

SOCIÁLPOLITIKA

~~M. KÖZGAZD. EGYETEM
Száml. sz. 5a-2227~~

IRTA:

Dr. HELLER FARKAS

A KIR. JÓZSEF-MŰEGYETEMEN A KÖZGAZDASÁGTAN
ÉS PÉNZÜGYTAN NY. R. TANÁRA

3
BUDAPEST, 1920.

NÉMETH JÓZSEF KÖNYVKIADÓVÁLLALATA
I., FEHÉRVÁRI-UT 15.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖNYVTÁRA

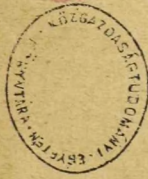
61.01

1955

920

1985

i

3159

2009 APR

A BUDAPESTI KERESK. ÉS
IPARKAMARA KÖNYVTÁRA.

Fővárosi nyomda rt. Budapest.

Növekedés
1923 28 sz

Előszó.

Kevés kérdés van, melyben napjainkban a szélesebb körű közönség tájékoztatása oly fontos volna, mint a szociálpolitika problémái tekintetében. Századunk a társadalmi fejlődés kora. Még keresi az egyensúlyhelyzetet; hullámszanak a szenvedélyek és harcolnak a különböző meggyőződések. Egyet azonban biztosra vehetünk: a munkásosztály követelése az új egyensúlyhelyzetben, mely a nagy átalakulásból elő fog állani, sokkal nagyobb mértékben fognak kielégítést igényélni, mint eddig.

A szociálpolitika feladata azt kifejtteni, mely irányban mozognak a munkásság követelése, mely mértékben nyertek azok már eddig az egyes országokban kielégítést és mely szempontok irányadók a munkásosztály követelése elbírálásánál. Arra vonatkozólag kell tehát utmutatást nyújtania, hogy korunk szellemét megértve és az összes számbajövő körülményeket mérlegelve, mely irányban kell és mely eszközökkel lehet a békés társadalmi fejlődés alapjait lerakni.

Valóban a nemzet aprajának-nagyjának egyaránt tájékoztattnak kellene lennie e kérdésben. A szociálpolitika szelleme át kellene, hogy hassa az összes társadalmi rétegeket, hogy vállvetett munkával készítsék elő a talajt mindannak megvalósítására, ami a kor követelményeinek megfelelő társadalmi együttműködést tesz lehetővé.

A külföldön ebben az irányban már sok történt. Bö irodalom gondoskodik a közönség tájékoztatásáról és a szociálpolitikai elvek megismertetéséről. A magyar irodalom szegény ebben az irányban. A szociálpolitika egyes kérdéseiről vannak jó monographiáink, de rendszeres szociálpolitikai kézikönyvünk eddig nem volt. Ezen a hiányon óhajtottam segí-

teni, midőn „Közgazdaságtan“-om II. kötetéből a társadalombölcseleti rendszerekről és a valutapolitikáról szóló részek mintájára a sociálpolitikáról szóló részt is külön az olvasóközönség rendelkezésére bocsátom. Lehető rövid áttekintést tartalmaz az a sociálpolitika lényegéről és alapelveiről. Járuljon hozzá e füzet is valamivel ahhoz, hogy a sociálpolitikai tájékozottság teret hódítson az országban.

Budapest, 1920 július 27-én.

Heller Farkas.

I. FEJEZET.

A szociálpolitika lényege és céljai.

1. A társadalmi politika elméleti kiindulási pontjai.

A közgazdasági politika legtöbb ágában maga a gazdasági élet, a szabályozásra szoruló jelenségek gazdasági természetét kívánja meg az állam tervszerű belenyulását és tüzi ki annak célját. A szervezeti politika a gazdasági szervezetnek a gazdasági élet legcélszerűbb lefolyásához való alkalmazását, a hitelpolitika a hitel legmegfelelőbb megoldását, a valutapolitika a legcélszerűbb csereforgalmi eszközök megteremtését kívánja biztosítani. A társadalmi politikában foglalt beavatkozás célját nem lehet ilyen egyszerűen megjelölni, mert bár az is a gazdasági életre vonatkozik, az még sem nyugszik egyszerűen és kizárólag a gazdasági élet lényegén. A társadalmi politika abból a meggyőződésből fakadt, hogy a gazdasági életbe nemcsak kizárólag a gazdasági cél biztosítása érdekében szükséges beavatkozni és a jelenségeket tervszerűen irányítani, hanem, hogy a gazdasági élet szabályozásánál azzal is számolni kell, hogy az ember nem csupán gazdasági lény, hanem sokkal egyetemesebb célokat követ. Hiszen maga a gazdálkodás, amint tudjuk, nem öncél, hanem csak az ember egyéb céljai számára kívánja eszközeit biztosítani. Az ember egész lényét, nemcsak annak gazdasági vonatkozásait átfogó nézőpont, a gazdasági élet egyetemes perspektívája tehát az az alap, amelyből a társadalmi politika kiindul.

A társadalmi politika ennél fogva a gazdasági élet társadalmi szervezete és az egyetemes emberi szempont közötti összefüggést veszi a gazdasági életbe való beavatkozás kiindulási pontjául.

Valóban szükség van-e ebből a szempontból a társadalmi gazdaságba való beavatkozásra? Erre a kérdésre kell tehát legelőször választ adnunk, ha a társadalmi politikába mélyebben akarunk behatolni. A válasz attól fog függni, hogy a társadalomgazdasági életet oly folyamatnak fogjuk-e fel, amely önmagától is szükségképpen, minden körülmények között számol avval, hogy az ember nemcsak gazdasági lény, illetőleg, hogy a gazdasági élet csak egyik és pedig az ember céljaival közvetlenül össze nem függő oldala az emberi tevékenységnek, vagy pedig ezt a szempontot csak tervszerű beavatkozás útján véljük érvényrejuttathatónak. A kérdés ily alakban való feltevésében kétségtelenül már egy, a pusztán ténymegállapítás keretét túlhaladó feltevés is foglaltatik és ez az, hogy az ember nem csupán gazdasági lény. Ez a feltevés azonban már a gazdasági tevékenységnek részünkről adott meghatározásában is bennfoglaltatik, mert hiszen, mihelyt eszközmegszerző tevékenységnek tartjuk a gazdasági életet, attól az öncéluságot megtagadjuk, és azt a többi emberi céltól függőnek tételezzük fel.

Mindamellett a kérdés annak leszögezésével még nincsen megoldva, hogy az ember nem pusztán csak gazdasági lény. A gazdasági élet ugyanis társadalmi alapon, tehát a társadalmi élet keretében megy végbe és így figyelmen kívül nem hagyható az a kérdés, nem lehet-e a társadalom összessége szempontjából a gazdasági életet oly fontosnak tekinteni, hogy az összesség érdekét tekintve, közömbössé válhatik, vajjon a társadalom egyes tagjaira nézve számol-e a gazdasági szervezet az ember lényének egyetemes természetével. Más szóval, nem lehetséges-e az, hogy bár az ember rendeltetése nem tisztán gazdasági, mégis a társadalom összessége szempontjából egyeseknek pusztán a társadalom eszközmegszerző tevékenység színvonalára való lesüllyesztése indokolt. Amint láthatjuk, alapkérdésünk tulajdonképpen a társadalombölcsélet tág mezejére tolódik át és lényegileg a társadalom és az egyén egymáshoz való viszonyának kérdése. Ugyanaz-e a társadalomban az egésznek, az összességnek viszonya részeihez, elemeihez, mint amilyen a viszony más téren a részek és az egész között? Általában a résznek önmagában nincsen célja, hanem az csak az egész keretében képzelhető el. Lehet-e állítani, hogy a társadalom

a lényeges, melynek szempontjai egyedül irányadók, alkat-elemeinek, az egyéneknek pedig csak a társadalom egészének kiegészítő részei gyanánt van jogosultságuk? Erről sokat lehetne vitatkozni; a vitát elvágni és apodiktikus álláspontra helyezkedni csak az egyik, vagy a másik álláspont axiomaszerű elfogadásával lehet. Ha az első álláspontot foglaljuk el és abból indulunk ki, hogy a társadalomban az összesség és annak elemei között a viszony olyan, mint egyéb tereken, akkor az egyetemes emberi szempont érvényesítése céljából legalább is gazdasági téren nyilván nem forog fenn a beavatkozásnak szüksége, mert a társadalom gazdasági életének legtökéletesebb alakba való átvezetése nem kénytelen azzal számolni, hogy a társadalom részei nemcsak részek, hanem egyenként is az általános emberi szempont megvalósítására tarthatnak igényt. Nem így akkor, ha a második álláspontra helyezkedünk. Ha a társadalom és az egyén közötti viszonyt, oly természetűnek fogom fel, hogy az egyén szempontját nem kell *feltétlenül* a társadalom összessége szempontjának minden irányban alárendelni és így ez gazdasági téren sem szükséges, akkor a társadalom részei emberi mivoltának megőrzése szempontjából a beavatkozás szüksége felmerül, mihelyt megállapítjuk, hogy a társadalom gazdasági szervezete azzal nem számol szükségképpen.

Mindenekelőtt logikai uton kísérelhetjük meg arra a kérdésre választ adni, szükségképpen számol-e a gazdasági élet szervezete a társadalom részei, az egyének emberi mivoltával. A társas cselekvés, sőt már a társas együttlét magában véve is mindig többé-kevésbé az egyéni akaratoknak alávetését tételezi fel. Az egyén összes vágyai és céljai a társas létben belül semmi esetre sem számíthatnak kielégítésre. Csak az a kérdés, oly messze megy-e az egyének akaratának a társadalom gazdasági szervezkedésével járó alávetése, hogy az az egyének emberi mivoltát veszélyezteti? Erre csak a társadalmi fejlődés áttekintése után adhatunk választ, mert ez nyilván az osztályok erőviszonyaitól és a társadalmi szervezkedés módjától, valamint szilárdságától egyaránt függ. Ha tehát ebben az irányban tisztán akarunk látni, akkor a konkrét társadalmi fejlődést, tehát társadalmi gazdaságunk kialakulását kell vizsgálnunk.

2. A társadalmi fejlődés, mint a sociálpolitikai célkitűzés forrása.

A gazdasági élet fejlődése éppoly differentiálódási folyamat, mint amilyenek a társadalmi fejlődést általában tekinthetjük. Behatóbb vizsgálat folyamán az is kitűnik, hogy a különböző rendű munkamegosztás volt a társadalmi fejlődés főtenyezője, amely kiméletet nem ismerő módon egyesítette a társadalom erőit arra a célra, hogy eleinte a magasabbrendű munkát végzők, majd pedig azok örökösei részére a magasabbrendű szükségletkielégítés eszközeit előteremtsek. A nyers erőszak, majd később a törvényes jogi kényszer, legujabban pedig a magántulajdon intézménye gyakorolja azt a nyomást, amely a gazdasági összeműködést előidézi és kikényszeríti. Ha a gazdasági összeműködés kényszere enyhébb lett is az idők folyamán, az ma sem hiányzik.

Már a társadalomgazdasági fejlődés ilyen általánosságban maradó képének felidézése is elegendő annak megállapításához, hogy a társadalmi fejlődés nem áll meg utjában az egyén öncélúsága előtt; nem számol azzal, hogy a társadalom minden része nemcsak rész, amely minden tekintet nélkül az összesség gazdasági avagy más céljának szolgálatába állítható, hanem keresztülgázol az egyének emberi mivoltán és azokat a társadalom, sőt egyesek pusztá gazdasági segédeszközeivé alacsonyítja le. Éppen a társadalomgazdasági fejlődés erőszakos természete és abban egyes csoportok, a felsőbbek érdekeinek gyakran kizárólagos keresztülhatolása, e fejlődésnek olyan jelleget ad, amely az egyének öncélúságát sehogysem tartja tiszteletben.

A középkorban a társadalomgazdasági fejlődésnek az emberi szempontot figyelmen kívül hagyó merevsége enyhült; nemcsak azért, mert a rabszolgaság kegyetlen intézményét a jobbagyság váltotta fel, hanem azért is, mert a munka volt a vezető termelési tényező, amely mint az emberrel legszorosabban összefüggő tényező, a munkaviszonyt személyes kapcsolattal hatotta át, mely, bár természetesen nem az egyenlőség elvén nyugodva, mégis a munkás emberi mivoltát figyelembe vette. A középkori gazdasági szervezetek nagyjában a család mintáján épültek fel, miáltal az egész

gazdasági szervezetet a *patriarchalismus* szelleme hatotta át, amely a munkaadó és munkás közötti viszonyt gyengébben a mezőgazdaságban, hol a leigázottsági viszony nyomai jobban megmaradtak, erősebben az iparban, (kézmű) bizonyos családi vonással látta el. A munkaadó, illetőleg az iparban a munkaadói szervezetek legalább elvileg kötelességüknek ismerték el a nyomorba került munkásokról való gondoskodást.

Nagy fordulópontot képvisel a társadalmi szervezet alakulása szempontjából a *capitalismus* kifejlődése. A tőke, mint személytelen termelési tényező veszi át a szervezet szerepét és oly szervezetet hoz létre, amelynek alapja többé nem személyi, hanem tárgyi természetű. A patriarchális viszony megszűnik, és helyébe pusztán tárgyi kapcsolat lép, mert a tőke tisztán a rentabilitás alapján szervezi a gazdasági életet és így annak családi jellegét többé nem ismert. A *capitalismus* azonban nemcsak a gazdasági élet szervező elvét változtatja meg, hanem magukat a munkafeltételeket is. A munkát tömegesíti és mechanizálja; az egyes munkás nem készít többé egész terméket, hanem annak csupán a részeit, sőt nagyrészt csupán a gép felügyeletére szorítkozik. Ez viszont azt hozza magával, hogy nincsen többé szükség az iparban a hosszú tanonckodás alapján foglalkozására előkészülő férfimunkás tudására és erejére, hanem, hogy a nők és gyermekek serege vonul be az iparba. A tőke nyereségvágya és a termelés mechanizálása egyaránt a munkaidő határt nem ismerő kiterjesztésére törekszik, mely törekvés a családi élet mintájára alapított műhelyből hiányzott.

A termelésben a *capitalismus* által okozott átalakulás, az ember öncéluságának a legmesszebbmenő figyelmen kívül hagyásához vezet. A tőke számára a munka épp oly tárgyi termelési tényező, mint a többi és az, hogy a munka az ember személyiségével kapcsolatos és az ember sorsától elválaszthatatlan, a tőkét nem érdekli. Régen a munkás egyénisége is számított valamit. A tőke szellemi erejét megtestesítő vállalkozó ezzel nem törődik és tisztán a teljesítményre van tekintettel, amelyet számára valaki nyújt. A technikai munkamegosztás messzemenő kifejlesztése, a munkakedvet gyökerében öli meg, amint annak érdekes bizonyosságát szolgáltatották *Lewenstein* és mások felvételei, melyben a munká-

soktól arra a kérdésre is feleletet kértek, hogy kedvvel dolgoznak-e. A gyermekek dolgoztatása a nevelést és a testi fejlődést veszélyezteti a legnagyobb mértékben. A nők tud dolgoztatása a lakosság elsatnyulását vonja maga után, valamint a családi életet ássa alá és a munkaidőnek minden munkás számára egyaránt való meghosszabbítása éppugy mellőzi az emberi szempontot, mint a munkabérnek a tőke nyereségvágya folytán minimumra való szorítása. Mindezzel szemben pedig az általános társadalmi fejlődésben a rendi társadalom összedőlése óta a democratia térhódításával az ember öncélusága és az emberi szempont az egyének öntudatában, valamint a társadalmi etikában nem szorult háttérbe, hanem inkább mindjobban előtérbe lép. A népműveltség terjesztése a culturigényeket messzemenően növeli és az ember öncéluságának többé-kevésbé tiszta tudata is ezzel ébred a tömegekben. Ezért igazat kell Conradnak abban adnunk, hogy a munkáskérdés és vele a sociálpolitika is lényegében culturkérdés. Ez adja meg annak a magyarázatát is, hogy miért nem találjuk meg alacsonyabb műveltségi fok mellett a sociálpolitikát. Amíg ugyanis a tömegnek nincsenek culturigényei, öncéluságának tudata is hiányzik belőle és a társadalom sem érezheti biztosításának szükséges voltát.

Ha tehát végigtekintünk a gazdasági szervezet fejlődésén, akkor azt kell megállapítanunk, hogy annak mozgó elvei schasem számolnak teljes mértékben azzal, hogy az ember nemcsak része a társadalmi egésznek, hanem önálló rendeltetéssel bíró lény, aki az emberi szempont szem előtt tartásával emelkedettebb társadalomböleleti felfogás szerint helyesen csak ilyen minőségben tagolódhatik bele bármilyen szervezetbe és így a gazdasági szervezetbe is. Azt is meg kell azonban állapítanunk, hogy a társadalmi fejlődés által teremtett viszonyok és az ember öncélusága között való ellentétet a capitalisticus fejlődés nagyon erősen kiélesítette, mert, míg a gazdasági szervezeteket és a munkafeltételeket az emberi szempontot teljesen mellőző irányba terelte, addig a demokratizálódás előmozdításával az emberi szempont hangsúlyozását mindinkább követeli. A fejlődés ily irányban való alakulásának nem lehet más következménye, mint az, hogy mind hangosabb lett az a követelés, hogy az állam,

mint az összesség érdekének és szempontjának képviselője beavatkozzék a fejlődés menetébe az általános emberi szempont érvényesítése érdekében, vagyis, hogy öntudatos politikát folytasson az alsóbb osztályok életszínvonalának emelése irányában.

3. A szociálpolitika fogalma.

A társadalmi és a gazdasági élet terén emberi mivoltukban veszélyeztetett, illetőleg megkárosított egyének érdekében kifejtett tevékenység régi keletű. Forrása annak az az emberi érzés, amelyet embertársaink szenvedése kelt bennünk. A segítségnek ezt az utját tehát a humanismus szempontja vezérli, mely nem az ember öncéluságának, világos tudatára, hanem az együttérzés érzelmi mozzanatára támaszkodik. A már bekövetkezett baj váltja ki azt és pedig teljesen egyéni vonatkozásban. Az ember az emberhez szól a humanismus műveiben, ha azok bármily nagyszabásu intézményszerű jelleget nyernek is. Az igazságossági érzet és a teljesen sohasem szünetelő egyenlőségi törekvések már más szempontból fogták meg a társadalomgazdasági fejlődés és az egyén emberi rendeltetése közötti conflictust; azok azonban sokkal subjectivebb természetűek és sokkal nehezebben tudnak actióvá sűrűsödni, semhogy átfogóbban bele tudtak volna nyulni a gazdasági élet menetébe.

Midőn a capitalisticus átalakulás mintegy akuttá tette a gazdasági szervezet és a munkás emberi mivolta közötti ellentétet, egyidejűleg e kérdésekben a látókör óriási kiszélesedése is következett be, mi a közgazdaságtan és a társadalomtudományi vizsgálatok megalapozásának köszönhető. Mióta ugyanis a közgazdasági elmélet fejlődése a társadalomgazdasági jelenségek átértésének alapját megvetette, és a társadalmi élet a maga egészében behatóbb vizsgálat alá került, mindinkább kitűnt az, hogy a közgazdasági és a társadalmi életben, annak atomizált volta dacára nem egyes elszigetelt egyének állanak egymással szemben, hanem a hasonló helyzetűek csoportjai, vagyis egyes társadalmi osztályok. Ennélfogva azok a sérelmek, melyek az egyének öncéluságán a gazdasági életben esnek, többé nem elszigeteltségükben mint egyéni esetek, hanem mint a társadalmi történetés lánc-

szemei mutatkoztak a társadalmi összefüggések felkutatásához szoktatott szem előtt. *Az egyén öncélúságának veszélyeztetése nem jelentkezik a társadalomban, mint elszigetelt és csak egyesekre szorítkozó jelenség, hanem széles rétegekre egész társadalmi osztályokra vonatkozólag*, amint hogy a gazdasági érdekellentétek is egész osztályokat felölelve alakulnak ki. *Az a széles látószög, amely alatt a közgazdasági és társadalomtudományi vizsgálat mellett az emberek közötti gazdasági és egyéb összefüggések mutatkoznak, annak átértéséhez vezetett, hogy az egyének ellentéteinek és érdekösszeütközéseinek vizsgálása és orvoslása helyébe a nagy társadalmi csoportok érdekellentéteinek megállapítását és e csoportok érdekösszeütközéseinek kiegyenlítését kell vezetőszempontul elfogadni.* Az egyes ember sorsa a tényezők oly sokaságának hatása alatt alakul, hogy az az általános nézőpontokat kereső vizsgálatnak ugyis hozzáférhetetlen, de *a beavatkozás utja is egészen más az egyes emberrel, mint a társadalmi csoportokkal szemben.* Egyes egyéneknek lehet spontán közbelépéssel és nagyobb tervszerű megalapozás nélkül is segíteni; *nem így széles társadalmi rétegeken, melyek gondozása állandó tervszerű munkát tételez fel.* A társadalmi beavatkozás természetének megértéséhez azonban a tudománynak még egy megállapítása nagyban hozzá járult és ez a fejlődés gondolatának a társadalomra való alkalmazása. A társadalomtudományi kutatás megmutatta, hogy a társadalom kicsiny kezdetből és laza összefüggésekből nagyra növvő és szilárd kereteket nyerő szervezet, amelynek megvannak ugyan a maga fejlődési törvényei és tényezői, de ezek között a tudatos irányítás, a célszerű intézmények tudatos létesítése is helyet foglal. *A fejlődés gondolatának felkarolása a bajok megelőzésének gondolatát tolja előtérbe*, mert, ha a fejlődés utja nem változtathatatlan és a tervszerű belenyulás a fejlődésbe nem reménytelen, akkor mindenesetre a fejlődés oly irányítása kívánatos, amely lehetőleg megelőzi azt, hogy egyes társadalmi osztályok öncélúsága veszélyeztetve legyen.

A fentiekben külön-külön vizsgált elemekből a szociálpolitika fogalma könnyen megalkotható. Tervszerű beavatkozás az a társadalmi osztályok egymáshoz való helyzetébe azért, hogy azok egymáshoz való viszonyában és általában

a gazdasági élet terén az általános emberi szempont, tehát az egyén öncéluságának tiszteletben tartása érvényesüljön. A szociálpolitika tehát az osztályok egymásközi viszonyába való belenyulás a gazdasági szervezkedés oly tultengésének megakadályozására, amely egyes társadalmi rétegek tagjainak öncéluságát veszélyezteti. Ha *Schmoller* és *Van der Borcht* az osztályellentétek enyhítésében látják a szociálpolitika lényegét, ugy ez nagyjában fedi a szociálpolitika fogalmát, anélkül, hogy a szociálpolitikai beavatkozás végső célját megjelölné. *Van der Borcht* egyébként ezt is érinti, amikor utal arra, hogy az osztályellentétek kiélesedése a társadalom létét veszélyezteti és azért szükséges azok enyhítésére tervszerű politikát folytatni. A dolog lényegéhez közelebb jön *Zwiedineck-Südenhorst* megállapítása, hogy az osztályellentétek megszüntetése azért szükséges, mert azok a társadalom culturcélját veszélyeztetik. Azt azonban mindezek a felfogások helyesen domborítják ki, hogy az összeség érdekében való beavatkozásról van szó, amit *Sombart* felfogásával szemben kell hangsúlyozni, aki szerint a szociálpolitika mindig osztálypolitika, azaz az egyik osztály szempontjából történő beavatkozás. Az természetes, hogy valamelyik és pedig az öncéluságában veszélyeztetett, a gazdasági szervezkedés folytán emberi mivoltában megtámadott osztály helyzetének javítása az az eszköz, melynek segítségével a szociálpolitika célja felé törekszik, mégis a beavatkozás alapindító oka mindig a társadalom egészének céljából fakad.

Azáltal, hogy a szociálpolitika osztályközi politika, melynek célja azonban természetesen nem az osztályok közti egyenlőtlenségek teljes megszüntetése, vagy pedig egy mistikus egyensúly előidézése, hanem az osztályok egymáshoz való viszonyának olyan szabályozása, hogy a gazdasági szervezkedés függőségi és egyéb viszonyai az ember öncéluságát ne veszélyeztessék, az a humanismusnál lényegesen szélesebb alapra helyezkedik. Többé nem a könyörület és az együttérzés ingatag és subjectív rugóin, hanem a társadalmi célszerűség szilárd talaján épül az fel. Erkölcsei ereje azért megmarad, de ez nemcsak pusztán érzésben, hanem tudatos kötelességérzetben, a társadalmi lelkiismeretben nyilvánul meg. Háttérét a társadalmi életnek olyan fogalma adja, melynél fogva az emberi összeműködésnek gazdasági téren csak

addig szabad elmennie, amíg az osztályok emberi mivoltát nem veszélyezteti. Ennek felismerésével a patriarchalismus mint az osztályok egymásközi viszonyát szabályozó elv, a múlté lesz, mert az többé nem számol a társadalom gazdasági szerkezetének megváltozott viszonyaival, melyeket egyrészt a gazdasági és társadalmi fejlődés magasabb fokán a társadalmi szervezet kapcsolatainak a capitalismus követelményeihez mérten szorosabbá válása és mindinkább tárgyiasulása, másrészt pedig a társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyának a capitalismus alapfeltételei, vívmányai és kulturája folytán mind erősebben a democratia alapjára helyezkedése hoz magával. Csak a democraticus és capitalisticus fejlődés tényezőit összeegyeztető elv rendezheti ezentúl az osztályok egymásközi viszonyát és ez az elv a sociálpolitika.

4. *A sociálpolitika határai és viszonya a gazdasági bölcselethez.*

Vannak-e határai annak a beavatkozásnak, amelyet az osztályok egymásközi viszonyában a sociálpolitika megkíván? Erre a kérdésre a választ már a gazdasági politika körén kívül, a társadalmi bölcseletben kell keresni, mert itt voltaképpen nem a gazdasági politika részletkérdéséről, hanem az egész társadalom berendezésének kérdéséről van szó. Mig ugyanis a sociálpolitika egy meghatározott gazdasági renden belül adott gazdasági szervezet osztályellentéteivel foglalkozik, addig nem érinti a társadalmi szervezet lényegének kérdését. Mihelyt azonban a társadalmi beavatkozás határait kérdezzük, túllépjük ezt a kört és a társadalom általános szerkezetének nagy kérdése előtt állunk. Mint a gazdasági politika egyik ága, a sociálpolitika; tehát a gazdaságbölcseletnek ezt az alapkérdését nem érinti és a sociálpolitika, mint gazdaságbölcseleti rendszer nem azonos avval. E helyen bennünket a sociálpolitika csak gazdaságpolitikai mivoltában érdekel és ebben a lényegében az az adott társadalmi és gazdasági rendre támaszkodik. Ez az, amiből az osztályok olyan viszonya származott, amely beavatkozás útján helyesbitésre szorul. Ha olyan társadalmi rendet sikerülne alkotni, amelyben az osztályellentétek hiányoznának, vagy csak kisebb-

fokuak volnának, vagy pedig, ha oly gazdaságbölcseleti alapra helyezkedünk, mely az ember öncéluságát el nem fogadja, akkor a szociálpolitika jogosultsága is megszűnik. Ennélfogva a szociálpolitika határait a fennálló gazdasági rend alapjainak fentartásában kell megjelölnünk. Nem e rend megváltoztatása, hanem annak heyesbitése, corrigálása az, amit a szociálpolitika elérni akar. Ezért a szociálpolitika nem is kívánhatja a mai társalalmi rend és a mai gazdasági szervezkedés alapját szolgáltató magántulajdon megszüntetését. De igenis kívánhatja, annak az olyan messzemenő korlátozását, amelyent az osztályok egymáshoz való viszonyának olyan megállapításához szükségesnek tart, amely mellett az alsó osztályok tagjainak öncélusága nem forog veszélyben.

A szociálpolitika célkitűzéséből és határaiból adódik annak az egyes gazdasági bölcseleti rendszerekhez való viszonya is. A gazdasági individualismus, különösen a liberalismus alakjában, tudvalevőleg az egyének szabad kezdeményezési jogának és az egyének egymásközi viszonyának a mai társadalmi rend alapján szabadon, minden hatósági beavatkozás nélkül való alakítását követeli. Minthogy e felfogás nem számol azzal, hogy az osztálytagozódás és a gazdasági erők szabadon hagyása egyes osztályok tagjainak emberi mivoltát veszélyezteti, a szociálpolitika, mely éppen erre helyez súlyt, a liberalismussal éles ellentétbe kerül és annak hívei voltak a szociálpolitika leghevesebb ellenzői, kikkel a szociálpolitika apostolainak Angliában igen kemény harcot kellett megvívniok.

Sokkal közelebb áll a szociálpolitika a szociálismushoz. A gazdasági szervezet kritikájában azzal majdnem teljesen egyezik, de mint gazdaságbölcseleti rendszer, attól, amint ismeretes, mégis alapfelfogásában különbözik. Mint gazdasági politikát, a szociálpolitikát bizonyos értelemben a szociálismus lépcsőfokának is foghatjuk fel. Téves ugyanis úgy feltüntetni a dolgot, mint hogyha a szociálpolitika az alsó osztályok elaltatására és elzsibbasztására volna irányozva. Ha így volna, akkor a szociálistáknak tényleg ellenezniök kellene a szociálpolitikát. Bár a marxisták nem egyszer hangoztatták, hogy a szociálpolitika az osztályküzdelmet enyhíti, mégis a szociáldemocratia a világháboru befejeztéig programjába felvette a szociálpolitika követeléseit és egész jo-

gosan, mert a szociálpolitika az alsó osztályok helyzetének és színvonalának emelését célozza, anélkül, hogy osztályöntudatuk gyengítésére törekednék. Ellenkezőleg, amint látni fogjuk, a szociálpolitika a munkások szervezkedésének jelentőségét régóta felismerte és szervezkedésüket követeli. Figyelmen kívül nem hagyható szempont az is, hogy a socialisálás sokkal könnyebben és nagyobb eredménnyel mehet végbe, ha az egy magas színvonalon álló munkásságokat talál, minthogy ha a teljesen elnyomott proletárságtól várnók egy magasabb termelési rend megalapozását. Ezért, ha a szociálpolitika mint gazdaságbölcseleti rendszer sokban eltér is a szocialismustól, mint gazdaságpolitikai rendszer azzal összeegyeztethető és annak utjait egyengetheti. A keresztényszocialismusra, a revisionismusra és az államszocialismura vonatkozólag ezt nem is szükséges bővebben fejtegetnünk, mert azok lényegükben az egyén öncéluságából indulnak ki és azt a tervszerű beavatkozás segítségével kívánják a gazdasági szervezet tulajdonságaival szemben megvédeni.

5. A szociálpolitika irányai.

Arról, hogy a szociálpolitika, mint gazdaságbölcseleti rendszer a társadalmi haladás gyorsabb és lassúbb ütemű irányzatainak mily kiterjedt mértékben ad helyet, már fentebb volt szó. E helyen a szociálpolitikával csupán mint a gazdaságpolitika egyik ágával kell foglalkoznunk és ebben a minőségében az a fent megjelölt irányban és fent kifejtett céllal a gazdasági életbe való belenyúlásában áll. Egy véleményen vannak-e a szociálpolitikusok a gazdasági életbe való beavatkozás kérdését illetőleg? Ennek eldöntése arra ad nekünk választ, teljesen egységes-e a szociálpolitikai felfogás, avagy a szociálpolitikai alapfelfogáson belül is bizonyos árnyalatokat kell-e megkülönböztetnünk.

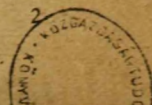
Az alsó osztályok helyzetének javítása több úton érhető el. Legközelebb az érdekükben való közvetlen beavatkozás fekszik. A közhatalom, első sorban az államhatalom látszik erre hivatottnak, ha azt a modern államelmélet értelmében az összesség érdekei képviselőjének és megvalósítójának, a társadalmi erők kiegyensúlyozó szervének tekintjük. Kétségtelen azonban, hogy mint minden emberi intézmény, az

államhatalom is csak hiányosan teljesíti hivatását és így a munkásosztály emberi életszínvonalának biztosítása tekintetében sem működhetik tökéletesen.

Akik nem állanak a marxizmus álláspontján, azok is kénytelenek elismerni, hogy a szervezett közhatalom inkább kedvez a felsőbb osztályoknak, mert még democraticus államokban is főképpen azok kezelik az állami gépezetet. Ha tehát a társadalmi osztályok által képviselt erők egyensúlyát kívánjuk elérni és az alsóbb osztályoknak a felsőbbek részéről való kiaknázását akarjuk megakadályozni, akkor a közhatalomra közvetlenül kevesebb befolyást gyakorló osztályoknak azt a támaszt kell megadni, mely az önsegélyben, a saját erőre támaszkodásban áll. Ezt pedig a gazdasági erőre alapított társadalomban a vagyontalanok részére csakis a szervezkedés, az erőegyesítés biztosíthatja.

A szociálpolitikai beavatkozás jellege különböző lesz, aszerint, hogy az első vagy a második eszköznek tulajdonítunk-e nagyobb jelentőséget. Az az irány, amely az első eszközre helyezi a súlyt és a közhatalom közvetlen belenyúlásától várja a gazdasági életnek a munkás emberi mivoltát veszélyeztető tulkapásai elhárítását, elsősorban a hatósági szociálpolitika jellegét nyeri. Munkásvédelmi törvények, a munkaviszonyt és általában az osztályok egymáshoz való viszonyát szabályozó rendelkezések jelzik az utját. Mint-hogy a közhatalósági beavatkozásra kíván támaszkodni, természetesen a közhatalóságok democratisálását is követelnie kell, mert különben a várt beavatkozás az óhajítások világában fog maradni. Ebből a szempontból tehát nem egészen helytálló a szociálconservatív iránynak való elnevezés, amint azt a Zwiedineck-Südenhorst és mások is használják, mert hiszen következetesen keresztülvive annak a közhatalom democratisálását is kívánnia kell. Ha mégis ez irány képviselőinek egy része erre ügyet nem vet, akkor ennek az oka annak a megfontolásnak elhanyagolása, hogy a régi összetételű közhatalomtól alig várható, hogy az önmagától messzebbmenőleg beavatkozzék az alsóbb osztályok javára.

Jogosultabb az az elnevezés, amellyel a második irányt, a sociálliberalismus irányának szokták megjelölni. Ez valóban az erők szabad érvényesülésének az elvére helyezkedik, persze ama korlátok között, amelyeket a szociálpolitika mint

társadalombölcseleti rendszer megjelöl. Ez az irány főképpen a szervezkedés szabadságát és annak előmozdítását kívánja az alsóbb osztályok részére és azok szervezkedésétől várja az alsó osztályok emberi céljának megvédését. Ha nem is az osztályharcot, mint a társadalmi kérdés megoldásának eszközét hindeti ez az irány, úgy mégis csak az alsó osztály szervezkedésétől várja a szociálpolitika érettebb gyümölcseit.

A hatósági szociálpolitika és az önszegély szociálpolitikája természetesen csak két végletet jelölnek meg. Csak arra vonatkoznak, hogy melyik eszközre helyeznek e szociálpolitikai irányok nagyobb súlyt, mert addig, amíg a szociálpolitika álláspontján maradunk, tisztán hatósági beavatkozástól éppoly kevésbé várhatjuk az osztályok egyensúlyának helyreállítását, mint egyedül az önszegély eszközeitől, már csak azért is, mert a hatósági szociálpolitika legerősebb támaszát az érdekeltek szervezeteiben találja, melyek széles néprétegek követeléseit személyesítik meg, a munkásosztály önszegélye pedig azáltal lesz leghatályosabbá, ha a szervezkedés szabadságát törvények biztosítják.

6. A szociálpolitika működési tere.

Az alsóbb osztályok emberi életszínvonala, a gazdasági liberalismus térhódítása óta, elsősorban a capitalisticus alapra helyezett munkafeltételek megállapítása által forog veszélyben. Ennek megfelelően a szociálpolitikai beavatkozás középpontjában a munkafeltételekbe való beavatkozás áll. E beavatkozás lényegileg a magántulajdon intézményébe való mély belenyulás, mert a tulajdonost abban gátolja, hogy szabadon gyakorolja azt a hatalmat, melyet neki a javak birtoka biztosít. A szociálpolitika tehát elsősorban a magántulajdon intézményének állít korlátokat. Ha a tulajdonos rendelkezési jogát, valamint annak jogosultságát elismeri is, hogy tulajdona alapján a birtoktalanok akaratának alávetésével szervezze a munkát, mégis ennek keresztülvitelében korlátokat szab neki.

A munkás életszínvonalát a capitalisticus szervezet főképpen két irányban veszélyezteti. Egyrészt a munkás idejének és teljes életerejének lefoglalásával, másrészt pedig munkájáért oly csekély ellenérték nyújtásával, mely annak

csak legszükségesebb szükséglet kielégítését engedi meg. Az első a munkás egészségét és testi épségét, de egyuttal szellemi életét is a legnagyobb mértékben veszélyezteti, míg a második közvetve bár, ugyanazt az eredményt hozza létre. A szociálpolitikai beavatkozás ezért egyrészt a szorosabb értelemben vett munkafeltételek területébe vág, másrészt pedig bérlőpolitika, azaz azokat a módokat keresi, amelyek mellett a munkásnak oly ellenértéket biztosíthat munkájáért, amely emberhez méltó megélhetést nyújt neki. Akár az egyik, akár a másik területre vonatkozzék a szociálpolitikai beavatkozás, az mindig a szerződési jog korlátozásával jár, azaz nem bizza a felek tetszésére a munkaszerződés megállapítását, hanem a gyengébb fél érdekében abba beavatkozik.

A munkás emberi mivoltát azonban még más irányban is veszély fenyegeti. A munkás vagyontalansága ugyanis folytonos Damokles-kard gyanánt lebeg feje felett, mert mióta a patriarchalizmus letűnt és a munkaadót a munkással személyileg összefüző szálak elszakadtak, az élet esélyei, balesetek, aggkor, stb., szóval mindaz, ami munkaképességét elveszi vagy csökkenti, a megélhetés egyetlen feltételét vonja el tőle, mert annak egyedüli forrása, munkaerejének bérbeadása. Ezért a szociálpolitika nem érheti be a munkafeltételek szabályozásával, hanem gondoskodnia kell arról, hogy a munkás a munkaképtelenség beálltával vagy egyéb esélyektől sújtottan is megtalálja megélhetésének feltételeit. Hiszen a szociálpolitika alapelve, hogy az ember nemcsak a gazdasági szervezet része, hanem létjogosultsággal bír akkor is, ha képtelenné vált arra, hogy a gazdasági szervezetnek szolgáljon. Ezért fontos területe a szociálpolitikának a munkásbiztosítás, mely a kockázat széles alapon való elosztásával a munkásnak ily esetekben való megélhetéséről gondoskodik. Közélről határos ezzel a capitalisticus szervezettel az, hogy a lehetőség elhárítása is, hogy a munkás nem talál munkát és így esik el létfenntartásának egyedüli lehetőségétől. A capitalisticus gazdasági szervezet alapelve a tőke szervező ereje, amely nem közvetlen emberi viszonylatokon épül fel és ezért akkor, amidőn a birtoktalanok számára egyedül a munkát jelöli ki a megélhetés forrásául, még éppen nem gondoskodik szükségképpen arról, hogy mindenkinek munkaalkalmat is biztosítson. Ezért a munkanélküli-

ség problémáiba is bele kell nyulnia a szociálpolitikának. Ugyancsak bele kell nyulnia abba a kérdéscomplexumba is, mely a munkásosztály szervezkedéséből számos vonatkozásaiban előáll.

Ezekben természetesen csak a szociálpolitikai beavatkozás főbb területeit jelöltük meg, de távolról sem merítettük ki annak egyes kérdéseit, amelyek e területeken belül felmerülnek. Ez az alábbiak feladata lesz.

Capitalisticus termelési rend mellett a szociálpolitika legfőbb feladatai a munkáspolitikai területébe vágnak. Mindamellett ez nem meríti ki azt teljesen. Ide kell ugyanis sorolnunk azt a beavatkozást is, amely a termelés szervezetébe más osztályok öncéluságának megóvása érdekében nyúl bele. Így nevezetesen a kézművesosztály veszélyeztetéséből kifolyólag felmerülő feladatok is lényegileg ide tartoznak, mert azok részben nem a termelés legtökéletesebb szervezését, hanem egy osztály pusztulásának megakadályozását célozzák. Tágabb értelemben a társadalmi politika körébe tartozik az a beavatkozás is, amely a parasztosztály fenntartására és megerősítésére irányul. Ide sorolható az úgynevezett középosztálypolitika is. Mindamellett ez által a társadalmi politika körének oly kiszélesítése következik be, amely a közgazdasági politikának majdnem minden területével érintkezésbe kerül, ami érthető ugyan akkor, ha a szociálpolitikában osztályközi politikát látunk, de mégis annak oly kiszélesítéséhez vezet, amely az osztályok közötti viszonyokba való beavatkozást már nem tisztán az osztályok tagjai emberi mivoltának megóvására szorítja, hanem könnyen azon túlterjed. Erősen szétfolyóvá lesz tehát a szociálpolitika területe akkor, ha azt ebben a tágabb értelemben vesszük. Ezért, habár logikailag a középosztálypolitikától sem tagadhatjuk meg a szociálpolitikai jelleget és azt határozottan a szociálpolitika körébe is kell utalnunk, mégis indokoltabbnak látszik tárgyalásunkban a szociálpolitika fenti körülhatárolásánál megmaradni és azt csak arra a területre szorítani, amely az ember öncéluságának megóvása szempontjából szól bele az osztályok egymásközötti viszonyába. Ezzel egyébként nagyjában ugyanarra az álláspontra helyezkedünk, mint az eddigi gyakorlat, amely csak a munkáspolitikát tárgyalja a szociálpolitika fejezetében és a többi

osztályproblémát, ha azok mint ilyenek sociálpolitikai jelle-
gűek is, a gazdasági politika egyéb kérdéseivel egyetemben
tárgyalja. Így p. o. a birtokpolitikában nem lehet elkerülni
azt, hogy a kisbirtok sociálpolitikai szempontjait tárgyalá-
sunkba be ne vonjuk és a kézmű üzemformájának megítélé-
sénél sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy egy egész osz-
tály megélhetésének alapját jelzi ez az üzemforma.

7. A sociálpolitika és a felső osztályok.

A sociálpolitika tehát a gazdasági életbe első sorban az
alsóbb osztályok érdekében avatkozik bele. Hogy alapszem-
pontja, nem mint *Sombart* hiszi, az osztályérdek, hanem az
összesség érdeke, azt már fent említettük. Lehet-e azonban
azt állítani, hogy az osztályok egyensúlyának helyreállítása
érdekében mégis csupán az alsó osztályok érdekét tartja
szem előtt?

Hogy a sociálpolitika a felsőbb osztályok bizonyos ré-
tegének osztályérédekével ellentétbe jut, az kétségtelen. De
vajjon, a felsőbb osztályok általános emberi érdekével, te-
hát nemcsak a vállalkozók termelői érdekével, áll-e az ellen-
tétben? A vállalkozói osztálynak ugyanis szorosabb érte-
lemben vett vállalkozói érdekeit nyilván meg kell külön-
böztetni azok általános emberi érdekeitől. A vállalkozónak
mint termelőnek osztályérédeke a termelési költségek csök-
kentése és a termelés körében való szabad mozgás. Ezekkel
a sociálpolitika ellentétbe helyezkedik, mert a vállalkozót a
munkafeltételek megállapításában feszélyezi. A vállalkozók
azonban nemcsak mint termelők, vagyis mint a termelés
szervezői tagjai a társadalomnak, hanem általában mint em-
berek és állampolgárok is. Ebben a minőségükben érdekük
közös minden állampolgári érdekekkel és ezért azt kell viz-
gálnunk, hogy ebben az irányban hogyan érinti őket, vala-
mint a felső osztályoknak a vállalkozók körén kívül eső
tagjait a sociálpolitika hatása.

Ezt csak akkor tudjuk megérteni, ha szemünk elé állít-
juk azt, hogy a társadalomban együtt élő egyének általános
helyzete egymással milyen szoros összefüggésben van. Áll
ez mindenekelőtt a közegészségügy szempontjából. Fölüle-
tesebben tekintve a dolgot, úgy látszik, hogy az életfel-

tételek magasabb színvonala a felsőbb osztályokat egészségügyi szempontból biztos védőfallal veszi körül a szegénység tanyáiban tenyésző bajokkal szemben. Közelebbről tekintve, ez nagy tévedésnek bizonyul. Az egészségügy nagy mértékben társadalmi gyökerekre vezet vissza, mert a betegségek tekintélyes része nem marad meg elszigetelten egyes néprétegekben, hanem azokból kiáradva, a társadalom többi rétegeihez is eljut, azok jólétét a legnagyobb mértékben veszélyeztetve. Ezért a társadalom összes tagjainak, tehát a felsőbb osztályoknak is fontos érdeke fűződik ahhoz, hogy azok az okok elháríttassanak, melyek a szélesebb körben elterjedő betegségek okozói. Ezek között pedig a szegénység, az alacsony életszínvonal és a túlcsigázott test egyaránt elsőrangú helyet foglalnak el. Hogy a tüdővésznek, mely oly nagy mértékben tizedeli meg az emberiséget, a fészke az alsóbb osztályok nyomorában van, annyira köz tudomású, hogy egyenesen népbetegségnek nevezték azt el. Egyes foglalkozások óvintézkedések nélkül való folytatása szintén állandó forrása annak. De a túlszűfolt lakások és a rosszul táplált munkásrétegek, a tisztaságra nem szoktatott családok, minden ragálynak fészkei és terjesztői. Mindazok a hátrányos következmények tehát, amelyek alacsony életszínvonalukból kifolyólag az alsó osztályokat sújtják, végeredményben a felső osztályokat sem hagyják érintetlenül, mert bármiképpen igyekezzenek is azok palotáikban magukat elszigetelni az alsó osztályoktól, bármennyire is távortartják maguktól őket közvetlenül, mégis az, amit használnak és fogyasztanak, a nyomorúságban élő munkásrétegek ragályt terjesztő kezeiből és nem ritkán azok nyomorúságos lakásaiból származik, úgy, hogy bármily magasan áll valaki, az alsó osztályokból kiinduló nyomor elől magát soha egészen elzárni nem tudja.

Az alsó osztályok alacsony életszínvonala a tudatlanságnak, a babonáknak és az oktalanságnak is fészke. Ez sem közömbös a felsőbb osztályokra nézve, mert az egész társadalom fejlődése és haladása csak összes tagjaiban lehetséges. Ha sokban előnyösnek is látszik a felsőbbek szempontjából az alsóbb osztályok alacsony életszínvonala, mert azok kihasználását mégis megkönnyíti, a fejlődés szélesebb alapjait az mindenkor erősen veszélyezteti.

De nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy magasabb műveltségi fokon a társadalom többé tisztán erőszakkal össze nem tartható. Ezért az oly társadalom, amelyben semmivel sem fűzik az alsó osztályok érdekét a társadalmi berendezések fentartásához, mindig ingatag talajon épül fel és így ez az állapot a felső osztályok helyzetét is állandóan veszélyezteti. Alig szorul bizonyításra, hogy a vagyon és az élet ellen elkövetett bűntettek az alsó osztályok rossz helyzetével arányban állanak és így az alsó osztályok alacsony életszínvonala a felső osztályok helyzetét állandóan veszélyezteti. De a társadalom forradalomszerű megrázkódtatásaiban is az alsó osztályok ki nem elégitő helyzetének és elégedetlenségének döntő szerep jut. Az alsó osztályok alacsony életszínvonala olyan szociális gyújtóanyag, mely a legkisebb szikrára tüzet foghat és a fennálló rend kereteinek robbantását idézheti elő.

Ha tulzott is volna azt állítani, hogy az alsó osztályok színvonalának emelésével a termelés folytonossága nincs többé kitéve a megzavartatásnak, úgy másrésről mégis kétségtelen az, hogy az osztályellentétek enyhülésével ezek az ellentétek is könnyebben hárihatóak el, mert magasabb színvonalon álló munkásokkal szemben a megértés utját könnyebben lehet megtalálni. Ha tehát a felsőbb osztályok önzésükben több önmérséklést tudnak tanusítani, akkor a számukra amugy is előnyöket biztosító társadalmi együttélés és a termelés folytonossága kevesebb veszélynek van kitéve, mint akkor, ha fékevesztetten engedik osztályönzésüket érvényesülni.

A szociálpolitikát állandóan azzal vádolják, hogy a drágaságnak egyik főokozója. Ez az állítás nem is téves, mert kétségtelen, hogy a bérvizonyoknak és általában a munkafeltételeknek a szociálpolitika által való megjavítása növeli azt a hányadot, amelyet a termelés eredményéből a munkás nyer. Ha azonban figyelembe vesszük azt, amit a fentiekben az alsó osztályok életszínvonalának emeléséről és annak előnyeiről mondtunk, akkor aligha vonhatjuk kétségbe, hogy az alsó osztályok életszínvonalának emelkedése a társadalom közegészségügyi és egyéb viszonyainak javulása folytán visszatérül a többi osztályoknak. Nem szabad

ugyanis azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy a közegészségügy rossz állapota és az alacsony műveltségi színvonal következményei a társadalomra anyagilag is súlyos terhetek háritanak. A kórházi ügy rendezése, a rend fentartása, a szegény-szegélyezés annál nagyobb összegeket igényelnek és annál inkább növelik a közterhetek, minél nyomorúságosabb viszonyok között élnek az alsó osztályok.

Ha mindezt összefoglaljuk, akkor lehetetlen fel nem ismernünk azt, hogy a sociálpolitika a felsőbb osztályok érdekeivel sok irányban találkozik és pedig olyan területeken, amelyek súlyosabban esnek latba, mint a pusztán gazdasági érdek.

8. A sociálpolitika és a közgazdaság.

A gazdasági élet nem öncél. Ez volt elméleti kiindulási pontunk és ezen nyugszik a sociálpolitika is. Ez a tételünk kell, hogy állapítsa meg a közgazdaság és az osztályközi politika, a sociálpolitika egymás közti viszonyát is. Ha ugyanis a gazdasági élet nem az egyetlen és nem is a legfőbb oldala az emberi életnek, ha az lényegileg más célok szolgálatában áll, akkor az ezen általános emberi célok érdekében való beavatkozást még az esetben is jogosultnak kell tartanunk, ha az a közgazdaság érdekeivel ellentétben a gazdasági productivitásnak bizonyos korlátokat is szab.

Azt a kérdést, hogyan befolyásolja a sociálpolitika magát a közgazdasági életet, nem lehet egyszerűen annak elfogadásával elintézni, hogy befolyása a közgazdaságra feltétlenül kedvezőtlen. A sociálpolitika közgazdasági hatásai főképpen két irányban nyilvánulnak meg. Egyrésztől korlátozzák ugyanis a termelőt, a vállalkozót szabad mozgásában, másrésztől pedig, növelik annak termelési költségeit. Az a kérdés már most, okvetlenül csökkentik-e ezáltal a közgazdaság termelékenységét.

Már mielőtt e kérdést közelebbről vizsgálnók, csak az általános tényekre vetett pillantás is azt mutatja, hogy ez aligha lehet így. A sociálpolitika magas fejlettségi fokán álló államok a nemzetközi versenyben mind előkelő helyet foglalnak el. Nézzük akár Angliát, akár Franciaországot, Németországot, vagy az Egyesült-Államokat, mindegyikük-

ben fejlett a szociálpolitika és magas a nemzeti productivitás. Mi lehet ennek az oka? Nem lesz nehéz ezt megtalálni. Csak arra kell figyelmünket fordítani, hogy a termelésnek mily felette fontos és lényeges tényezője az emberi munka. Tudjuk, hogy minden munka az önfegyelmzésen és az ember szellemi tulajdonainak növelésén alapszik. A szociálpolitika a munkásosztály színvonalát emeli és így a productivitás említett tényezőit számbavehetően növeli. Bár a capitalismus tudvalevőleg a tanult és a tanulatlan munkát élesen szétválasztja és nagy mértékben alkalmaz tanulatlan munkásokat, mégis ezekre vonatkozólag is kétségtelenül áll e tétel; a tanult munkásokra vonatkozólag pedig mindenestre még fokozottabb mértékben érvényesül az. A drága munkaerő csak ott emeli a termelés költségeit, ahol a termelés egyéb feltételeit nem tudják ennek productivitásához szabni. Így a munka hatályosbitásával a szociálpolitika nem kis részben visszatéríti a vele járó költségeket.

Annak a körülménynek, hogy a szociálpolitika a termelési költségeket növeli, van azonban még egy másik igen fontos következménye is. Az általános költségek növekedése ugyanis mindig a nagyüzemnek kedvez, mert a nagyüzem ezeket jobban el tudja osztani és így termelékenységet azok kevésbé befolyásolják, mint a kisüzemét. Ezért a szociálpolitika a technika színvonalán álló vállalatok tőrhódítását erősen elősegíti. A termelés tökéletesítésének egyébként is fontos rugója, mert akkor, amidőn nem engedi meg, hogy a vállalkozó a munkások életszínvonalának leszorításával növelje üzemének rentabilitását, akkor azt arra szorítja, hogy az igazán a közgazdaság érdekében álló termelékenységet, üzemének szervezetét és technikai tökéletesbítését keresve növelje. Viszont a szociálpolitika elhanyagolása zsidbasztólag hat a közgazdasági életre és a technikai elmaradottságot is istápolja. Erre nézve sajnos példát találunk iparfejlesztésünkben is, mely a vállalatok jövedelmezősége érdekében sok szociálpolitikailag erős kifogás alá eső dolgot türt el és elnézte, hogy a vállalkozók a technikai és üzemi tökéletesítés helyett a munkások rovására tartásák fenn vállalataik jövedelmezőségét. Üvegiparunk, szövő-fonóiparunk és több más iparág is ily irányban fejlődtek.

II. FEJEZET.

A szociálpolitika alapkérdései.

9. A munkanélküliség.

A capitalisticus magánvállalkozási rendszer a megélhetés két főforrását ismeri: az egyik a vagyon, a másik a munka. Ezek alapján történik az egyéneknek a közgazdaságba való bekapcsolódása. Akinek vagyona van, annak legalább is bizonyos határon túl, ez biztosítja a megélhetését, míg annak, aki anyagi javakkal nem rendelkezik, munka után kell néznie. A javak és szolgáltatások kicserélésére föl-épített gazdasági életben a munka legnagyobb részben, mint bér munka forrása a megélhetésnek és így a munkás és a munkaalkalom találkozásától függ az, hogy a munkaerő tényleg kiindulási pontja lesz-e a megélhetésnek.

Olyan gazdasági rendszerben, amely a vagyontalanoknak csak a munkában nyit megélhetési forrást, a társadalom berendezésének lényegéből folyik az a követelmény, hogy mindenki, aki más megélhetési forrással nem rendelkezik, munkához jusson. Már *Fichte* erre az álláspontra helyezkedett és az állam lényegéből vezette le a munkaalkalomra való igényt, mint a megélhetési jognak következményét. *Fourier* világgá bocsátotta azután a munkára való jog jel-szavát, mely kivált Franciaországban keltett nagy hatást, ahol az 1848-iki forradalom után jogszabályba is foglalták azt és e jog kifolyásaként felállították a nemzeti műhelyeket. Ezek nem sikerültek és a munkára való jog törvényben való kimondásától el kellett tekinteni. Németországban *Bismarck*, mint birodalmi kancellár jelentette ki sokat idézett 1884. évi beszédében jogos követelménynek e jogot, anélkül, hogy ennek törvényhozási következményei lettek volna. Több sikerrel járt az angol munkáspárt idevágó követelése, amely 1905-ben törvényt kényszerített ki, kötelezve a kormányt a munkanélkülieknek munkával való ellátására.

Nem lehet aziránt kétség, hogy logikailag a munkára való jogot el kell ismerni abban a gazdasági rendben, amely az emberiség széles rétegeitől a megélhetés feltételeit elvonja, csupán a munkára utalva azokat megélhetés szempontjából. Mégis azt a kérdést kell felvetnünk, vajjon e jognak törvénybe foglalása megoldja-e a kérdést és egyáltalában kézzelfogható eredményekhez vezet-e? A munkára való jog keresztülvitelének ugyanis igen nagy gyakorlati nehézségei vannak. Ezek nemcsak abból származnak, hogy gazdasági rendünk többé-kevésbé az erők szabad összeműködésére van alapítva, hanem, amint azt az angol munkáspárt is teljes mértékben érezte, abban is fekszenek, hogy megfelelő munkaalkalmakra kell e jogot irányítani. Azért e párt a munkanélkülieknek oly munkával való ellátását követelte, amely őket később szakmabeli munkájukra nem teszi képtelenné. Amint arra *Thiers* is már rámutatott, az oly munkásnak, kinek szakmájában finom kézre van szüksége, hiába adunk nehéz földmunkát; megfelelő munkaalkalmat mindenkor biztosítani azonban igen nehéz. Hogy mily nagyok a munkára való jog megvalósításának nehézségei, azt csak akkor érthetjük meg igazán, ha a munkanélküliség okaira irányítjuk figyelmünket. Annak forrásai ugyanis több irányban fekszenek. A munkanélküliség okait három csoportba oszthatjuk. Legsúlyosabb esete kétségtelenül az, amidőn a közgazdaság termelési lehetőségeinek kimerült voltából, illetőleg töke vagy anyagihiányból származik. Ennek oka ismét lehet a túlnépesedés, de lehetnek a közgazdaság súlyos helyzetei is, amelyek ismét a cseregazdaság conjuncturáiból, vagy az egész nemzetgazdaságot sújtó csapásból származhatnak. Ide tartozik p. o. a világháború után előállott szénhiányból származott munkanélküliség. A második csoportot a munkanélküliségnek azok a forrásai alkotják, amelyek a nemzetgazdaság részei kellő összeműködésének hiányából állanak elő. Bekövetkezik ez akkor, ha megfelelő munkaalkalmak volnának, csak az érdekelt egyének nem tudnak arról kellően értesülni. Ide tehát főképpen a munkapiac szervezatlensége tartozik. Végre lehetnek a munkanélküliségnek egyéni okai is. Ilyenek a munkakedv hiánya, továbbá betegség, rokkantság stb.

Könnyen átlátható, hogy a munkára való jognak tör-

vénybe iktatása a munkanélküliség forrásai egy részével szemben egészen tehetetlen. Hiába foglaljuk e jogot törvénybe akkor, ha a nemzetgazdaság egy adott állapota mellett tényleg lehetetlen mindenkit munkával ellátni. Szintugy hatálytalan egy ily törvényi rendelkezés az olyan egyénekkel szemben, akik szándékosan, vagy pedig rokkantságuknál fogva kerülnek a munkaalkalmat. *A munkára való jog törvényben való lefektetésénél sokkal hatályosabb azt a gazdasági politika egyik főkövetelményévé avatni* és annak egyik főfeladatát abban látni, hogy a termelési feltételek fejlesztésével a munkaalkalmak minél nagyobb számát teremtsen és a saját hibájukon kívül munka nélkül maradók számára hatósági szervek igénybevételevel nyisson munkaalkalmat. Amit a jogszabály nem tud elérni, azt e téren, ha nem is tökéletesen, de nagyjában meg tudja valósítani a gazdasági politika.

A szociáldemokratia a munkanélküliségért a magáncapitalisticus gazdasági rendszert okolja és azt állítja, hogy ez mesterségesen tartja fenn a munkanélküliséget, mert termelési költségei érdekében a munkanélküliek tartalékseregére szüksége van. Ez állításban van némi igazság, mert a munkanélküliek serege tényleg megkönnyíti a bérek leszorítását. Az sem tagadható, hogy magánvállalkozási rendszer mellett olyankor is előállhat munkanélküliség, amidőn az közgazdaságilag nem indokolt; a magánvállalkozás ugyanis nem a produktivitás, hanem a rentabilitás számításán nyugszik és így gyakran nem karol fel olyan termelési alkalmakat, amelyeket a közgazdaság mint egység kihasználna, de amelyek magángazdaságilag nem, vagy legalább nem eléggé jövedelmezők. Az is igaz, hogy a munkaidő rövidítésével a munkanélküliség jelentékeny csökkentése érhető el és hogy ebben a magánvállalkozásnak közvetlenül nincsen érdeke. Ennek dacára téves volna azt állítani, hogy a munkanélküliség jelensége a magánvállalkozási rendszer specialitása. Egy pillantás a munkanélküliség fent előadott okaira mindenkit meggyőzhet arról, hogy tervszerű collectív gazdálkodás mellett is volna munkanélküliség, bár annak egyes okai ki volnának küszöbölve. A szociálpolitikának arra kell törekednie, hogy ezeket az okokat, amennyiben lehetséges, a mai gazdasági rendben belül is kiküszöbölje.

Ennek több eszköze van. Sikerre legnagyobb a kilátás ott, ahol a munkanélküliség a munkapiac szervezetlenségének a következménye, míg a capitalisticus termelés egységének hiányából származó munkanélküliség leküzdése nehéz. Amidőn a munkanélküliség abból származik, hogy a munkás nem talál rá arra az üzemre, amely őt foglalkoztatni tudná, a közgazdaságnak szervei hibájáról van szó. Hiányzik vagy ki nem elégítően működik az a szerv, amely a munkást és a munkaadót érintkezésbe hozza. E hiány jelentékeny mértékben elhárítható *a munkapiacnak a munkaközvetítés megfelelő rendezése útján való szervezésével.*

Nem így a capitalisticus termelés atomisált voltából folyó következmények, melyek egyenlőtlen üzletmenet és válságok képében jelentkeznek. Ezek a magánvállalkozási rendszer lényegével oly szoros kapcsolatban álló hiányok, hogy csupán a magánkezdeményezés igen messzemenő korlátozásával enyhíthetők számbavehető mértékben; ez pedig oly kérdés, mely a munkanélküliség elhárítására irányuló törekvéseken messze túlterjed. A közgazdaság kedvezőtlen helyzeteiből, egyes iparágaknak, vagy az egész közgazdaságnak kedvezőtlen conjuncturáiból fakadó munkanélküliséggel szemben azonban a gazdasági politika szintén nem áll tehetetlenül. Habár a munkanélküliségnek a forrását ily esetekben nem is tudja teljesen elhárítani, mégis messzemenően módot találhat a munkanélküliség elhárítására. Szerencsére az üzleti conjuncturák változásából előálló munkanélküliség gyakran részleges és főképpen egyes iparágakra szorítkozik, amint részleges az a munkanélküliség is, amely az évszakok változásának az eredménye és kivált az építőiparban okoz télen nagyobb munkahiányt. Az idevágó munkanélküliség elhárítására az összesség anyagi erejét, tehát állami, városi, illetőleg községi eszközöket kell igénybe venni és az elhárítás fő eszközét a *közmunkákban* kell látnunk. A közületnek, mint az összesség érdekei megtestesítőjének arra kell törekednie, hogy a saját hatáskörében, illetőleg megbízásából végzendő munkák olyan határidőre essenek, amidőn a magánvállalkozás kevésbé tud munkát adni a munkásságnak. Ez a sajnos, még igen kevésbé követett elv egyébként nemcsak a munkanélküliség elhárításának fontos eszköze, hanem a gazdasági élet collectivizálódásának lényegéből is folyik a

közhatóságoknak az a feladata, hogy a saját hatáskörükben végzendő munkákkal a közgazdaságban mintegy a munka időbeli helyes elosztását segítsék elő. Igen helyesen jegyzi meg *Van der Borgh*t, hogy a közmunkák ily beosztása a közületek magángazdasági érdekében is fekszik, mert azok így találják legkönnyebben meg a szükséges munkaerőt. Ha ezt az elvet a hatóságok nem tartják kellően szem előtt, akkor nagy munkanélküliség idején könnyen arra kényszerülnek, hogy fölösleges, vagy legalább is a szegény segélyezéssel kapcsolatbajutó munkákkal kell a munkátlanokat foglalkoztatniok. Mindamellett természetesen nagyobb munkanélküliség esetén, kivált általánosabb ipari depressziók alkalmával az ugynevezett *szükségmunkák* nem mellőzhetők, melyek alatt az egyenesen a munkanélküliség enyhítését célzó közmunkákat kell érteni. A nehézségek persze e téren sem jelentéktelenek, mert ezek keretében nem könnyű a munkanélküliek különböző csoportjainak megfelelő munkaalkalmat teremteni.

Wolf mezőgazdasági telepek létesítését ajánlotta a munkanélküliség enyhítésére. Általánosabb eredményt e tervtől nehezen várhatunk, mert nagy részben oly ipari munkásokról van szó, kik mihelyt erre alkalom nyílik, iparukhoz vissza akarnak térni. Ennek dacára *Wolf* javaslatát nem szabad teljesen elutasítani, mert akkor, amidőn a városok tulságos vonzóerejének ellensúlyozása és azoknak feles lakosságuktól való tehermentesítése amugy is fontos, a munkanélküliek egy töredékének ily uton való levezetése is örömmel üdvözölhető, amennyiben pedig igazán ipari munkásfeleslegről van szó, annak a mezőgazdaságba terelése, ha sikerül, mindenesetre előnyös. Helyes telepítési politika is segítségére lehet e megoldásnak.

Minthogy megfelelő munkaalkalmakat teremteni nem mindig lehetséges és így a munkások egy része mindig munka nélkül van, a *munkanélküliek pénzbeli támogatása* sem mellőzhető, mert, ahol róluk nem gondoskodnak, az erkölcsi hátrányokkal járó szegény-segélyezés terhére esnek. Pénzbeli támogatásuk kétségtelenül nagyon kétélű fegyver, mert visszaélésekre igen tág teret ad és nagyobb munkanélküliség esetén az állampénztárra is végzetes lehet, amint hazánkban 1918. őszén a politikai és gazdasági helyzet, fő-

képp pedig a szénhiányokozta munkanélküliség folytán ki-
 utalványozott segélyek óriási összegei mutatták. Legelőször
 a szakszervezetek karolták fel, utazási segélyeket adva a
 munkanélkülieknek, hogy a munkapiac helyzetét ne ront-
 sák; emellett a megélhetés lehetővé tételére és különösen jó-
 léti intézményeknél szerzett tagsági jogaik megőrzése vé-
 ggett segélyezték őket. Amily mértékben fordult azután a
 sociálpolitika a munkanélküliség kérdése felé és kezdte an-
 nak jelentőségét méltányolni, ugyanoly mértékben ébredt
 fel érdeklődése e szakszervezeti segélyek iránt. Be kellett
 ugyanis látni, hogy a szakszervezeteknek e segélyek nyuj-
 tásában való támogatásával a munkanélküliségből származó
 bajok jelentékenyen enyhíthetők. A szakszervezetek-
 nek a munkanélküliek támogatásánál való igénybevétele az
 alapja annak a megoldási módnak, melyet *genti rendszernek*
 neveznek, mert Gent városa tett azzal 1901-ben először ki-
 sérletet. Csakhamar máshol is rátértek a szakszervezetek-
 nek e célra való igénybevételére; így Franciaország 1905,
 Norvégia 1906, Dánia pedig 1907 óta támogatásban részesíti
 a szakszervezeteket a munkanélküliségi segélyek kifizeté-
 sére. A kérdés tökéletes megoldását azonban ezuton sem vár-
 hatjuk, már csak azért sem, mert a munkások nagy része
 még nincs benn e szervezetekben és éppen azok a munká-
 sok maradnak azokon kívül, akik, mint tanulatlan munká-
 sok leggyakrabban vannak munka nélkül, és legkevésbé is
 tudnak magukon segíteni. Ez a megfontolás magát Gent vá-
 rosát is a munkanélküliségi segélyek nyújtása körének bő-
 vitésére indította, amennyiben ujabban a szervezeteken ki-
 vül álló munkásoknak is ad munkanélküliségi segélyt, ha
 bizonyos megtakarítással rendelkeznek és pedig ugyanoly
 összegben, mint hogyha szakszervezeti tagok volnának. Ez-
 zel közelről érintkezik az a megoldási mód is, melyet külö-
 nösen Németországban karoltak fel. E megoldás különösen
 a *Schanz* részéről ajánlott *takarékossági kényszer*. Ennek lé-
 nyege az, hogy a munkást bére egy részének takarékpénz-
 tába való befizetésére kényszerítik, mely takarékbetéhez
 bizonyos összeg erejéig a munkásnak nem szabad hozzá-
 nyulnia, csak munkanélküliség esetén. *Schanz* a munkaadók
 hozzájárulását is kívánatosnak jelzi akárcsak a balesetbizto-
 sításnál. E rendszernek is megvannak a maga hiányai, mert

mindenekelőtt nincsen biztosítva az, hogy a munkás épp addig marad munka nélkül, amíg megtakarított pénze tart. Ezért egyes városokban egyenesen a munkásbiztosítás körébe vonással próbáltak a bajon segíteni, miről már fentebb szó volt.

A munkanélküliek támogatásának bármily tökéletes kiépítése sem képes azonban oly általános munkanélküliség esetei ellen teljes védelmet nyújtani, aminő a nemzetgazdaság katastróphális helyzeteiből előállhat. Hiszen itt már nem is a nemzeti termelés szervi hibáival, hanem, mint p. o. a világháború után, a nemzetgazdaság egy részére nehezedő, végeredményben gyakran nem is gazdasági okokból származó csapásokkal állunk szemben, melyek a collectiv gazdaságot épp úgy sujtánák, mint a magánvállalkozáson nyugvó nemzetgazdaságot. Sőt az utóbbi a magánkezdeményezés rugója folytán könnyebben tud az ily helyzetből kilábalni. Ily esetekben az átmeneti idő csakis jövedelemeloszlási eszközökkel, a közháztartásból fizetett munkanélküli segélyekkel hidalható át. Hogy ezek igazán a fogyasztás általános megszorításával járjanak, az azokhoz szükséges eszközöket lehetőleg nem új fizetési eszközök teremtésével, hanem lehetőleg adóbevételekből, tehát a vagyonosabb osztály fizetési ereje elvonásából kell meríteni.

Az ily kivételes, katastróphális helyzetektől eltekintve, az egyéni okokból származó munkanélküliség ellen legnehezebb küzdeni. Itt a munkaközvetítés épp úgy felmondja a szolgálatot, mint a közmunkák rendezése és ily egyénnel szemben a biztosítás is tehetetlen, hacsak nem a betegségélyezés, balesetbiztosítás, aggkori vagy rokkantbiztosítás köréről van szó. Hasonlóképpen az ily egyénnel szemben legaggályosabb a közvetlen pénzbeli támogatás is. A nevelés és a munkásosztály önfegyelmzése a segítség egyedüli forrásai a munkakerülésből származó munkanélküliség korlátozására, amíg az igazán munkaképtelenségből eredő munkanélküliség hátrányos következményeit a lehetőség határain belül a munkásbiztosítás megfelelő kiépítése hártja el.

Mielőtt a munkanélküliségről szóló fejtegetéseinket befejeznők, arról is meg kell emlékeznünk, hogy a mezőgazdaságnak is meg van a maga munkanélküliségi kérdése. Ez a mezőgazdaság évadhoz kötött jellegéből folyik. Télen a

mezőgazdaságban dolgozó munkaerők nagy része van foglalkozás nélkül. Kivált kifejezetten mezőgazdasági jellegű országokban, így hazánkban is nagy jelentőségre jut e kérdés. Nálunk főképp a háziipar különböző fajainak meghonosításával igyekeztek a téli munkanélküliséget enyhíteni. A mezőgazdasági munkások letelepítése és állattartásuk előmozdítása is sokat enyhíthetnek e bajon.

Égész kivételes esetekben és átmenetileg annak szükségése is előállhat, hogy az állam a munkanélküliség óriási fokának elhárítását nem veheti egészen magára, hanem részben a terhet közvetlenül a magánvállalkozásra kénytelen hárítani. Így a világháború befejeztével a munkások hirtelen tömeges elbocsátását kellett hatósági rendelkezéssel tilalmazni, hogy ez által az amugy is nagy méretű munkanélküliség további növelése legalább egy időre távoltartassék.

10. A munkaviszony szabályozása.

A gazdasági liberalizmus a gazdasági élet egészséges alakulásának követelményét látta abban, hogy a munkások és a munkaadók egymással szabadon egyezkedjenek. Tudjuk, hogy e felfogás súlyos ténybeli tévedéseken nyugszik, mert az erős a gyengével nem mint egyenlő fél áll szemben. Addig, míg a munkások nincsenek szervezve, a gyengébb felet képviselik a munkaadóval szemben és így a munkafeltételek rendezésénél a munkaadó könnyen tudja egyoldalú érdekét érvényesíteni, mely nagy részben nemcsak a munkás, hanem a társadalom érdekeivel is ellentétes. A munkaadó ugyanis, mint hatalmasabb fél a szerződéskötésnél abban a helyzetben van, hogy a szerződési feltételeket egészen az ő termelői érdekének megfelelően alakíthatja, tekintet nélkül arra, hogy a munkás emberi mivoltával ellentétesek-e azok vagy sem.

A munkaadó a termelési költségek csökkentése érdekében mindenképpen olcsó munkaerők alkalmazására törekszik. Ilyenek mindenképp a gyermekek és a nők. Ugy a gyermekek, mint a nők keresete az esetek nagy részében a családban inkább mint a kereset kiegészítése jelentkezik és így ezek a munkaerők jelentékenyen a férfiaké mögött ma-

radó bérrel szokták beérni. A munkaadó ezt teljesítő képességük csekélyebb voltára való hivatkozással annál is inkább kihasználhatja, mert a gyermekek egyáltalában nem, a nők pedig csak igen nehezen szervezhetőek és így alig tudnak el-
lenállást kifejteni a munkafeltételek kedvezőtlen megállapításával szemben. Ezért a legkényelmesebb munkaerőt is szolgáltatathatják, mely a munkaadó önkényeskedéseit legjobban türi el. Ezek az okok, kivált a capitalismus első évtizedeiben, a nők és gyermekek hányadát az iparban igen megnövelték. Ugy a munkások, mint pedig a társadalom szempontjából ez az állapot nemcsak hátrányos, hanem egyenesen a legnagyobb veszélyeket rejtí magában. Látszólag ugyan a nők és gyermekek foglalkoztatása a munkások érdekében is fekszik, mert a munkáscsaládokban a keresők számát emeli és így az összeresetet növeli. Az oly munkáscsalád, amely alig tud megélni a családfő keresetéből, örömmel látja, ha a feleség és a gyermekek is a gyárban, vagy egyébként foglalkozást találnak. Ugy ezt az érvet, mint pedig a feministikus törekvésekkel találkozó, kivált Skandináviában erősen meggyökeresedett, azt a felfogást igen erősen igyekeztek kihasználni a vállalkozók, hogy a nőknek munkaerejük értékesítésére szabad rendelkezési jogot kell biztosítani. Mindezek folytán ugy a gyermekmunka, mint pedig a női munka nagyon erősen tért foglaltak. Különösen egyes iparágakban magas a gyermekmunkások hányada. Így a szövő-fonóiparban Angliában 1908—9-ben a munkásoknak körülbelül 25%-a volt 18 éven alul, nálunk az 1910-iki üzemi statisztika szerint ugyanebben az iparágban a 17 éven aluli munkások 37.5%-ot tettek ki. Más iparágak, mint a téglagyártás, a papíripar és az üvegipar is nagyon sok gyermeket foglalkoztatnak. Hazánkban és Ausztriában is a mezőgazdaság foglalkoztatja a legtöbb gyermeket. Az 1910-iki népszámlálás szerint az őstermelés körében 351.420 hét és tizenégy év közötti gyermek foglalkozott. Hogy pedig a női munka mennyire el van terjedve, azt mutatja, hogy 1910-ben egyedül a gyáriparban több mint 100.000 nő dolgozott, gyári munkásaink 25%-a.

A valóságban ugy a gyermekmunka, mint a női munka a munkások érdekeivel a legnagyobb mértékben ellenkezik, mert bár közvetlenül a család összjövedelmét növeli, vég-

eredményben mégis a bérek leszorítására vezet, mert a munkás értékelésének végső határa munkája kínálásánál a családjával való megélhetés színvonalának biztosítása. Ha a nőknek és gyermekeknek is alkalmuk van keresni, akkor erre való tekintettel a férfiak is olcsóbban hajlandók dolgozni. Ezért p. o. Anglia egyes vasipari kerületeiben a vállalkozók maguk igyekeztek a szövőfonóipart meghonosítani, hogy ebben keresetet találjanak a nők és gyermekek és erre való tekintettel azután a vasipar bérei is leszállíthatók legyenek, holott abban nőket és gyermekeket csak igen korlátozott számban lehet alkalmazni. De nemcsak a béreket szorítja le a nők és a gyermekek munkája, hanem fejlődésüket és egészségüket is a legnagyobb mértékben veszélyezteti. A testnek kifejlődéséhez bizonyos szabadságra van szüksége. Minden gazda tudja, hogy p. o. a korán munkára fogott lovak mennyire visszamaradnak fejlődésükben és erejük mily gyorsan emésztődik fel. Az ember fizikumja is ugyanígy megéri a korai munka súlyos következményeit és a test ellenálló képessége megtörik, hajlamossá lesz mindenféle betegségekre, kivált a leginkább pusztító népbetegségekre, a tüdővészre. Talán még súlyosabbak a gyermekmunkának szellemi és erkölcsi következményei. Azok a parlamenti vizsgálóbizottságok, amelyeket a XIX. század hatvanas éveiben Angliában a gyermekmunka tanulmányozására kiküldöttek, hajmeresztő dolgokat állapítottak meg a zsenge korban foglalkoztatott gyermekek szellemi fejletlenségére és erkölcsi-ségére vonatkozólag. A gyermekmunkának első következménye az iskolakerülés. Hiába hoznak az iskolalátogatásra vonatkozólag bármily szép törvényeket ott, ahol a gyermekmunka nagyobb méreteket öltött, mert a munka elvonja a gyermeket az iskolától. Így p. o. Ausztriában, mint hazánkban a gyermekeknek a mezőgazdaságban erősen elharapódzott foglalkoztatása okozza azt, hogy az iskolalátogatásra hozott törvények végre nem hajthatók. A gyermekeknek felnőttekkel együtt való dolgozása a durva környezetnél fogva épp oly káros azok erkölcsi fejlődésére, mint bizonyos, a gyermekek foglalkoztatására különös hajlamot mutató foglalkozási ágak, melyek, mint a küldönczszolgálatok, az utcai árusítás, az ácsorgásra szoktatással idővel a munkakerülésnek lesznek forrásai. A nők fizikumát egyes foglal-

kozási ágak különösen megtámadják és a nőknek széles körben gyári munkára alkalmazása a munkások családi életének legerősebb megmértelyezője, mert a munkások körében a családi életet aláássa. Aligha kíván tehát további indokolást az a tétel, hogy *a női és a gyermekmunka elterjedése egyaránt ellenkezik a társadalom összérdekével is*. Éppen ezért e kérdésben a szociálpolitika feladatának első sorban arra kell irányulnia, hogy *a nők és gyermekek foglalkoztatását igyekezze arra a minimumra szorítani, amelyre csak lehetséges*.

De ezzel e kérdésre vonatkozó feladata még koránt sincsen megoldva, mert a serdülő korban levők munkáját épp oly kevésbé lehet teljesen kiküszöbölni, mint a női munkát. Ezért annak oly korlátok közé szorítására kell törekedni, melyek káros voltát a lehetőség szerint csökkentik. A fiatalkorúaknál első sorban annak *a kornak helyes megállapításával* lehet ezt elérni, mely a tulkorai munka ártalmait elhárítja. Legnagyobb figyelmet e mellett *a munkaidő megállapítása* igényel, melynek mértéktelen túlhajtása egyébként már nemcsak a fiatalok és női munkások szervezetét és szellemi fejlődését ássa alá, hanem a felnőtt férfiakra is a legnagyobb mértékben káros.

A kisipar korában a munkaidő az ember teljesítőképeségéhez alkalmazkodott és egyébként is a munkaintenzitás csekélyebb volt. A capitalismusnál a gyárban a munka ütemét a folyton zakatoló gép befolyásolja és a vállalkozó befektetett tőkéjének kihasználása érdekében a munkaidő lehető meghosszabbítására törekszik. Ez vezetett 16—18 óras munkanaphoz. Az emberi szervezetnek, ha munkaerejét állandóan fenn akarja tartani, megfelelő pihenésre van szüksége és így a munkaidő túlságos meghosszabbítása csakis a munkások egészségének rovására történhetik. Ha p. o. az 1890—1892. angol hivatalos statisztika szerint a lakosság átlagos 25—35 év közti 8.67 halandósági számával a kikötőmunkások 15.40, a 35—45 év közti 13.01 halandósági számával a kikötői munkások 23.99 halandósági száma áll szemben, akkor nyilvánvaló, hogy ebben a testnek a hosszú munkaidő folytán való kimerítésének nagy része van, mert ezek mind oly foglalkozási ágak, melyekben a munkaidő igen

hosszú. A munkásoknak az átlagot jelentékeny felülmuló halandósági száma a munkaidő hosszának hátrányos hatását mindenfelé mutatja. Bár a szociálpolitika már szép sikereket ért el a munkaidő rövidítése terén, mégis 1908-ban Hollandiában az ipari munkások 17.4%-a, Magyarországon pedig csak a legkedvezőbb viszonyokat feltüntető gyárparban 1910-ben a munkások 6.4%-a dolgozott több mint napi 11 órát és a 9 óránál kevesebbet dolgozó munkások hányada Magyarországon 1910-ben 8%, Ausztriában pedig 1906-ban 8.8%, sőt a svájci gyárparban 1909-ben csak 0.5% volt. A kisiparban még sokkal kedvezőtlenebbek a viszonyok. Ha a túl hosszú munkaidőt a munkás már gyermekkorában kezdi, akkor annak káros hatásai még erősebben érvényesülnek. Pedig népszámlálásunk szerint 1900-ban a 16 éven aluli tanoncoknak csak 8.5%-a dolgozott 8 órát, ellenben 48.4%-uk több mint 10 órát. A gyári vidékek lakosságát tanulmányozó orvosok gyakran írják, hogy az ily hosszú ideig dolgozó gyermekek fejlődésükben nagyon visszamaradnak. Így p. o. Chyzer szerint 18—20 éves üveggyári munkásaink gyakran 14 éves gyermekek benyomását teszik, annyira visszamaradnak fejlődésükben.

De a munkások testi fejlődésére gyakorolt hatáshoz a szellemi és erkölcsi fejlődés kedvezőtlen befolyásolása is járul. Ha a vállalkozó csakis üzleti szempontból tekinti a munkást, akkor eljárása a társadalom összérdekével jut ellentétbe, mert a társadalom számára a munkás emberi mivoltával jön számba, ebből a szempontból pedig nemcsak a munkás egészségét veszélyezteti a túl hosszú munkaidő, hanem a munkások szellemi és erkölcsi szükségleteinek kielégítését is. A XIX. század harmincas éveiben Angliában kitört úgynevezett chartista mozgalom nem kis részben a munkásosztálynak túlmunka által való eldurvításából származott.

Mihelyt a munkásosztály elkezdett szervezkedni, maga is szembehelyezkedett a munkaidő túlságos meghosszabbításával és így e téren a munkásosztály önségélyétől már többet várhatunk, mint a női és gyermekmunka helyes méderbe terelésétől. A munkásosztály már a múlt század kilencvenes évei óta a 8 órás munkanapért küzd. 1889-ben a párisi munkásság a május elsején való munkaszünetet a

nyolcórás munkanap mellett való demonstráció gyanánt határozta el és a szociáldemokrácia nagy erővel küzd a nyolcórás munkanap meghonosításáért. A munkaadók eleinte a legnagyobb ellenállást fejtették ki a munkaidő rövidítésével szemben és kivált iparilag kevésbé fejlett országokban, így Magyarországon is, azzal érvelnek a munkaidő minden megváltoztatása ellen, hogy az az ipar versenyképességét csökkenti. Ezzel az érvelésükkel szemben a tapasztalatok nem egy bizonyítékot szolgáltatottak arra, hogy a munkaidő rövidítése éppenséggel nem egyértelmű a termelés csökkenésével. Így p. o. a woolwichi angol arzenálban a nyolcórás munkaidő bevezetésével kísérletet tettek és megállapították, hogy a termelés nem csökkent és a termelési költségek nem emelkedtek, mert a munkaidő rövidítéséből várható teljesítmény-csökkenést teljesen ellensúlyozta a munkaintenzitás növekedése. Ugyanezt bizonyította egy nagyszabású kísérlet, amelyet az Egyesült-Államok congressusának határozatából kifolyólag két hadihajó építésénél tettek. Az egyiket az állami hajógyárban nyolcórás, a másikat pedig egy magánvállalatnál tízórás munkanap mellett építették: az átlagos óránkénti teljesítmény a nyolcórás munkanap mellett 42.48%-kal multa felül a tízórás munkanap teljesítményét. Bár nem hagyható figyelmen kívül, hogy a nyolcórás munkanap mellett dolgozó állami hajógyár munkásanyaga állandóbb és jobb, mint a tízórás munkanap mellett dolgozó magánhajógyáré, mégis a máshol tett kísérletek is megerősíteni látszanak azt a tapasztalatot, hogy a teljesítménynek a munkaidő rövidítésével nem kell csökkennie. Így az *Abbé* részéről a Zeiss-féle optikai műszergyárban tett tapasztalatok azt mutatták, hogy a munkaidő rövidítése mellett az accordban dolgozó munkások keresménye 3.7%-kal javult, úgy, hogy végeredményben minden munkás évenként tíz munkanapnak megfelelő eredménnyel teljesít többet. Más szempontból is megerősítést nyertek e tapasztalatok, mert rossz üzletmenet mellett a vállalkozók számos esetben a munkaidő rövidítésével igyekeztek a termelést csökkenteni és igen számos esetben kiderült, hogy a termelés leszállítása ezúton csak jelentéktelen volt. Mindez természetesen még nem elegendő arra, hogy általánosságban kijelentsük, miszerint a munkaidő csökkentésével a teljesítmény alá nem száll, de azt

mégis valószínűvé teszik, hogy magasabb színvonalon álló munkásság mellett a munkaintenzitásnak a munkaidő leosztásával beálló növekedése erősen ellensúlyozhatja a munkaidő rövidítését. Ha egyszer ezt a vállalkozók szélesebb körben fogják elismerni a magasabb színvonalon álló munkásokkal szemben a munkaidő rövidítése tekintetében aligha fognak az eddig elfoglalt szűkkeblű állásponton megmaradni. Persze a szociálpolitika, bár mindent el kell követnie e tapasztalatok általánosítására, nem várhatja be azt, amíg a munkaadók maguk fogják a munkaidő rövidítésének előnyeit belátni, hanem mindent el kell követnie abban az irányban, hogy a munkaidő a munkás emberi mivoltával számoló módon állapíttassék meg. Ha e tekintetben a munkások szervezeteitől sokat is várhatunk, mégis magának a törvényhozásnak is erélyesen kell fellépnie e téren.

A munkaidő a munkafeltételeknek csak egyik kimagasló pontja. Mellette a munkaszerződésben még számos más kérdés is igényel szabályozást. Ilyen mindenekelőtt az összeműködésnél feltétlenül szükséges fegyelem biztosítása, a munkaviszony felbontásának kérdése stb. A munkaadó ezek tekintetében is, ha abban a törvény nem korlátozza, tisztán saját érdekei szerint jár el és igyekszik a munkaviszonyt úgy alakítani, hogy a munkás teljesen a kezében legyen. Ez annál könnyebben sikerül neki, minél inkább van a munkás az illető munkaalkalomra ráutalva és minél kevésbbé vannak a munkások szervezve. A munkaviszony ily alakítása nemcsak a munkás emberi mivoltát sérti a legnagyobb mértékben, hanem ellenkezik a modern államtan alapelveivel is, amely a régi személyes függőségi viszonyokat megszüntette és az állampolgári egyenlőség álláspontjára helyezkedett. Ha ezt az elvet üres szólamnál komolyabban vesszük, akkor a hatóság közbelépését kell követelnünk a munkafeltételek megállapításánál.

A munka nemcsak akkor veszélyezteti a munkás egészségét és testi épségét, ha túlságosan hosszú ideig kell a munkásnak munkában maradnia, avagy fejlődésének túl korai korszakában kezd meg a munkát. Kivált az iparban és a bányászatban, de más foglalkozási ágakban is a munka lényegével vannak gyakran az egészségre igen káros következmények egybekötve. Így van ez p. o. a mérges anyagok

feldolgozásánál, az úgynevezett *ipari mérgek*nél. A gyufagyártásnál felhasznált fehér vagy sárga foszfor, továbbá az ólom kimagasló példái az ipari mérgeknek, amelyeknek egyébként hosszú listáját állította össze *Sommerfeld* tanár. Arról, hogy e mérgek az emberi élet pusztítása terén mit jelentenek, szomorú adataink vannak. *Ward* szerint, ha 100-zal egyenlősitjük a kereső férfilakosság halandóságát Angliában, akkor az ólommunkásoké 232. Egy angol statisztika szerint 1908—912. Angliában 2960 ólommérgezési eset fordult elő, melyek közül 181 halálos kimenetelű volt. De magukban véve nem mérges anyagok is erősen veszélyeztetik a munkás egészségét. Így minden olyan munkafolyamat, amely nagyobb porképződéssel jár, erősen megtámadja a légzőszerveket és végeredményben a tüdővészre való nagy hajlamosságot idéz elő. Ezáltal könnyebb munkák is, mint p. o. a textilipar számos folyamata, nagy egészségügyi veszélyeket rejtnek magukban. A legveszedelmesebb foglalkozások egyike a fémek csiszolása. Így p. o. *Oldendorff* szerint a solingeni fémiparban a csiszolók halandósága az 1850—1874. években az átlagos férfilakosság halandóságának kétszeresét érte el, *Ward* szerint pedig a reszelőkészítők halandósága 25—35 életévek között az átlagos férfilakosság halandóságának másfélszeresére, a 35—45 évek között már kétszeresére rug. *Ogle* az anyagiparosok tüdővészből és a légzőszervek betegségeiből eredő halandóságát az átlagos lakosság halandóságának háromszorosára teszi. Nagyon veszélyes a kőfaragók foglalkozása is. *Sommerfeld* szerint 91.75%-uk, *Calwer* szerint pedig 886.13%-uk pusztul a légzőszervek megbetegedésében, *Lewin* pedig a németországi kőfaragók átlagos életkorát 24 évben állapítja meg.

Amidőn a munkaviszony teljesen tárgyi alapon nyugszik, a munkaadó az ebből származó bajokat nem érzi, mert a beteg munkás helyébe száz más akad. A társadalom szempontjából persze nem így áll a dolog, mert a népegészségügy kedvezőtlen helyzetének és az óriási tüdővészhalandóságnak egyik főforrása fekszik e téren, mi a néperő emelkedését és végeredményben a közgazdaság termelő képességét, valamint a nemzet védőképességét is a legnagyobb mértékben alászállítja. Ezért a szociálpolitika már régóta e bajok enyhítésére törekszik. Számos esetben ennek a lehetősége elég

könnyen van adva. Különböző védőkészülékeket szerkesztettek, amelyek p. o. a porképződéssel szemben megfelelő védelmet nyújtanak. Kellő szellőztetés és megfelelően épített munkahelyiségek is sokat segíthetnek e téren. Máshol, így különösen az ipari mérgeknél, külön óvó-rendszabályokra van szükség. Igen fontos a munkásoknak a mérgezésből származó veszélyek tekintetében való kioktatása és megfelelő utasításokkal való ellátása, mit legcélszerűbben az ily utasításoknak a gyári helyiségekben a munkások anyanyelvén való kifüggesztésével lehet elérni. Ismét máshol az ipari mérgek különösen a fejlődő szervezetre károsak és itt kiváltképpen a fiatal munkásokat kell az ily munkáktól távoltartani. Egyes mérgek különösen a női szervezetet veszélyeztetik. Ezért a német vegyészeti gyárak orvossai a nőknek a nitrobenzollal és a trinitroanisollal dolgozó folyamatoktól való eltiltását követelték. Aránylag ritka azoknak az eseteknek a száma, ahol egyáltalában csakis az illető mérges anyag használatának eltiltásával lehet a bajon segíteni, mint p. o. a fehér phosphornak a gyufagyártásra való felhasználásánál. A jelzett irányokban a segítséget csakis a törvényhozás beavatkozásától várhatjuk. Hasonlóképpen van ez a balesetelhárításnál is. A culturállamokban meghonosított baleseti statisztika mutatja, hogy munkák közben mily sokszor éri a munkásokat baleset. Bár ezek egy része vigyázatlanságból és gondatlanságból ered, mégis megfelelő óvórendszabályok mellett nagy részük elkerülhető volna. Így a kazánvizsgálat nagyon lényegesen leszállította a kazánrobbanások számát és a robbanó anyagok gyártásánál vagy felhasználásánál, de számos más veszélyes folyamatnál is megfelelő óvintézkedések, közöttük a meggondolatlanabb fiatalok munkások alkalmazásának eltiltása, jelentékeny javulást idézhetnek elő. E tekintetben is a törvényhozásnak kell beavatkoznia. Igen sokat várhatunk a balesetbiztosítás meghonosításától is, aminthogy a munkával járó egészségügyi veszélyek elhárítása tekintetében is nagyon sokat remélhetünk a betegsegélyezés intézményesítésétől, mert egészségügyi felügyelet alá állítja a munkásokat és az iparegészségügy terén az orvostudomány jelentékeny fejlődését is hozza magával. A biztosításból folyó járadékfizetési kötelezettség a munkásbiztosítási intézmények fon-

tos érdekévé teszi a balesetelhárítást és az iparegészségügy javítását, mert e téren minden javulás a pénztárak helyzetén könnyít. Ha ujabban egyes államok, mint Anglia és a Svájc egyre több ipari betegséget, kivált állandó hatású mérgezést balesetnek minősítenek és azokra nézve kártalanítási kötelezettséget állapítanak meg, ezzel is fokozzák a munkásbiztosítás érdekét a balesetelhárítás terén.

11. A munkások életszínvonalásak biztosítása.

Bármily fontosság jusson is a munkafeltételek jelzett vonatkozásainak, a munkást mégis legjobban a *bérekérdés* fogja e feltételek között érdekelni. Ettől függ elsősorban életszínvonala. Ez az oka annak, hogy a társadalom összessége szempontjából sem közömbös a bérvizonyok alakulása annak dacára, hogy látszólag a bérekérdés teljesen a munkaadó és a munkás magánügye. Természetesen elsősorban a bérek magassága az, amely itt számba jön. A bérek magassága a piaci helyzetnek az eredménye és így a piaci tényezők befolyásolása útján lehet csak azokra hatást gyakorolni. E tényezők között tudvalevőleg a munkakinálat szervezése a leghatásosabbak egyike és ezért, ha társadalmi szempontból a munkások életszínvonalának emelése végett a bérek emelkedése kívánatosnak látszik, akkor mindenké előtt a munkások szervezkedésének útjába nem szabad akadályokat gördíteni. Alább majd rátérünk arra, hogy korlátozott mértékben az államhatalom a bérekérdésbe közvetlenül is beleavatkozhatik, mindazonáltal a leghatályosabb eszköz e téren mégis csak a munkások önszegélye marad.

Nem egészen így áll a dolog a *bérfizetés módozatait* illetőleg. E tekintetben az első nagy kérdés az, természetben vagy pénzben fizessék-e a munkásokat? Amidőn a nagyipar fejlődésnek indult, a régi naturálgazdaság mintájára gyakran iparcikkekben fizették a munkásokat. Ennek nagy hátrányai vannak, mert a munkás rendszeren sem szakértelemmel, sem idővel nem rendelkezik arra, hogy előnyösen értékesítse az ily cikket. Ezért a gazdasági élet rendes menete mellett a munkások természetben való fizetése azokra nagyon hátrányos. Igen gyakran előfordult az is, hogy a vállalkozók pénz helyett olyan utalványokkal, úgynevezett *jancsi bankók*-kal fizették munkásaikat, amelyek csak a

vállalkozó által fenntartott kintinban értékesíthetők, az étkezédben, vagy a vállalkozó boltjában pedig az árukat rossz minőségben és magas áron szolgáltatják ki. Csak a törvényhozás tudott e téren is a visszaéléseknek gátat vetni. Első pillanatra azt hinnők, hogy a munkások természetben való fizetésének és élelmezésének tilalmazása teljes mértékben megoldja e kérdést. A dolog mégsem ilyen egyszerű. Először is a munkatelepek igen gyakran annyira el vannak zárva a forgalomtól, hogy különböző cikkekkel a munkatelepen való ellátása a munkás érdekében van. Másrésztől azonban lehetnek olyan rendkívüli körülmények is, melyek a munkásoknak természetben való ellátását kívánatossá, sőt egyenesen szükségessé teszik. Így p. o. a világháboru második felében, midőn az élelmezési nehézségek már nagy méreteket öltöttek, maguknak a munkásoknak egyik főkövetelése az élelmiszerekkel való ellátás volt. Éppen ezért e kérdési megoldásánál nem arra kell a súlyt helyezniünk, hogy a munkaadó különböző cikkekkel el ne láthassa a munkásokat, hanem arra, hogy pénzben fizesse munkásait és ne utalványokban, amelyek feltétlenül a vállalkozó üzletéhez kötik a munkást, továbbá arra, hogy a vállalkozó étkezéjében vagy boltjában méltányos áron szolgáltatassa ki az árukat. Amennyiben fogyasztási szövetkezet alakítható akár a munkaadó bevonásával, akár enélkül, ez természetesen a legelőnyösebb. A mezőgazdaság terén a természetben való bérfizetés más elbírálás alá esik, mint az iparban. Itt a bér legalább egy részének természetben való kifizetése egyenes biztosítása annak, hogy a munkás meg tudjon élni, mert itt oly cikkekben kapja a járandóságát, amelyek a megélhetésére szükségesek. Mindamellott itt is erősebb ellentétek származhatnak a bérnek természetben való kifizetéséből. Így a gazdasági cselédeknel és munkásoknál az élelmezés minősége gyakran esik kifogás alá és a természetben megállapított bér is különösen akkor lehet aggályos, ha a termés bizonyos hányadában van az megállapítva. Így az 1897. évi aratóstrikeunk abból származott, hogy a termés bizonyos hányadára leszerződött munkások a rossz termésre való tekintettel ki nem elégitő bért láttak a kikötött hányadban.

A felsoroltakban még nem meritettük ki azokat a kérdéseket, amelyek a bérkérdéssel kapcsolatban a sociálpoli-

tika keretében felmerülnek. Jelentékeny ellentéteknek lesz forrása ugyanis mindinkább az a rendszer, melynek alapján a munkabéreket fizetik. Hogy e kérdés lényegét megbírálhassuk, röviden át kell tekintenünk a *munkabér fizetési rendszereken*.

Ezek két alapon épülhetnek fel. Az egyik alaptypus a munkában eltöltött időre támaszkodik, és közvetlenül nem kutatja, mit végez a munkás. Ez az *időbér*. Hátránya a munkaadó szempontjából, hogy a munkást nem ösztönzi gyors munkára, viszont előnnyé változik e hátrány ott, ahol különös gondosságot igénylő munkáról van szó. A bérfizetés második alaptypusa a végzett teljesítményből indul ki, és az előállított egységek alapján szabja meg a járandóságot. Ez a *darabbér*. A munkabér itt közvetlen kapcsolatba kerül az előállított eredménnyel és ezért a munkás érdeke is az, hogy a munkával siessen. A nagyiparban a darabbér nem mindig alkalmazható, mert a munkás gyakran nem önálló darabokat készít. Ez, valamint az időbér előnyeinek bekapcsolása vezetett az első complicáltabb bérfizetési rendszerhez, az *accordrendszerhez*. Az accordrendszer tehát az idő és a teljesítmény mozzanatának összekapcsolásán nyugszik. Figyelembe veszi azt az időt, amely alatt valamely tárgy elkészíthető, vagy valamely munka elvégezhető és ennek alapján számítja ki a munkás járandóságát. Nem mindenhol alkalmazható közvetlenül oly módon, hogy a munkásokkal egyéenként történik a megállapodás. Nagyon gyakran ugyanis a munkásoknak kisebb-nagyobb csoportja együttesen végzi a munkát és ilyenkor az egész csoporttal egységesen történik a megállapodás is. Ez kétféleképp eszközölhető. Lehetséges az, hogy a munkáscsoport vezetője vállalja el bizonyos összegért a munka végzését és azután önállóan állapodik meg a csoportba tartozó munkásokkal. Ez az *accordmesterrendszer*. Emellett az accordmesterből mintegy alvállalkozó lesz, aki a keresményből annyit igyekszik magának megtartani, amennyit csak lehet. Keresztülvihető azonban az accordmegállapítás oly módon is, hogy a csoportvezető csak egyszerű megbízottja a munkásoknak és nem osztja szét önállóan azok között a bért, mert azokkal a vállalkozó közvetlenül állapodik meg. Ez a szorosabb értelemben vett *csoportaccord*.

A munkásokra nézve az időbér nagy előnye egyrészt abban van, hogy kényelmesen erejük tulságos megfeszítése nélkül dolgozhatnak, másrészt pedig keresetük könnyen áttekinthető és egyenletes. A bérkiszámítás módja a legegyszerűbb és így vitákra a bérösszeg tekintetében nem nyílik alkalom. Az utóbbi áll a darabbérről is, de itten már a munkás érdekében fekszik az, hogy lehetőleg sokat állítson elő. Ezzel szemben az accord rendszer mindenekelőtt kevésbé áttekinthetővé teszi a munkás keresetét. Minthogy rendszeren a bérkifizetés akként van rendezve, hogy a munkásnak közvetlen beleszólása abba nincsen, az accord-rendszer sok vitára ad alkalmat és a munkásban könnyen azt az érzést kelti, hogy a bérkiszámításnál megrövidül. Így p. o. a bányaszatban igen el van terjedve a csillék alapján való bérfizetés. Ha a csillék nincsenek megfelelően, teljesen és a lehetőség szerint tiszta terménnyel megtöltve, akkor megfelelő levonás, vagy pedig a csille törlése van alkalmazásban. A csille rakományának tisztátalan volta könnyen vitás lehet, mert nem okvetlenül a munkás hibájára vezethető vissza és a rakomány teljes vagy hiányos volta is vitatható. Érthető, hogy így a munkás gyakran érzi magát megrövidítve. Ez az egyik oka annak, hogy a munkásoknak ellenszenvük van az ily bérfizetéssel szemben. Ehhez azonban még más mozzanatok is járulnak. Említettük, hogy az accord megállapításánál az idő mozzanata nagy szerepet játszik, mert a teljesítmény utáni bér a munka végzésére szükséges idővel viszonyban lesz megállapítva. Így a munka végzéséhez szükséges idő megállapítása nagyon lényeges. Persze ez újabb vitás mozzanatot visz be a bérmegállapításba. Ahhoz ugyanis könnyen kétség fér, hogy az alapul vett idő az átlagmunkás teljesítőkétségének felel-e meg. Mindamellett az accordrendszerrel szemben munkáskörökben az ellenszenv aligha nőtt volna olyan nagyra, ha nem volna gyakori eset az, hogy a munkaadó kiváló, vagy pedig jutalmakkal nagy erőfeszítésre csábított munkások teljesítménye alapján szabja meg a valamely munka elvégzéséhez szükséges időt, mely esetben az átlagos munkások természetesen kevesebbet keresnek, mint ami várakozásuknak megfelel. De akkor is, ha az átlagmunkások teljesítménye szolgált alapul, gyakran előfordul az, hogy a munkaadó, ha látja, hogy a megállapított ac-

cord mellett a munkások nagyon sokat keresnek, leszállítja az accordegységet. Ez az *accordnyomás*. Ez természetesen még inkább a megrövidülés érzését kelti a munkásokban. A csoportaccordnál ezen kívül az accordvezető, vagy accordmester közbelépése könnyen megrövidíti a munkásokat. Mindehhez járul még az is, amiért már *Marx* annak idején annyira kikelt az accordrendszer ellen és amiért az különösen a kevésbé szorgalmas munkások ellenszenvét vonja maga után, t. i. az, hogy sokkal megfeszítettebb munkát kíván. A munkás egészségét veszélyeztető hatást tulajdonítanak a munkások e rendszernek és nem egy tekintetben jogosan, mert a nagyobb keresetre való kilátás nagyobb erőfeszítésre és sietésre indítja őket, ami gyakran a munkásvédő készülékek igénybe nem vételére is vezet, mert azzal is időt veszítenek. Ezáltal a baleseti veszély növekszik. A lassabb dolgozás azonban nemcsak kényelmi és egészségügyi szempontból látszik munkásérdeknek, hanem azért is, hogy több munkás találjon az üzemekben elhelyezést és így a munkanélküliség csökkentessék, mi ismét a bérek emelését teszi lehetővé. Nem csodálhatjuk ezek után, hogy a munkásszervezetek ismételten állást foglaltak az accordrendszer ellen. Így már az 1891-ben Brüsszelben tartott nemzetközi szakszervezeti congressus a szakszervezetek kötelességévé tette az accordrendszer elleni küzdelmet.

Ujabbban az accordrendszerrel szemben tanusított ellenszenv helyenkint enyhül, de természetesen csak ott, ahol az ellenszenv forrásai lehetőleg kiküszöböltettek. A helyes megoldást is csak ebben az irányban lehet keresnünk. Ha a munkásnak az accordmegállapításnál kellő szerep jut, főképp pedig a munkás a teljesítmény megállapítása alapján kifizetésre kerülő tényleges bér megállapítására intézményszerű befolyást nyer, akkor a magasabb színvonalon álló munkások könnyen be fogják látni, hogy az accordrendszer csak oda vezet, hogy a többet dolgozó munkás megfelelően többet is keres. Fontos feltétele annak, hogy a munkásosztály az accordrendszerrel kibéküljön, az *accordnyomás* feltétlen kerülése is. Amint láthatjuk, annyira a munkásanyag minőségén és az accordrendszer konkrét kezelésén mulik a vele szemben fennálló ellenszenv elhárítása, hogy e kérdés általános szabályozása nagyon nehéz. Legfeljebb arról lehet

szó, hogy a munkásoknak a tényleges bér megállapításánál megfelelő befolyást biztosítson a törvényhozás.

Az accordrendszernek vállalkozői szempontból fennálló előnyei, másrészt pedig az ebből a rendszerből kifolyólag a munkásokkal előálló viták elhárítása és a munkások ellen-szenvének legyőzése üzemmérnököket ismételen arra indított, hogy az accordrendszer továbbfejlesztését kíséreljék meg. Így keletkeztek a *praemium rendszerek*. Legtöbb közülök azon épül fel, hogy az accord által előidézett intenzivebb munka eredményét, az accordnyereséget, nem veszi tisztán a vállalkozó számára igénybe, hanem megosztja a munkásokkal. Így *Halsey* rendes időbért biztosít a munkásnak úgy, hogy keresete ezen minimum alá akkor sem süllyed, ha az átlagos időtartamnál hosszabb idő alatt végzi el a munkát. Ha a munkás gyorsabban elkészül, jutalmat kap, mely azonban nem foglalja magában a teljes accordnyereséget, hanem azt arra való tekintettel, hogy a munkás minden körülmények között megkapja az időbért, megosztja a munkás és a munkaadó között. A megosztási arányra vonatkozólag eltéréseket találunk a *praemium* rendszereknél. Legismertebbé, hogy ne mondjuk, hırhédte vált az a *praemium* rendszer, amelyet *Taylor* állított fel. Kiindulási pontja e rendszernek szintén a munka elvégzéséhez szükséges idő megállapítása. De *Taylor* erre a mozzanatra sokkal nagyobb súlyt helyez, mint mások. Az üzemet vezető irodának külön osztálya végzi az erre vonatkozó kísérleteket és pedig a technikai munkamegosztás tökéletesítése mellett. A munkásnak nem biztosít időbért. Ha a kiszabott idő alatt végzi el a munkát, megkapja a kiszámított accordbért. Ha gyorsabban készül el, akkor igen számbavehető jutalmat kap, mely a munka intenzitásával gyorsan növekszik. Viszont akkor, ha hosszabb ideig dolgozik a tárgyon, igen érzékeny levonásokban részesül. *Taylor* bérrendszerének alapja a munka ökonomiájának lehető tökélyre emelése és rendszerét nem szabad tisztán bérfizetési rendszer gyanánt felfogni, hanem a szélesebb értelemben vett üzemszervezési rendszer, mert a bérfizetés módozatain túl messze kiterjed az üzemszervezés egész terére. A munkások, de sajnos, a vállalkozók sem így fogták fel. Tisztán a tökélyre vitt hajcsárrendszert látták benne, amely a munkás teljesítményét a

végletekig igyekeznek fokozni. Így e rendszer a munkások óriási ellenszenvét és ellenállását váltotta ki. Nálunk az óbudai hajógyárban p. o. a munkások 1918-ban a Taylor-féle rendszert bevezetni akaró mérnököt kivezették a gyárból és nem engedték többé vissza. Az a nagy ellenszenv, amelyet a taylorismus munkáskörökben kiváltott, nagyrészen a keresztülvitel módozatainak köszönhető. Taylor óva inti a mérnököket, hogy e rendszert átmenet és megfelelő előkészület nélkül vezessék be. Ezt a figyelmeztetést a taylorismus hívei rendszeresen elfelejtik, pedig mindaddig, amíg a munkásokat e rendszer észszerűségéről és előnyeiről nem sikerül meggyőzni, minden idevágó kísérlet csak elégedetlenséget és egyenetlenséget hozhat magával.

Más irányban haladnak azok a megoldási kísérletek, amelyek nem a teljesítmény és a bér, hanem a megélhetési viszonyok és a bér között keresnek összefüggést. A névleges bér helyett a tényleges bérré, vagyis arra helyeznek súlyt, hogy a munka ellenértéke mit képvisel a piacon. Ha a megélhetés költségei emelkednek, a bér automatikus emelkedéséről kívánnak gondoskodni. *Bérskáláknak* nevezik a béreknek így megállapított sorozatát. E látszólag igen megnyerő és munkáskörökben is gyakran rokonszenvvel találkozó módszer keresztülvételének is nagy nehézségei vannak. Eltekintve attól, hogy a munkás által igényelhető életszínvonal megállapítása is összeütközésekhez vezethet, a figyelembe veendő cikkek sorozatának és az árak színvonalának megállapítása is igen nehéz. Mindamellet kétségbe nem vonható, hogy az árak erős változásának idején sok előnye van e rendszernek és így érthető, hogy p. o. nyomdászaink a háború második felében ezen az alapon egyeztek meg a munkaadókkal. E bérskálákat nemcsak az élelmicikkek árával, hanem a munkás által előállított cikkek árával is összefüggésbe lehet hozni. Ennek az alapgondolata a bérnek a vállalat pénzügyi eredményével való kapcsolatba hozatala. Erősen lelkesedtek a XIX. század első felében kivált Franciaországban és Angliában e rendszerért, mert a bérkérdés méltányos megoldásának eszközt látták benne. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a munkás jövedelmét nagyon ingadozóvá teszi és oly körülményekkel hozza összefüggésbe, melyekre a munkásnak semmi befolyása sincsen.

Ehhez járult, hogy egyes vállalkozók vissza is éltek vele olcsó ajánlataikat arra alapítva, hogy a skála alapján akkor kisebb béreket is kell fizetniök.

A munkás és munkaadó közötti solidaritás gondolata áll előtérben a *nyereségben való részesedés* rendszerénél, mely sokban hasonlít a bérskála utóbb ismertetett alakjához. A praemium rendszerektől eltérően nem az egyesek több teljesítményéből származó nyereség megosztásával kívánja a munkás és a munkaadó érdekeit összefűzni, hanem azáltal, hogy a vállalat nyereségéből közvetlenül részt juttat a munkásoknak, kiküszöböli tehát azt az állapotot, hogy a jó üzletmenet összes előnyeit a vállalkozó élvezzi. Ezért a XIX. század közepe táján igen nagy reményeket fűztek e rendszerhez is és annak igen kedvező megítélését találjuk még ma is egyes körökben, így p. o. keresztény socialistáinknál. A nyereségben való részesedés rendszere mindenesetre tökéletesebb, mint a bérskálák megállapítása, mert nem egyszerűen az árak, hanem a vállalat egész mérlegének alakulása szerint szabja meg a munkásoknak jutó összegeket. Emelkedő conjunctura és jó üzleti eredmények mellett tényleg közmegelégedésre működhetik, bár a nyereség kiszámítására és megosztására vonatkozólag könnyen keletkeznek ellentétek a munkaadó és a munkás között. Az a körülmény, hogy gyakran csak az üzem régi és kipróbált munkásaira szorítják, irigységet és egyenlenséget kelthet a munkások között. Amint azonban a nyereség elmarad, sőt veszteség is mutatkozik, még nagyobb nehézségek jelentkeznek. Ekkor érzi ugyanis a munkás azt, hogy a hibáján kívül, a vállalkozó téves számításából előálló veszteség munkája ellenértékét is csökkentette. Ilyenkor kezdődik azután az elégedetlenség e rendszerrel és a munkások csakhamar visszakíváncoznak abba a korba, amidőn állandó bérük volt, amely az üzletmenettől független és egész a vállalkozóra hárítja a kockázatot. A nyereségrészesedés még más irányban is kényelmetlenné válhatik a munkás számára. Nevezetesen szabad mozgásának igen kényelmetlen gátja lehet akkor, ha nem fizetik ki készpénzben a béren felül járó nyereséghányadot, sőt még akkor is, ha azt készpénzben kapja kézhez, mert azt csak hosszabb időközökben fizetik ki, melyek a munkás helyváltoztatási szabadságát befolyásolják. A nye-

reségben való részesedés rendszerét ismét kivált Franciaországban és Angliában találjuk meg; később Németországban is tért foglalt, hol azt először a mezőgazdaságba vezette be *Thünen*. Szélesebb körben tértfoglalni épp oly kevésbé tudott mint a bérskálák rendszere.

Bármily döntő a bér a munkás megélhetési színvonalá tekintetében, az annak mégsem kizárólagos tényezője. Ha tehát a sociálpolitika a munkás életszínvonalának emelését kívánja biztosítani, a munkás életszínvonalát befolyásoló egyéb tényezőkre is figyelemmel kell lennie. Ezek közül az ipari koncentrációval egyre jobban kimagaslik a lakáskérdés. A nagy városokban az ipari koncentráció okozta hirtelen fejlődés e helyeken a lakás iránti szükségletet óriási arányokban megnöveli. A városok kiépülése nem tudott lépést tartani a lakosság összetömörülésével és ennek hátrányát természetesen a kevésbé tehetősek, a munkások látják első sorban. Következménye a lakások túlszűfoaltsága és mindenféle, az egészségügyi követelmények minimumának sem megfelelő helyiségeknek lakások céljaira való felhasználása. Az 1911. évi budapesti lakásszámlálás szerint p. o. több mint tizedmagával 15.292, *több mint hetedmagával 80.000 ember lakott. E helyzet hátrányait aligha szükséges hosszasan fejtegetni. Hogy a túlszűfolt lakások a ragályok fészkei, az magyarázatra nem szorul. A túlszűfolt lakások valóságos melegágyai a tüdővésznek, mely folytonosan óriási arányokban tizedeli meg az ily lakások központjait. *Pikler J. Gyulának* az 1911. budapesti lakásszámlálás alapján eszközölt számítása szerint 1910-ben Budapesten 10.000 lakosból a nyolchelyiséges lakásokra 2, az egy- és kéthelyiséges lakásokra átlagban 42 tüdővész-halálozás esett. De egyéb járványokra, a kolera-járványra és a tyfusz-járványokra nézve is megállapították, hogy azok terjedése mily szorosan függ össze a lakások túlszűfoaltságával. A munkásérkölcökre nem kevésbé ártalmas a lakásinség és hogy az oly munkás, kinek nincsen megfelelő otthona, a családi élet iránt nem birhat érzékkel, az sem szorul magyarázatra. A városi munkáskérdés mellett könnyen megfelelkeznek a falusi lakáskérdésről. Bár ennek más jellege van, ez is teljes mértékben megérdemli érdeklődésünket. Ugy a mezőgazdasági cselédek, mint pedig a mezőgazdasági munkások igen gyakran a legegyszerűbb követel-

ményeket sem kielégítő odukban laknak, gyakran több család egy helyiségben és ha nyáron e hátrányok talán kevésbé is érezhetők azért, mert a falusi nép a szabadban alvást kedveli, mégis nagy bajok származnak a lakások meg nem felelő voltából.

A lakásnyomor enyhítése a városokban első sorban a községi politika körébe tartozik. Legfontosabb eszköze természetesen a lakások számának szaporítása. Nem mint-hogyha a lakásfelügyelet intézménye, lakáshivatalok szervezése és a lakásközvetítés helyes rendezése nem lehetnének fontos eszközei a lakáspolitikának. Sőt a lakásrequirálás jogosultságát sem lehet nagyobb lakásinség és megfelelő keresztülvitel mellett kétségbe vonni. Hiszen a katonaság javára a beszállásolásban hasonló jog már régóta fennáll. De a baj igazi okát el nem háritja. Éppen ezért a lakásnyomor gyökeres gyógyítása csak az építkezések föllendítésétől várható. E tekintetben magukra a városokra, illetőleg falun a törvényhatóságokra kell a feladatok orozslánrészét háritani. Ha a rendelkezésükre álló eszközök egy jelentékeny részét erre fordítják és munkásházakat építenek, akkor nemcsak legközvetlenebbül járulnak hozzá a lakásinség elháritásához, hanem közvetve is sokat tehetnek e téren a kínálat helyes szabályozása útján. Mindent el kell követniök a magántevékenység ösztönzésére is. Az építkezési hitel fejlesztésével és esetleg a hatóság által elhelyezési irányukban befolyásolható tőkéknek az építési hitel csatornáiba terelésével szép eredményeket lehet elérni. Munkásházak építésére kamatmentes vagy alacsony kamat melletti államkölcson engedélyezéséhez is szoktak folyamodni, sőt államsegélyeket is nyújtanak egyes államok, mint p. o. Dánia. A lakásépítő szövetkezetek előmozdítása is jó szolgálatokat tehet a lakásinség enyhítésére, de a telekspeculatio gyöngítésére is. Egyik legnagyobb akadálya annak, hogy megfelelő számú lakás álljon rendelkezésre az építkezés drága volta. Nagyobb városokban ennek főoka a telekárak nagymértékű emelkedése és a telekspeculatio. A városi lakáspolitikának tehát mindenképpen szembe kell szállni ezekkel. A telekspeculatio egyik főellenszerét a bettermentadóban keresik, amely a telekjáradék meg nem érdemelt növekedését adó alakjában kívánja elvonni. Ez adónem bővebb méltatása a pénzügytan keretébe

tartozik és itt annak megállapításával kell beérnünk, hogy az egymagában a telekspeculatio leküzdésére alig képes. A városok tervszerű telekvásárlásai és a városi tulajdonnal a telekárakra gyakorolt befolyás, valamint, a kisajátítási jog megfelelő szabályozása, amint azt ujabban Németország nem csekély sikerrel eszközölte, okvetlenül fontos eszközei a helyes telekpolitikának. Az építkezések folyására nagyon jelentős befolyást gyakorolnak az építési szabályzat rendelkezései is. Ahol az építési szabályzat túlságosan sokat követel, nagyon megdrágítja az építkezést úgy, hogy más körülmények hozzájárulása nélkül is lakásinségnek kell a lakosságukban növekvő városokban előállnia.

A munkások megfelelő életszínvonalának biztosítása szempontjából, amint tudjuk, nagy jelentősége van a munkássorsban oly nagy szerepet játszó esélyek, a betegség, a baleset, rokkantság stb. hátrányos következményei elhárításának is. Ez a *munkásbiztosítás* feladata, melyről azonban már más helyen megemlékeztünk.

12. A munkások önsegélye.

A munkaviszonyban a vállalkozó fölényéből a munkások számára előálló hátrányok, valamint az államhatalomnak a munkásokkal szemben sokáig tanusított közönye arra vezettek, hogy a munkások önerejükre támaszkodva keressenek segítséget. Ennek csak egy lehetősége van és ez a *munkások szervezkedése*. Addig ugyanis, amíg a munkások egyenkint állanak a vállalkozóval szemben, annak fölénye oly nagy, hogy vele szemben a munkások tehetetlenek, mert a munkaalkalomra rá vannak utalva. Az önsegélynek ezt az útját a szociáldemokratia zászlóbontása és később a keresztény socialismus is jelentékeny mértékben előmozdította.

A felsőbb osztályokat a munkások önsegélyének szükségességéről és szervezkedésük jogosult voltáról csak nagyon nehezen lehetett meggyőzni. A fejlődő capitalismus kizárólag a termelés szempontjából tekintette a gazdasági rendet és így a munkások szervezkedésében csak hátrányokat és veszedelmeket látott, mert a munkásszervezetek, akár alkalmi, akár pedig állandó egyesületek jellegét öltötték, főképpen a tömeges munkabeszüntetés, a *strike* eszközével

próbáltak kedvezőbb munkafeltételeket kieroszakolni, ez pedig minden esetre a termelés eredményét veszélyezteti. A munkások önszegélyének ez a megítélése erős támaszt nyert a gazdasági liberalismusban is, mely az erők szabad érvényesülésének elvére hivatkozva, a modern gazdasági élet szellemével ellentétben állónak bélyegzett mindent, ami az egyéni egyezkedés helyébe a tömeges fellépést állította. Ebből a szempontból gazdasági életünk szellemével ellentétben állónak tűnik fel minden szervezkedés éppen úgy, mint a strike, amely az egyes munkások szabadságát befolyásolja. A tömeges munkabeszüntetést e felfogás az egész gazdasági renddel szemben lázadásnak minősítette. Gazdasági rendünk behatóbb tanulmányozása kimutatta, hogy e felfogás éppen a magánvállalkozási rendszer lényegével helyezkedik ellentétbe. A középkorban, mely az egyes osztályok jogai és kötelességei törvényes szabályozásán nyugodott, a munkamegtagadás tényleg a jogrendszerrel való szembehelezkedésnek volt minősíthető. Ugyaníly szempontból lehetne azt tekinteni akkor, ha a társadalom collectivistikus alapon volna szervezve és a vállalkozók tényleg a társadalom közvetlen szervei volnának. A magánvállalkozás rendszere mellett azonban a dolog nem így áll, mert ez éppen azon alapszik, hogy a termelést magánosok kezében hagyja, akik azt saját előnyükre és felelősségükre vezetik. Ha tehát a vállalkozók a termelést saját kockázataukra folytatják, akkor a munkásoknak a munkaadóval való szembehelyezkedése és azok munkabeszüntetése nem a társadalommal, hanem csak magánszemélyekkel való szembehelyezkedés annál is inkább, mert a magánvállalkozás nyereségre irányzott volta nem nyújt biztosítékot az iránt, hogy a vállalkozó a munkások erejét azok emberi lényével ellenkező mértékben ki nem használja. Ahol a vállalkozó saját számlájára folytatja a termelést, és a törvényhozás a legmesszebb menő mértékben a fenti veszélyt el nem háritja, ott a munkások önszegélye épp oly kevéssé ellenkezik a gazdasági szervezet alapelveivel, mint a munkaadók egységes fellépése, amelyet egyébként rendszeresen természetesnek szoktak találni.

Természetesen mindez nem változtat azon, hogy a strike-nak igen jelentékeny gazdasági hátrányai vannak és hogy az a gazdasági élet rendes menetét nagy megrázkódtatá-

soknak teszi ki. E károk nemcsak a termelésnek hosszabb-rövidebb ideig való félbeszakításából, anyagok romlásából és határidők be nem tartásából származnak, hanem gyakran rendzavarásokban és állandó nyugtalanságokban is jutnak kifejezésre. A strikenak csak akkor van ereje, ha munkabeszüntetés az érintett üzemben vagy iparágban általános. Ezt nem mindig könnyű elérni, mert a munkásoknak a munkára utaltsága mindig könnyen vezet oda, hogy a munkából kiálló munkások helyében mások hajlandók a munkát felvenni. Ezek a *striketörök* veszélyeztetik a munkabeszüntetés sikerét, és így a strikeoló munkások a sikert csak akkor biztosíthatják, ha örködnék afölött, hogy dolgozni akaró munkások ne lépjenek a helyükbe. Ebből származik a *strike-örszemállás*, amely nem szorítkozhatik mindig a jelentkező munkások pusztá meggyőzésére, hanem igen gyakran erőszak alkalmazásával kénytelen azokat a munkahelyről eltávolítani. Ez azután rendzavarások forrása lesz. De ily módon könnyen származhatnak ellentétek különböző szervezetek között is. Ez különösen a munkásközvetítéssel kapcsolatban állhat elő. Ha p. o. a sociáldemokrata szervezetek bojkott alá helyeznek valamely vállalatot és annak nem közvetítenek munkást, mert munkafeltételeit nem találják megfelelőnek, más szervezetek azonban hajlandók a vállalatnak munkásokat közvetíteni, akkor ebből is nagy zavarok származhatnak. Hozzájárul ehhez az, hogy a munkások kedvezőbb munkafeltételekért való harcának éppen a tömegszerű föllépés és a striketörés kizárása érdekében nagy érdeke fűződik ahhoz, hogy a szóban forgó szervezetek saját kebelükben tömörítsék lehetőleg a szakmabeli egész munkásságot. Ez gyakran oda vezet, hogy a szervezetek a munkaadókat arra igyekezzenek kényszeríteni, hogy csak saját tagjaikat alkalmazzák a vállalatban és az szervezetlen munkásokat épp oly kevéssé vegyen föl, mint más szervezetekhez tartozókat. Különösen a sociáldemokrata szervezetek szoktak e követeléssel fellépni, hogy ezáltal a kereszténysocialista szervezetek térhódítását megakadályozzák.

A szakszervezkedés és a strike kérdése körül ily módon fontos és nehéz kérdések csoportosulnak. Kétségtelen ugyanis, hogy egyrészt a strikejogot elismerni, másrészt pedig a strikeörszemállás jogát kétségbe vonni ellentétet

foglal magában, mert oly jogot ad a munkásoknak, amelyet nem tudnak érvényesíteni. A strikeórszemállás jogának elismerése másrésztől rendzavarásoknak lehet a forrása, míg viszont a jogrendnek el kell háritania. A kérdés megoldásának tehát oly irányban kell történnie, hogy a strikeórszemállás jogának megóvása mellett a rendzavarásokat lehetőleg távoltartassa. Tökéletesen ez az ellentét azonban soha el nem oszlatható, éppen ezért a strike kérdésének megoldását is más irányban kell keresni.

Ez a strikeok lehető elhárítása megfelelő strikeelhárító szervek kifejlesztésével. E szervek részletei alább fognak bennünket foglalkoztatni. Azok nem a munkások szervezkedésének elhárításában, hanem a munkásszervezetek kiépítésében gyökereznek, mert csak ily uton lehet a szervezetlen és fegyelmetlen munkástömeg helyébe az önfegyelem jegyében csoportosított munkásokat állítani. Ha a munkások szervezetei állanak szemben a munkaadók szervezeteivel, akkor a munkaviszonynak a kölcsönös megértésen alapuló állandó szabályozása válhatik lehetővé. A munkásszervezetek és egyes munkaadók vagy munkaadói szervezetek között a munkafeltételekre vonatkozólag történt megállapodásokat *collectiv szerződésnek* mondjuk. A munkaviszony állandósításának és a strikeok elhárításának ezek a legfontosabb eszközei. A strikeot ugyan nem zárják ki, mert ha a szerződés lejártá után megállapodás nem jön létre, akkor a munkások ismét a munkabeszüntetés fegyveréhez nyulhatnak, sőt ugyanez történhetik akkor is, ha a munkások a megbízottaik részéről kötött megállapodással nincsenek megelégedve. Mégis a *collectiv szerződések* legalább is ritka jelenséggé teszik a strikeot és évekre elháríthatják annak veszélyét. Mindenesetre már ebben is igen nagy eredményt kell látnunk ezen oly nehezen megoldható kérdésben, mely a magánvállalkozási rendszer egyik legnagyobb gyengéjét tükrözi vissza. Hogy mily mértékben képesek a *collectiv szerződések* a strike veszedelmét elhárítani, az elsősorban a munkásszervezeteknek a munkások felett való hatalmától, másrészt pedig a szakszervezetek jogállásától függ. Ott, ahol a szakszervezetek oly erőt képviselnek, hogy munkáscsoportok sem helyezkedhetnek velük szembe existenciájuk veszélyeztetése nélkül, azok mindenesetre jobban tudják biz-

tosítani a collectiv szerződésben vállalt kötelezettségek betartását, mint ott, ahol a munkások nagyobb csoportjai közülük vannak és így a szervezetek csak kisebb erőt képviselnek, valamint az is nagy különbséget tesz az ily szerződések betartásának kikényszerítése tekintetében, hogy régi, a munkásait már fegyelemre nevelt, vagy pedig még kevésbé consolidált szervezetről van-e szó. Viszont a collectiv szerződés betartásának nem csekély biztosítékát fogja nyújtani az is, ha a szakszervezetek jogképessége törvényileg el van ismervé és esetleg azok vagyonukkal is felelnek vállalt kötelezettségeikért.

A munkások önsegélye, bár leginkább harci irányba terelődött, mégsem merül ki ebben. A szervezkedés más irányokban is nagy előnyöket hozhat nekik. Leginkább kimagaslók ez irányban a *fogyasztási szövetkezetek szervezése*. A munkások megélhetési színvonala éppen úgy, mint más osztályoké, nem tisztán a névleges bértől függ, hanem a tényleges bértől, ennek emelésére pedig a beszerzési feltételek kedvező alakítása is fontos eszköz. Amint tudjuk, kivált a világháború alatt erősen kidomborodott ennek fontossága. Az angol munkások már Owen fáradozásai nyomán nagy sikereket értek el e téren és Németországban is szépen felvirágzottak a munkások fogyasztási szövetkezetei. Nem ugyan a gyári munkásság számára, hanem inkább a kisipari munkásokra nézve segítséget hozhat a termelőszövetkezetek létesítése is. E téren azonban úgy a tőkebeszerzés, mint pedig a szervezkedés terén nagyok a nehézségek és így igazán nagy jelentőségre ezek az utopistikus socialismus részéről oly nagy reményekkel kísért szövetkezetek nem jártak.

13. A munkások jogsegélye.

A legszebb és a legkitünőbb jogszabályoknak csak akkor van igazán értékük, ha azok nem maradnak papíron, hanem a törvény szellemének megfelelően érvényesülnek az életben is. Ennek a tételnek, amelyre egy későbbi összefüggésben még visszatérünk, sehol sincsen oly nagy jelentősége, mint a munkásosztályra vonatkozólag. A munkásosztály ugyanis jogainak érvényesítése szempontjából sok-

kal nehezebb helyzetben van, mint bármelyik másik osztály. A jogok érvényesítése ugyanis mindenekelőtt a jogok és kötelességek ismeretét és a jogsegélyt nyújtó hatóságok tekintetében való némi tájékozottságot, ezenkívül pedig bizonyos szabad időt tételez fel, mert megfelelő utánjárás nélkül nem lehet jogsegélyt igénybevenni.

Mindezek tekintetében a munkásosztály nehéz helyzetben van. Ami mindenekelőtt a jogok és kötelességek iránt való tájékozódottságot illeti, ezt az élet a munkásnak eléggé megnehezíti. Rendesen korán és kevés iskolázottsággal, inkább csak szakmáját ismerve kerül a gyárba vagy műhelybe. A jogrendszer lényegéről és felépítéséről kevés fogalma van és így nehezen tud saját helyzetéről tájékozódni. A társadalom eddig ezt neki nem is könnyítette meg nagyon. Jogai érvényesítésében nagy akadályokat gördít az útjába nagy elfoglaltsága is. Azt az időt, amelyben a hivatalok megközelíthetők, a gyárban vagy a műhelyben tölti és akkor is, ha munka nélkül van, kevés időt szentelhet jogai érvényesítésének, mert munkát kell keresnie, midőn minden elvesztett óra elvesztett bért is jelent számára. Egyébként a hatóságok eddig nem nagyon szokták megkönnyíteni, hogy kevés idővesztéssel lehessen náluk eljárni. Mindezekhez hozzájárul még az is, hogy a vállalat autoritativ alagra van felépítve, ahol épp ezért a jog érvényesítésében a munkaadó gyakran fegyelemsértést is lát és azért esetleg hátrányban is részesítheti a munkást.

Ha tehát azt akarjuk, hogy a munkásoknak nyújtott jogok az életben is igazán érvényesüljenek, akkor a jog keresését a munkásokra nézve sokkal jobban meg kell könnyítenünk és sokkal inkább hozzáférhetővé kell tennünk, mint bármely más osztályra nézve. Intézményszerűleg kell biztosítanunk azt, hogy a munkás jogai és kötelességei tekintetében könnyen tájékozódhassék. E tekintetben igen jótékony hatása a vállalatoknak *munkarend* készítésére s a munkásoknak hozzáférhető módon kifüggesztésére való kötelezése. Igen hasznos volna továbbá ez irányban rövid és világos tájékoztató kifüggesztése a munkatermekben, mely kivált a bérekkel kapcsolatos jogsegély útjait ismertetné. A munkások egyébként maguk is mindinkább érezték, hogy jogaik iránt való tájékozódás végett az önsegélyhez is kell fordul-

niok. Ennek köszönhetik keletkezésüket a szakszervezetek és azok kötelekei részéről fentartott jogvédő irodák és munkástitkárságok. Ezek abban a tekintetben is jelentékenyen javíthatják a helyzetet, hogy a munkások perekben való képviselőjét is elvállalják és így a jog keresésével járó idővesztés egy részét is elhárítják tőlük. A munkáspereknek gyors és felesleges időpazarlás nélkül való lefolytatása általában egyik főkövetelménye a munkások jogsegélye hatályosításának, mert a munkás nemcsak kevés időt tud szentelni jogai érvényesítésének, hanem ebben helyváltoztatása, más munkahelyre költözése is gyakran hátráltatja. Az ebből származó nehézséget is nagyban csökkenti az ily perek gyors elintézése.

A munkásperek gyors lefolytatásának két nagy akadálya lehet. Az egyik a bíróságoknak különböző teendőikkel való túlhalmozottsága, a másik a szakértelem hiánya, mely a munkaviszony gyakorlati vonatkozásainak nem ismeréséből származik és ezért a viszonyokat ismerők előtt egyszerű vitákat is bonyolultaknak tünteti fel és azok elintézését lassítja. Mindkét irányban segít a bajon az, ha a munkaviszonyból folyó perket külön bíróság hatáskörébe utalja a törvény. Nagyon megkönnyíti az ily külön szakbíróságok működését és e perek elintézését a munkásosztály és a vállalkozók köréből kikerülő ülnökök igénybevétele. Szakértelménél fogva az ily bíróság könnyen megérti a perek anyagát, biztos szemmel tudja e kérdéseket áttekinteni és gyorsan, valamint a feleket megnyugtató módon elintézni. Ezek a szempontok mindmennyi indokai annak, hogy a munkaszerződésből eredő jogviták elintézésére külön szervezetet követeljen a socialpolitika. Ilyenek felállítása nélkül a munkások jogsegélye mindig tökéletlen marad.

A munkások jogsegélye két irányban kíván megoldást. Egyrésztől konkrét egyéni jogesetek elintézéséről van szó. Különösen a bérkérdés, a munkahely elhagyása és kártérítési kötelezettségek azok, amelyek itt tekintetbe jönnek. Az így előálló jogvitákhoz azután a jogviták egy másik csoportja járul, amely lényegileg más természetű és a munkások szervezkedésével áll összefüggésben. Itt már tömegeket érintő jogvitákról van szó. A munkások szakszervezetei, vagy pedig csoportosan szerződött munkások kötelezettsé-

geinek betartásáról, vagy pedig jogainak érvényesítése köré csoportosul a jogvitáknak ez a neme. E jogviták azután igen szoros összefüggésbe kerülnek a szerződések megújításának kérdéseivel is, mert az könnyen párosul tömeges munkabeszüntetésekkel. Megfelelő szakbiróságok felállítása e viták elintézésénél is kitűnő szolgálatokat tehet és nagy segítségére lehet és így fontos eszköze lesz az ipari béke biztosításának.

Az előadottakat tehát abban foglalhatjuk össze, hogy a munkások jogsegélye biztosításának kérdése részben a munkásosztály tájékozódásának elősegítésében, részben pedig megfelelő szervek felállításában találhatja megoldását. E szervek létesítése részben az államhatalom feladatkörébe tartozik, de tökéletesen csakis a munkásosztály és szervezetei igénybevételével oldható meg. A munkások önszegélyére ezért e részben is fontos feladatok várnak.

14. Különleges elbánást igénylő munkáscsoportok.

Az eddigiekben ismertetett kérdések a bér munka általános viszonyaival és a bér munkások különleges helyzetével fognak össze; éppen ezért a munkások nagyon széles rétegeinek az érdekeit érintik. Mégsem lehet mondani, hogy az összes munkáscsoportokra vonatkozólag azok egyaránt felmerülnek és csak nagyjában is egyforma rendezést igényelnek. A bér munka viszonyainak különböző irányokban vannak különlegességei, amelyek egyes munkáscsoportok helyzetét úgy alakítják, hogy azokra vonatkozólag az eddig tárgyalt kérdéseknek csak egy része bír fontossággal és helyettük mások lépnek előtérbe.

Igy van ez mindenekelőtt a *mezőgazdasági munkásoknál*. Ezek is bér munkások, akiket ennél fogva különösen a bérfizetés kérdésének rendezése, de a lakáskérdés és a főtt érintett kérdések más csoportjai is többé-kevésbé közelebbről érintenek. Mégis úgy a mezőgazdasági munka természete, mint pedig a mezei munkások társadalmi helyzete sokat módosít már e kérdésekben is, amint arra már a fentiekben a bérfizetés módozatainak tárgyalásánál és máshol is rámutattunk. Különösen áll ez a munkaidőre vonatkozólag, mert a mezei munkánál annak a szabad természetben való

lefolyása nagyrészen távol tartja az egészségre ártalmas befolyásokat és a munkának évszakos természete az időnkint nagyon hosszú munkaidővel szemben megfelelő pihenési időszakokat biztosít a munkások számára. Ezzel szemben egy másik kérdés lép e munkakategóriánál erősen előtérbe és ez a *földhözjuttatás* kérdése. Többen azt állították, hogy a mezőgazdasági munkáskérdés tisztán földkérdés. Ebben nem csekély túlzás rejlik, mert a mezei munkásokat a szociálpolitika egyéb vonatkozásai is érintik. Kétséget nem szenved azonban, hogy a földhözjuttatás kérdése valóban egyik sarkalatos pontja a mezőgazdasági munkáskérdés megoldásának. A földtől legalább tulajdonilag elszakadva a mezei munkás fővágya a földszerzésre, saját ház és legalább a legszükségesebbet megtermő föld birtokára irányul. Ha ezzel önállósága még távolról sincsen biztosítva, azért mégis helyzete egészen másképp alakul, ha saját földje is van. Az egyes országokban, p. o. hazánkban is, elterjedt feles művelés is már sok enyhülést hozhat a mezei munkások helyzetébe és az 1897. évi magyar aratósstrikenak egyik oka a feles kukorica és burgonyaföldek széles körben való megvonásában volt. Igen fontos az *állattartás biztosítása* is. Ez bizonyos önállóságot hoz a mezei munkás gazdaságába és arra az időre is keresetforrást biztosít annak, amidőn mezei munkája nincsen. Mindez mutatja, hogy a mezőgazdasági munkáskérdés nagyon sokban eltér az ipari és a bányamunkások problémáitól és hogy teljesen elhibázott volna az a szociálpolitika, amely e különbségeket észre nem véve, azonos alapon keresné a kettő megoldásának szálait. Nagyon igaza van *Czettler*nek, amidőn azt mondja, hogy a mezőgazdasági szociálpolitika sokkal szétágazóbb, mint az ipari szociálpolitika, mert az nem maradhat kizárólagos munkáspolitikai, hanem a fentieknek megfelelően sokkal szélesebb alapra kell, hogy helyezkedjék.

A mezőgazdasági munkások helyzetével nem azonos a *mezőgazdasági cselédek* helyzete, bár a kettő között nem kevés érintkezési pont van. A föld átengedése, valamint az állattartás kérdése itt is előtérbe lépnek. A munkaviszony állandósága és a szerződések hosszú tartama azonban több irányban módosítják a mezőgazdasági cselédek életviszonyait. Éppen a munkaviszony állandó vonatkozásai azok,

amelyek itt rendezést kívánnak. A természetben nyújtott járandóságok erősen előtérbe lépnek és így az azok körül lehetséges visszaélések meggátlása, a családtagok kihasználása, a betegség esetén való gondoskodás stb. nyernek különös fontosságot. Ebben a pontban közelről érintkezik a *házi cselédek* kérdésével. Minthogy azonban ezeknél már zárt helyen folytatott munkáról és gyakran az egészségnek ártalmas behatásokról van szó, itt már a munkaidő kérdése és a pihe-nők biztosítása is nagy fontosságot nyer. Csak ujabban kezdenek annak a szempontnak nagyobb jelentőséget tulajdonítani, hogy a városba kerülés a rendszeren faluról származó cselédek életkörülményeit erősen megváltoztatja és hogy ennek lehető ellensúlyozása a szociálpolitikának csak úgy érdeke, mint a népesedési politikának, amely az ily elemeknek tulságos számban a falutól való elvonása ellen szól.

A szociálpolitika egyik legnehezebb kérdése az *otthonmunkások* helyzetének javítása. Ezek alatt oly munkásokat kell értenünk, akik vagy mások számlájára, vagy pedig saját számlájukra saját lakásukon folytatnak ipari foglalkozást. Egyes változataiban az otthonmunka a háziiparral szorosán érintkezik. Ha idegen számlára dolgozik a háziiparos, akkor annál kedvezőtlenebb a helyzete, minél több közvetítőn megy keresztül a vállalt megbízás. Egyes iparágakban több alvállalkozó is közbefurakodik és mindegyik nyerni óhajtván az üzleten, alászorítja a teljesítmény ellenértékét. Ezért és az otthonmunkások szervezkedése ellen tornyosuló óriási nehézségek folytán itt találjuk a legalacsonyabb béréket, a leghosszabb munkaidőt, a gyermek és a női munka legmesszebbmenő elharapódzását és mindezek következtében a legkedvezőtlenebb egészségi viszonyokat is. A lakóhelyiség egyúttal munkahelyiség is és a feldolgozott anyag gyakran mérgezi meg a lakóhelyiség levegőjét, mint az p. o. a fazekasoknál, vagy az ólommal dolgozó otthoniparosoknál ismételtén megállapítást nyert. *Chyzer* fazekasainknál már a csecsemő párnájában talált számbavehető ólom mennyiséget. Mindjohban ismerik fel egyébként azt is, hogy az otthonmunka általában is milyen óriási egészségügyi veszélyeket rejt magában az egész társadalomra nézve és milyen nagy mértékben terjesztője a tüdővésznek, vérbajoknak és egyéb ragályoknak. Azok a súlyos viszonyok, amelyek az otthon-

munkások körében uralkodnak és amelyeket hazánkban főképp *Pap Dezső* és *Ferenczi* vizsgáltak behatóbban, a legnagyobb fokban égetővé teszik e kérdés sürgős megoldását. Amily mértékben fontos volna azonban ez, épp oly nagyok e téren a nehézségek is, mert az otthonmunkások szétszórta lakása a legtöbb intézkedés végrehajthatóságát veszélyezteti. Egyik legelső feltétele, az idevágó kérdések megoldásának az, hogy az otthonmunkások jegyzékbe vétessenek és ezáltal az ellenőrzésnek némileg hozzáférhetővé legyenek. Minthogy a feldolgozásra adott anyagok felszámítása tekintetében sok visszaélés fordul elő a védtelen otthonmunkásokkal szemben. Igen fontos az is, hogy az otthoniparosokkal való leszámolások írásban történjenek és így ellenőrizhetők legyenek. A munkaidő tulságos kiterjesztése ellen igen nehéz fellépni, mert a keresetét növelni törekvő otthoniparos e tekintetben önmagának a legnagyobb ellensége. Mindamellett e tekintetben is sok jót hozhat a bérkérdés rendezése, mert a bérvizonyok javultával a munkaidő tulságos kiterjesztésének fő oka is enyhül. Hogy a bérkérdés megoldására nézve a szociálpolitika e téren milyen eszközöket talált, arról alább bővebben lesz szó. Az eddigiekből is megállapítható, hogy a főfeladat az otthonmunkára vonatkozó kérdések megoldását illetőleg a törvényhozásra hárul.

Már akkor, amidőn a szociálpolitika körét körülhatároltuk, szó volt arról, hogy az nem szorítkozik tisztán a szűkebb értelemben vett munkáskérdésre. A középosztály is mind szélesebb körben rá van szorítva a szociálpolitikai védelemre, mert egyrészt annak tagjai is gyakran beletagolódnak a magánvállalkozási rendszer kereteibe, amidőn a vállalkozó fölénye az ő helyzetüket is jelentékenyen leronthatja, másrészt pedig helyzetük annál nehezebb lesz, minél inkább tolódik el a jövedelemeloszlás a munkásosztály felső rétegei előnyére. A termelés irányítói ugyanis saját hányadukhoz a jövedelemeloszlásban erősen ragaszkodnak és teljes igyekezettel azon vannak, hogy legalább is tisztviselők helyzetének hasonló javításától elzárkózzanak, annak dacára, hogy a piaci viszonyok azok helyzetét mind súlyosabbá teszik. Így nyer egyre jelentőségében a *magántisztviselők kérdése*. Természetesen ez sem tisztán bérkérdés, hanem a munkaidő és az egyéb munkafeltételek szabályozása e téren is mindig

sürgősebb lesz. Mint speciális kérdés a megfelelő szabadság biztosítása, valamint a magántisztviselők nyugdíjigényeinek rendezése lépnek előtérbe. Alig szükséges bővebben fejtegetni, hogy a köztisztviselők is sok irányban szorulnak a szociálpolitika védelmére, mert a közhatalom, mint munkaadó távolról sem felel meg mindig a hozzája fűzött várakozásoknak.

III. FEJEZET.

A szociálpolitika eszközei.

15. A törvényes munkásvédelem és a védett csoportok.

Az államnak, ha nyugodt fennállását biztosítani akarja, a társadalmi élet számára olyan kereteket kell teremtenie, melyek a társadalmi osztályok békés együttműködését a lehetőség szerint előmozdítják. Ezért a társadalmi együttműködés kereteinek a szociálpolitika követelményeinek megfelelő alakításában az állami lét egyik legfontosabb önvédelmi eszközét kell látnunk. Minthogy a modern gazdasági szervezet az egyéni kezdeményezésnek a magántulajdon szervező ereje alapján való érvényesítésére van építve és így az egyéni önzésnek az osztályok egyensúlyát veszélyeztető mértékben való fellépését teszi lehetővé, az állam, csakis a gazdasági élet keretébe való belenyulás útján érheti el azt a célt, hogy a társadalmi osztályok surlódását a lehetőség szerint elhárítsa.

Az állam beavatkozása a gazdasági életbe egyébként az állam lényegéből kifolyólag még más szempontból is szükségessé válik. A modern állam ugyanis lényegében az állampolgári egyenlőség elvére van felépítve. Minden intézményének és berendezésének lényegileg ez az alapja. Ha az állampolgári egyenlőséget nem is lehet úgy értelmeznünk, hogy az mindenkinek az egyenlő érvényesülésében vagy egyforma szintvonalon való megélhetésében kell, hogy álljon, mégis az mindenesetre magában foglalja azt a követelményt, hogy a modern állami intézményeknek minden polgár egyéni öncélúságát kell biztosítani. Miután tudjuk, hogy a gazdasági téren az erők szabad érvényesülése nem vezet erre az ered-

ményre, hanem ellenkezőleg a munkások emberi mivoltát a capitalistikus termelés mellett könnyen nagy mértékben vesztélyezteteti, az állam erkölcsi lényegét és szerkezetének alapelvét másképp meg nem mentheti, mint a munkaviszonyba való beavatkozás segítségével.

Még egy harmadik szempont is, kívánja az államnak a munkaviszonyba való beavatkozását, amely ismét az állam önfentartási tevékenységével függ össze. Ez a népesség fejlődésének és az állam védőképességének biztosítása. Tudjuk, hogy a munkásosztály színvonalának a gazdasági erők szabad érvényesülése mellett való leszorítása annak nemcsak szellemi, hanem physikai fejlődését és ellenállóképességét is megtöri. Ha tehát az állam fenállásának legfontosabb feltételét, a népesség erőteljes fejlődését biztosítani akarja, akkor ismét nem marad más választása a magánvállalkozási rendszer fentartása mellett, mint a munkaviszonyba való intézményszerű beavatkozás, mely egyébként a nemzet szellemi fejlődésének és culturája emelésének épp oly nélkülözhetetlen feltétele, mint az általános tankötelezettség alakjában az oktatás érdekében az egyéni szabadság korlátozása.

Ezt az állami beavatkozást *törvényes munkásvédelemnek* hívjuk. *A törvényes munkásvédelem tehát oly törvényalkotásokban és kormányrendeletekben áll, amelyeknek célja a munkaviszonynak a munkások öncélúsága megóvása érdekében való befolyásolása.* E befolyásolás legnagyobb részben az egyéni tulajdonban rejlő hatalomnak a társadalmi osztályok összhangjával ellenkezésbe jutó kihasználásnak korlátozásában áll. Nem akarja a magántulajdont, mint a gazdasági élet szervező erejét kiküszöbölni, hanem annak erejét csak mérsékelni kívánja, amennyiben ez a munkások öncélúságának érvényrejuttatása érdekében szükséges.

Egyrészt a gazdasági liberalismus, másrészt pedig a magántulajdon intézményének római jogi értelmezése, mely a tulajdonjogban foglalt rendelkezési szabadság korlátlan voltára nagy súlyt helyezett, igen megnehezítették és megnehezítik részben még ma is azt, hogy az állam jelcintőségüknek megfelelően számoljon a fentiekben kifejtett szempontokkal és azoknak megfelelően érvényesítse befolyását a munkaviszony szabályozására. Mégis az állam erkölcsi lé-

nyének kidomborodása és a védőképesség biztosításának méltányolása már elég korán kezdtek keresztülhatolni és erejüket a törvényes munkásvédelem érdekében érvényesíteni. A törvényes munkásvédelem kezdetét rendszeren az 1802. évi angol munkásvédelmi törvényben szokták látni, amely a gyermekmunka szabályozásáról intézkedik és jellegzetesen a közegészségi és közerkölcsi törvény nevét viseli. Ausztriában még korábban találkozunk ily irányu rendelkezéssel, az 1787. évi február 28-iki udvari kancelláriai rendelettel, amely ugyancsak a gyermekmunkát szabályozza. Németországban 1828-ban Horn tábornok a nemzet védőképességének hanyatlására utalva, követelte a törvényhozásnak a gyermekmunka megszorítása irányában való beavatkozását.

Mindezekből nemcsak az tűnik ki, hogy az állam erkölcsi lényege és védőképességének biztosítása voltak az első szempontok, amelyek a törvényes munkásvédelem útjára terelték a modern államokat, hanem megállapítható az is, hogy a szociálpolitika fent részletesen ismertetett problémái közül a gyermekmunka szabályozása volt az, amelynek irányában hatolt legelőször keresztül a törvényes munkásvédelem gondolata. A gyermekmunka szabályozása jellemzi a szociálpolitika első korszakát. Csakhamar a női munkának szabályozása is felmerült a láthatáron. Annak felismerése, hogy nemcsak a szorosabb értelemben vett gyermekkorban rejt magában a munka a lakosság fejlődésére különös veszedelmeket, csakhamar arra indította a törvényhozásokat, hogy a gyermekkoron már túllévő, de még nem teljesen kifejlődött munkások, az ifjumunkások érdekében is beavatkozzék a munkaviszonyba. Így azután *a gyermekek, az ifjumunkások és a nők alkotják a szociálpolitikában a védett csoportokat*, tehát a munkások ama kategóriáját, amelyre vonatkozólag különös védelmi szempontok érvényesülnek a törvényhozásban. A fent előadott szempontokon kívül e munkáscsoportok érdekében való beavatkozást különösen megokolja az a körülmény is, hogy a munkásoknak ezek a csoportjai képesek legkevésbé ellenállni a vállalkozók kizsákmányolásra irányuló törekvéseinek és így ezekre vonatkozólag még a szociálpolitika liberális áramlatának is el kell ismernie, hogy ezek az önszegély eszközeitől nem sokat várhatnak.

Ha valamely állam a gyermekek foglalkoztatását helyes irányba akarja terelni, akkor gondoskodását három szempontra kell kiterjesztenie. Mindenekelőtt arra kell ügyelnie, hogy a gyermekeket ne lehessen olyan korban munkára fogni, amidőn az fejlődésükre mindenesetre veszedelmes. Másodszor szabályoznia kell az oly gyermekek munkaidejét, akiknek dolgoztatása egyébként már eltűrhető és harmadszor ki kell terjesztenie gondoskodását arra, hogy a gyermekeket erejüket felülmuló, vagy az egészséget különösen veszélyeztető foglalkozásokban ne alkalmazzák. A gyermekmunkát szabályozó törvényes rendelkezések tényleg erre a három szempontra vannak figyelemmel.

Elsősorban azt a *korhatárt* szabályozzák, amelyen alul a gyermekek foglalkoztatását egyáltalában meg nem engedik. E korhatárt ma az egyes államok még különbözőképpen állapítják meg, bár, amint látni fogjuk, nem hiányzik a törekvés arra, hogy az nemzetközileg egyöntetűen szabályoztasék. Általában véve a 12-ik életévet tekinthetjük annak, amelyen alul a művelt államok legnagyobb része a gyermekek foglalkoztatását, bár nem minden kivétel nélkül, tilalmazza. A 12 éves korhatárt megtaláljuk Angliában, Franciaországban, Németországban, Oroszországban, Ausztriában, Magyarországon, Olaszországban, Svédországban, továbbá Portugáliában, Romániában és Bulgáriában, míg Spanyolországban részben az éghajlatokozta gyorsabb fejlődéssel is megokolva, a tiz éves korhatár irányadó. Viszont Hollandiában és részben Svédországban is a 13, a Svájcban, Dániában és Norvégiában pedig a 14. életévben van e korhatár megállapítva. Az Egyesült-Államokban, Canadában és Ausztráliában a gyermekek munkája nagyrészt általában el van tiltva és csak az Egyesült-Államok néhány államában találjuk meg a 12 éves korhatárt, Délausztráliában pedig a 13. életévet. Bár az egyes foglalkozásokat illetőleg különböző eltérések érvényesülnek, — különösen a gyárak tekintetében, sok államban szigorubbak a rendelkezések; így Németország és Ausztria ezekre vonatkozólag a 14 éves korhatárt állapítanak meg, — mégis általában azt mondhatjuk, hogy Európában nagyjában a 12, Északamerikában és Ausztráliában pedig a 14. életév az, amelyen alul a gyermekek foglalkoztatása tiltva van, Európában legujabban Belgium (1914)

és Finnország (1917) szintén a 14. életévben állapították meg a korhatárt.

A nyugati államoknak magasabb korhatár megállapítását természetesen nagyon megkönnyíti az iskolakötelezettség magasabb korig terjedése. Ha ugyanis az iskolaköteles kor és a hivatásszerű munka megkezdése között egy-két év fekszik, ez legfeljebb az erkölcsi züllést segíti elő. Ezért *Gaal* jogosan hangoztatta, hogy p. o. Magyarországon a korhatár felemelése csakis az iskolakötelezettség kiterjesztésével vihető keresztül. A nyugati államok nagy része közművelődési szempontból az elemi oktatás elvégzéséhez köti a gyermekek alkalmazását, mivel ugyancsak a korhatár és az iskolakötelezettség közötti összefüggés domborodik ki.

Ami a gyermekek munkaidejének szabályozását illeti, e tekintetben két rendszerrel találkozunk. Az államok egyik csoportja külön szabályozza a gyermekek és külön az ifjúmunkások munkaidejét. Így Anglia és Norvégia napi 5 órában, Németország, Spanyolország, Portugália, Bulgária, Görögország és Finnország napi 6 órában, Magyarország, Oroszország, Svédország, Szerbia és Románia 8 órában állapítják meg a gyermekek foglalkoztatási idejét, de legnagyobb részt már csak a gyárakra vonatkozólag, míg a kisiparban és egyéb foglalkozási ágakban gyakran hosszabb munkaidővel is találkozunk. Ezzel szemben az államok másik csoportja egységesen szabályozza a gyermekek és fiatalkorú munkások munkaidejét, mi határozottan a gyermekmunkások rovására megy. Így a Svájcban, Franciaországban és Hollandiában egységesen a 10 órás munkaidő a szabály; azonban, természetesen figyelembe kell vennünk, hogy oly országokról van szó, melyek a gyermekek foglalkoztatására vonatkozólag magas korhatárt állapítanak meg.

Ujabbán egyre jobban kitűnik, hogy a korhatárnak és a gyermekek munkaidejének a szabályozása a gyermekmunka hátrányait csak nagyon hiányosan hárítja el és hogy a gyermekek számára így nyújtott védelmet más irányban is ki kell egészíteni. Nevezetesen azt a kérdést is szabályozni kell, hogy milyen munkákra legyen szabad őket alkalmazni. Így, mindenképp Anglia, Franciaország, Olaszország és Románia a földalatti munkákból zárják ki a gyermekeket. Minthogy a mozgásban levő gépek tisztítása különös bal-

eseti veszélyt rejt magában, egyes törvényhozások, mint p. o. a norvég a mozgásban levő gépek tisztításától tiltja el a gyermekmunkásokat. Dánia gyermekeknek a gépeknél való alkalmazását általában tiltja, csupán, a mezőgazdaságra vonatkozólag állapítva meg bizonyos kivételeket, míg a veszélyesebb gépeknél 16 éven alul nem engedi a fiatakorúak alkalmazását sem. Franciaországban nem szabad gyermekeket erejükkel arányban nem álló terhek emelésére vagy hordására alkalmazni. Különös gondot fordítanak a törvényhozások a veszélyes iparágakra, tehát az oly termelési ágakra vagy folyamatokra, amelyeknél a feldolgozott anyag minősége, vagy a munka körülményei egyébként különös veszélyekkel vannak egybekötve. Ezeknek az iparágaknak a törvényben való felsorolása nem mutatkozott célszerűnek, mert a technika fejlődésével ezek az iparágak, illetőleg termelési folyamatok gyakran erősen változnak. Ennek megfelelően a legtöbb törvényhozás a végrehajtási útra bizza ezek felsorolását és a veszélyes iparágak jegyzékének megállapítására a kormányt hatalmazza föl. E jegyzék megállapítására a művelt államok egyre nagyobb gondot fordítanak. Ujabbán az utcai árusításból a gyermekekre háramló veszély méltányolásával is egyre gyakrabban találkozunk. Így Anglia a 11, Ausztria és Görögország pedig a 14. életévig tiltják a gyermekeknek utcai árusításra való felhasználását.

A fiatakorú munkások csoportját nem minden állam állapítja meg ugyanazzal a korhatárral. Általában a 14. és a 18. életév között levő munkásokat tekintik fiatakorúaknak. Egyes országok azonban, mint Anglia, Franciaország, Finnország, Svédország, Dánia, Románia és Görögország a 18. éven aluli munkásokat sorolják e csoportba. Oroszország, Svájc és Hollandia a 17. évet veszik e tekintetben felső korhatárnak. Az e csoportba tartozó munkásokra vonatkozólag is mindenekelőtt a munkaidőt szabályozzák a különböző törvényhozások és általában azt mondhatjuk, hogy Európában a fiatakorú munkásokra vonatkozólag a törvényhozásokban a 10 órás munkaidő van legalább is a gyárakban érvényben. Egyes országokban azonban, mint Ausztriában, Olaszországban, Spanyolországban és Oroszországban a törvény a fiatakorú munkásoknak 11, Belgiumban pedig 12 órás foglalkoztatását engedi meg. Ezzel szem-

ben az Egyesült Államokban már a 8 órai munkaidő van tulsulyban a fiatalokura vonatkozólag és csupán 14 államban uralkodik még a 10 órai munkanap. Az éjjeli munkát az Egyesült Államok egyes államainak 94%-a már eltiltotta a fiatalokura vonatkozólag és pedig az államok tulnyomó része a 15. évig tilalmazza azt, míg Németország, Ausztria, Magyarország és Belgium 16, Németalföld a 17, Anglia, Franciaország, a Skandináv államok, Finnország, Svájc, Szerbia és Görögország pedig a 18. évig terjesztik ki az éjjeli munka tilalmát. Az egészséget különösen veszélyeztető munkákból számos törvényhozás a fiatalokú munkásokat is kizárja. Így a fiatalokú munkásoknak a földalatti munkától való eltiltása Európában már általánosnak mondható és csupán Dánia, Szerbia és Magyarország tesznek e tekintetben sajnálatos kivételt. A veszélyes iparágaktól is a legtöbb törvényhozás eltiltja a fiatalokú munkásokat. Hasonlóképp gyakran előfordul a fiatalokú munkásoknak a mozgásban levő gépek tisztításától való eltiltása, amint azt Angliában, Olaszországban, Spanyolországban, Oroszországban és Norvégiában megtaláljuk. Mindezek a tilalmak természetesen az illető foglalkozási ágakban alkalmazott gyermekeknek is javukra válnak, mert a tilalmakat a 16—18. életév alapulvételével szokták megállapítani.

A törvényhozások igen nagy része a női munkásokat a felnőtt koron túl is különös védelemben részesíti. Legnagyobb részt 10 órai munkanapot állapítanak meg a felnőtt női munkásokra vonatkozólag is, amint azt Angliában, Franciaországban, Németországban, Norvégiában, Romániában és Bulgáriában megtaláljuk, míg Ausztria és Hollandia 11, Belgium és Olaszország pedig 12 órás munkanapot szabnak meg a nők számára. Azokat a tilalmakat, amelyek a földalatti munkákra, a mozgásban levő gépek tisztítására, valamint a veszélyes iparágakban való alkalmazásra vonatkoznak, a törvényhozások nagy része a nőkre is kiterjeszti. Ehhez járul azután az *anyasági védelem*, mely a női munka szabályozása szempontjából jelentőségében a többi intézkedést is túlszárnyalja. Célja a munkásnőnek a szülés korában a munka alól lehetőleg a bér teljes élvezése mellett való mentesítése. 4—8 heti időtartamra terjed ki az európai államokban és kiterjesztésére kivált a világháború nagy vérvesztése után élénk törekvés észlelhető.

16. A felnőtt férfiak védelme.

Hogy a törvényhozásnak a fiatalokú munkásokra, valamint a nőkre vonatkozólag a munkaszerveződésbe be kell avatkoznia, azt a törvényhozások legnagyobb része már a XIX. század első felében többé-kevésbé átértette és azok túlnyomó része a XIX. század második felében végre is hajtotta. Majdnem napjainkig azonban vitás maradt az, jogosult-e a felnőtt férfiak munkaviszonyába való beavatkozás. A kétely a törvényes munkásvédelem elvi álláspontja tisztázásának hiányában gyökeredzik. Amint ugyanis, miként az a törvényes munkásvédelem lényegében rejlik, arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a munkaviszonyba az államnak azért kell beavatkoznia, mert a capitalisticus gazdasági rend mellett a munkás a vállalkozóval szemben a munkaszerveződés megkötésénél a gyengébb fél, amely a munkaadó előnyös helyzeténél fogva könnyen túlságosan kihasználható, máris elismertük annak jogosultságát, hogy a törvényhozás a felnőtt férfimunkásokra vonatkozólag is beavatkozzék a munkaviszonyba. Ha ezzel szemben arra szokás utalni, hogy a felnőtt férfiak szervezkedés útján maguk is képesek korlátot szabni a vállalkozó előnyös helyzete kiaknázásának, akkor két szempont marad figyelmen kívül. Az első az, hogy aligha tekinthetjük a törvényhozás feladatának azt, hogy küzdelemre utalja a feleket ott, ahol nyilvánvaló, hogy a társadalom érdeke valamely törvény által is előidézhető állapotot kíván. Másodszor azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a munkások önsége a szervezkedésen alapul és ezzel az eszközzel igazán hatályosan eddig inkább a munkásosztálynak csak egy része tudott élni. Ha tehát fontos társadalmi érdeket látunk abban, hogy a munkafeltételeknek a felnőtt munkásokra kedvezőtlen alakítása elháríttassék, akkor nem habozhatunk jogosultnak elismerni, a felnőtt férfiak munkaviszonyába való állami beavatkozást.

E beavatkozás is első sorban a munkaidő szabályozásában nyilvánul. Azt a munkaidőt, amelyet a törvényhozás azáltal állapít meg, hogy annál tovább csak kivételesen szabad a felnőtt munkásokat foglalkoztatni, *maximális munkanap* nevezük, mert miként a maximális árak a követelhető

legmagasabb árat szabják meg, úgy a maximális munkanap is csak azt a leghosszabb időt jelzi, ameddig a törvény a munkások foglalkoztatását megengedi. A maximális munkanapot meg kell különböztetnünk a *normálmunkanaptól*, mert míg az előbbi a magánvállalkozási rendszer intézménye, addig az utóbbi a collectivista gazdasági rend kiegészítő része és azt a munkaidőt jelzi, amely mellett a társadalmiasított termelés a társadalom szükségletét előállítani képes.

A fent előadott kételyeknek megfelelően a maximális munkanap az iparra vonatkozólag még csak egyes országokban tudott keresztülhatolni. Legelőször Franciaországban iktatták azt törvénybe, 1848-ban 12 órában állapítván meg azt. Igazán hatályossá azonban az csak a XX. században vált és 1904. óta nőket és férfiakat vegyesen foglalkoztató üzemekben 10 órában, egyéb üzemekre vonatkozólag pedig 12 órában van megállapítva. Oroszországban 11 $\frac{1}{2}$ órai, Ausztriában 11 órai, Svájcban, Norvégiában, Portugáliában és Szerbiában pedig 10 órás maximális munkanap van törvénybe iktatva. Finnországban az 1918-ki törvény 8 órás maximális munkanapot állapít meg, ugyancsak a 8 órai munkanap nyer alkalmazást Norvégiában a kohókban és bányákban földalatti munkáknál. Minthogy azonban egyes iparágakban a feldolgozandó nyersanyag idényszerű rendelkezésre állása, vagy pedig a megrendelések torlódása a végrehajtás tekintetében nehézségeket okoz, kivételesen a megszabott időmaximum túllépését is megengedik, *túlórák* alkalmazásával, melyeket a munkásosztály is sokszor szívesen lát, mert külön díjazással járnak. Természetesen a túlórák törvényes szabályozása is nagyfontosságú, mert e címen könnyen lehet a munkaidő maximálását illuzóriussá tenni. Ezért a túlórák heti vagy évi maximumát szokás megállapítani.

A maximális munkanap intézményét az egész gyár-iparra vonatkozólag még nem ismerő országokban is bizonyos foglalkozási ágakra vonatkozólag megtaláljuk. Így p. o. Belgiumban 1909. óta a szénbányákban a föld alatt dolgozó munkások számára 9 órás munkanap van érvényben.

A munkaidő szabályozása szempontjából a *folytonos üzemek* okoznak legnagyobb nehézséget. A capitalismus

első évtizedeiben az üzemnek éjjel is félbeszakítás nélkül való folytatása nagyon általános volt, mert hiszen tudjuk, hogy a capitalismusnak a befektetett tőke mielőbbi törlesztésére irányuló törekvése a gépek folytonos zakatozása mellett nyer leginkább kielégítést. Egyébként a találmányok gyors egymásutánja is ebbe az irányba terelte a fejlődést, mert a vállalkozónak folytonosan attól kellett tartania, hogy új eljárás föltalálásával elavulttá válnak gépei. A kapitalistikus rendszer bizonyos egyensúlyba helyezkedése után e tekintetben javulás állott be és bár a gyáraknak éjjelen keresztül is üzemben tartása még ma is elég gyakori, mégis az mindinkább egyes olyan iparágakra kezd szorítkozni, amelyeknél technikai szempontok azt különösen indokolják. Így kivált a vasipar és az üvegipar állnak e tekintetben előtérben, ahol az olvasztó kemencék égési tartama döntő befolyást gyakorol a termelési folyamatra. A modern sociálpolitika megtalálta annak is a módját, hogy a folytonos üzemek technikai követelményeinek tiszteletben tartása mellett a munkásoktól a lehetőségig elhárítsa az ebből származó káros következményeket. Az éjjeli munka tilalmazásáról természetesen itt általában véve nem lehet szó. A megoldásra azonban módot kínál az a körülmény, hogy a munkások felváltásáról mindenképpen gondoskodni kell. Ez már régóta a legegyszerűbben oly módon történik, hogy egy nappali és egy éjjeli csoportot állítottak be, amelyek azután hetenkint váltakoznak. A csapatváltásnak ez a módja kevésbé elégíti ki a sociálpolitikai követelményeket, mert eltekintve attól, hogy 12 órás munkaidőt foglal magában, akkor amidőn a nappali csoport az éjjeli csoporttal cserél, a munkásnak 24 óráig munkában maradását követeli. Ez a körülmény azután más csapatváltási módok és más munkakerek behozatalához vezetett. Legcélszerűbb a hármas csapatváltás, amely mellett a munka az egyes munkáscsapatokra vonatkozólag 8 órát tesz ki. Az egyes törvényhozásoknak sok munkát adott a pékműhelyek éjjeli munkájának szabályozása is. E tekintetben az utolsó években öröndetes javulás állott be.

Az emberi szervezet csak megfelelő szünetek mellett képes eredményes munkát végezni, és már csak a táplálkozás szükségére is időnkint a munka félbeszakítását kívánja

meg. A capitalismus első évtizedeiben a vállalkozók ezzel is igen kevésbé számoltak és a munkások a gép mellett fogyasztották el ebédjüket. Később e tekintetben öröndetes javulás állott be és a törvényhozások is közbeszóltak e kérdés rendezésénél. *Munkaközi szünetek* tartásának elrendelése volt az eredmény. Ezek általában az ebéd, a tízórai és az ozsonna idejével esnek egybe s déllben egy délelőtt és délután pedig egy-egy félórára szoktak kiterjedni. A munkaközi szünetek mellett mindinkább tért hódít a hetenkint egy szünnap engedélyezésére valló törekvés. Így keletkezett a *vasárnapi munkaszünet*, amely eleinte rövidebb, majd 24 órás, az újabb törekvések szerint 36 órás szünetet kíván a munkások részére hetenkint biztosítani. Az ipar terén inkább csak a folytonos üzemek okoznak nehézséget e tekintetben, míg más foglalkozásokban, kivált a kereskedelemben és a forgalomban a közszükségletnek ellátása a vasárnapi munkaszünet teljes keresztülvitelét — legalább a continensen — majdnem lehetetlenné teszi. Hogy e téren a társadalom részéről való megértés esetében mily eredményeket lehet elérni, azt legjobban Anglia mutatja, ahol a vasárnapi munkaszünet a mély vallásos érzés és nagy socialpolitikai érzék folytán oly általános, hogy majdnem minden üzleti élet vasárnap szünetel. A continens államaiban főképpen a kereskedelemre, a vendéglősiparra, a pékműhelyekre, valamint dohánymonopóliummal bíró országokban a dohányárúdákra vonatkozólag vannak kivételek és a törvények azt is megengedik, hogy kivételes esetekben, amidőn közérdek forog veszélyben, p. o. elemi károk következményei, elhárítása végett, a vasárnapi munkaszünet felfüggesztessék. Legbonyolultabb tehát a vasárnapi munkaszünet szabályozása az előadottak szerint a kereskedelem és üzleti árusítás terén, mert az üzletek egyes csoportjai, így az élelmiszerárúsítás különleges elbírálást kíván. Az alkalmazottak munkaszünetét hétköznapiokra vonatkozólag a kereskedelemben az *üzleti záróra szabályozásával* szokták biztosítani. A törvény rendszeren a városokat, illetőleg községeket hatalmazza fel ennek megállapítására. Így p. o. Németországban, hol 1900-ban lépett a vonatkozó törvény életbe, 1912-ben már több mint 1000 város, illetőleg község rendelte

el a 8 órai záróórát. Ezt az intézményt Ausztria és Magyarország is ismerik.

A munkaviszony mindig többé-kevésbé alárendeltségi viszony, mert egységes akarat érvényesülését tételezi fel. Hogy azonban ez a fölé és alárendeltségi viszony a modern szellemmel és a jogállam alapelveivel összeütközésbe ne kerüljön és önkényeskedéssé ne váljék, a törvényhozások legnagyobb része e téren is rendezőleg lép közbe. A munkaadók önkényeskedése ellen a törvényhozások abban keresnek védelmet, hogy *munkarend* kidolgozását és kifüggesztését teszik kötelezővé és a munkarend hatósági jóváhagyását is megkivánják. A munkarend célja első sorban az, hogy a munkás az üzem különleges természetével összefüggő jogait és kötelességeit könnyen áttekinthesse. Abban szabályozást nyer a munkaidő, a munkaszünetek, a felmondás feltételei stb. Igen fontos pontja annak továbbá a bérfizetés módzatai megállapítása, valamint a bérlevonások feltételeinek szabályozása.

Bár a felnőtt férfimunkásokat a különösebb veszélyekkel járó üzemekből nem lehet kizárni, mégis a törvényhozások ez irányban is védelmet kívánnak nyújtani a munkásoknak. Ez főképp oly előírások révén lehetséges, amelyek a munkából származó veszedelmek elhárítására különösen alkalmasak. A munkahelyiségek szellőztetésére és pormentesítésére, megfelelő világítására, mérges anyagok és balesetek elleni védőkészülékek alkalmazására vonatkoznak ezek az intézkedések, melyeket együttvéve az *üzemi védelem* neve alatt szokás összefoglalni. Az üzemi védelem keretében egyre nagyobb teret nyer az ipari mérgek felhasználásának szabályozása. Részletes intézkedésekkel találkozunk e téren számos államban. Miután a fehér phosphornak a gyufagyártásból való kiküszöbölése nemzetközi úton megtörtént, leginkább az ólommérgezések elleni küzdelem lép előtérbe. Így Belgiumban mázoló munkáknál 1909. óta az ólomfehér felhasználása tilos, sőt az ólomfehérnek por alakjában való eladása és szállítása is tiltva van; csak megőrölve és olajjal keverve szabad azt forgalomba hozni. Ugyanekkor Franciaország is eltiltotta az ólomfehérnek mázolásra felhasználását.

A felnőtt munkások védelmének egyik legkimagaslóbb

pontja a *bérvédelem*. Ez két irányban halad; egyrésztől *alaki*, másrésztől *anyagi* bérvédelem. Az alaki bérvédelem a bér-fizetés formális részét, módozatait szabályozza és első sorban a *trucktilalom* kimondásában, vagyis a bér utalványokban, vagy árukban fizetésének eltiltásában áll. Franciaországban az 1909. évi törvény közvetett trucktilalmat tartalmaz, elrendelvén, hogy a bért törvényes fizetési erővel bíró érc- vagy papírpénzben kell fizetni. A trucktilalom, melyet már minden művelt állam törvényhozása ismer, az iparra, a bányászatra és a mezőgazdaság egyes területeit kivéve a többi termelési ágakra is kiterjed. Kiegészítik azt oly rendelkezések, amelyek különösen a forgalomnak nehezen hozzáférhető vidékeken, bányatelepeken, fűrésztelepeken stb. a munkásoknak a vállalkozók részéről árukkal való ellátását bizonyos korlátok között lehetővé teszik. E korlátok első sorban a munkásokat ellátó étkezdék és beszerzési csoportok árszabásainak hatósági jóváhagyására vonatkoznak, hogy ezáltal azokat az ily intézmények túlkapásaitól megóvják. Sokat tehetne az állam e téren az ily intézmények közelebbi ellenőrzésének meghonosításával, ami részben az iparfelügyelet útján elég könnyen megoldható. A mezőgazdaság terén némileg más irányú intézkedésekre van szükség. Itt ugyanis, amint tudjuk, a munkások terményekben való kifizetése nem káros, csak arra kell ügyelni, hogy az megfelelő módon történjék, illetőleg a munkások megrövidítésére felhasználható ne legyen. Így Magyarországon az 1898. évi II. t.-c. kimondja, hogy az aratómunkások bérét nemcsak az aratás hányadában, hanem egyúttal pénzértékben is meg kell állapítani és a munkás jogában áll az aratás után a kívánt módozat megválasztása. A nevezett törvény azt is kimondja, hogy a bért vagy az élelmezési járandóságot nem szabad szeszszel vagy áruval megváltani. A munkásokat utalványokban fizetni itt is tiltva van. Romániában 1907-ben kimondották, hogy a feles művelés esetét kivéve a bért készpénzben kell fizetni és a szerződést a községi jegyző előtt kell megkötni. A mezőgazdasági cselédekre vonatkozólag a természetbeni járandóságokat még kevésbé lehet kiküszöbölni és itt az alaki bérvédelem cseléd-törvényünk értelmében abban áll, hogy a törvény nemcsak a természetbeni járandóságnak kellő mennyiségben és egészséges minőség-

ben való kiszolgáltatását rendeli el, hanem azt is kimondja, hogy ha a termés nem kielégítő, a birtokos köteles az illető terményből elsőrendű minőségűt vásárolni és a járandóságot abban kiszolgáltatni. Ezenkívül a törvény a birtokost arra is kötelezi, hogy a cseléd gabonajárandóságát ingyen szállítsa a malomba. A törvény figyelme a conventiós földekre is kiterjed, elrendelvén azt, hogy azt a vetésforgónak megfelelően kellő időben és a birtok átlagos minőségében kell átadni.

Tudjuk, hogy a bérlevonásokban van a bérfizetés egyik legérzékenyebb pontja, mert azok a bér megrövidítésének kitűnő eszközei. Ezirányban a bérvédelem egyik főkövetelménye annak kimondásában áll, hogy a bírságok címén eszközölt levonások nem folyhatnak a vállalkozó pénztárába és így nem gazdagíthatják azt. Ezzel azoknak az indokolt esetekre szorítása már részben biztosítást nyert. Még tökéletesebben éri el a törvény ezt a célt akkor, ha a bírságok megállapítására vonatkozólag a munkásoknak valamilyen módon befolyást biztosít. Ugyanezzel a különböző bérfizetési módok kezelése is nagyon megkönnyíthető. Így a bányászatban szokásos osilletörlés mai alakjában sok elégedetlenségre ad okot, míg akkor, ha a bérmegállapításnál a munkások befolyást nyernének és bizalmi férfiak útján a csilletörlést ellenőrizhetnék, a nehézségek nagy részben elháríthatók volnának. Angliában 1901-ben a gyári és műhelytörvény a textiliparra nézve elrendelte, hogy a darabbér alapján dolgozó munkások pontosan felvilágosítandók a nekik járó darabberről. Minthogy ez a rendelkezés igen jól bevált, azt később más iparágakra is kiterjesztették. Ugyanakkor intézkedtek aziránt is, hogy bérfizetés alkalmával írásbeli jegyzék adassék át a munkásoknak. Mind e rendelkezések arra szolgálják, hogy a munkások követelésüket tisztán áttekinthessék és így tájékozatlanságuk által ne legyenek megrövidíthetők. A mezőgazdaság terén ismét más irányú rendelkezések szükségesek. Így az 1907. évi romániai törvény arról gondoskodik, hogy feles művelés esetén az aratástól számított 15 napon belül köteles a földbirtokos a termények megosztását eszközölni, mert egyébként az az alpraefectus jelenlétében hivatalosan eszközöltetik. Ezzel a törvény azt akarja előmozdítani, hogy a munkás a ter-

ménynek a földön való megromlásától megkíméltessék, ami a birtokosok késedelmezése folytán azelőtt többször bekövekezett.

Ez az intézkedés átvezet bennünket az alaki bérvédelem harmadik irányába, a mely a bérkifizetés időpontjára vonatkozik. Ipari és bányamunkásoknál e tekintetben első sorban a bérfizetés helyére vonatkozólag szokták kimondani, hogy annak nem szabad korcsában történnie. Ennek az az oka, hogy régebben szokásban volt a bért a vállalkozó által fentartott korcsában kifizetni annak előmozdítására, hogy a munkás azt ott mielőbb költse el és ez uton is gazdagítsa a vállalkozót. Egyúttal aziránt is szoktak intézkedni, hogy a korcsmai hitelezés eltiltassék, mert ez is erősen előmozdította a munkások könnyelmű költsékezését, valamint az alkoholizmust. Némely törvényhozás azt is szabályozza, hogy milyen időközökben kell a bért kifizetni. A munkás érdeke azt kívánja, hogy a bérfizetés ne történjék hosszú időközökben, mert ez is könnyen eladósodáshoz vezet. 1907. évi cselédtörvényünk a mezőgazdasági cselédekre vonatkozólag is megállapítja a pénzberfizetés időpontját, annak évnegyedenként utólag való fizetését rendelve el. Az 1909. évi francia törvény szerint a munkabért 14 napon belül kell kifizetni. E törvény azt a fontos rendelkezést is tartalmazza, hogy munkaszüneti napokon nem szabad a bérfizetésnek történnie, nehogy a munkaszünet szabályozása ezúton játszassék ki.

Az anyagi bérvédelem sokkal nehezebb, mint az alaki, mert a bér magasságát érinti és így a vállalkozás rentabilitását közvetlenül befolyásolja. Ez irányban a törvényhozások sokkal félénkebbek a beavatkozás tekintetében. Ez érthető is akkor, amidőn a magánvállalkozási rendszer a vállalkozó kezdeményezésén és a szervező munkáján nyugszik, másrésztől azonban e szempontnak a gazdasági liberalismus által való túlzása még ma is érezteti hatását és bizonyos féltékenységet táplál abban a tekintetben, hogy az állam a munka élenértékének megállapításába beleszóljon. Mégis azt állapíthatjuk meg, hogy a XX. században ezirányban is határozottan tért hódít az állami beavatkozás és pedig főképpen olyan irányban, hogy *bérminimumot* állapítanak meg. Az anyagi bérvédelem külön szervezetet kíván, melyek kapcsán

alább bővebben fogjuk a bérminimum intézményét is tárgyalni. Nemcsak az ipar és a bányászat terén találjuk ma már meg a bérminimum intézményét. Románia az 1907. évi törvényével merész kísérletet tett a mezőgazdaság terére vezetve be a bérminimumot, amelyet a törvény értelmében az előző három év átlaga alapján a kerületi bizottságok alapítanak meg. Együttal azonban a minimális munkateljesítményt is megszabják e bizottságok. A mezőgazdasági viszonyok helyes méltányolását találjuk a törvénynek még két másik rendelkezésében is. Az ugyanis a munkások által fizetendő legelőbér maximumát is megállapítja és így az állatját idegenben legeltetni kényszerülő munkást megóvja a legelőbérek túlságos felcsigázásának káros hatásától. Együttal aziránt is intézkedik a törvény, hogy a munkásoknak megművelésre átengedett földek kimérése az igazsághoz hiven történjék, mely tekintetben szintén nagy visszaélések fordultak elő jelentékenyen megrövidítvén a munkásokat. E példa is mutatja, mennyire az adott viszonyokhoz kell a munkásvédelemnek alkalmazkodnia, ha igazán hatályos akar lenni.

17. A törvényes munkásvédelem fejlődése és kiterjedése.

Már a fent előadottakból megállapíthatjuk, hogy a törvényes munkásvédelem lassan épült ki abban a terjedelemben, amelyben az ma előttünk áll. Ez nem kis részben annak a következménye, hogy az teljesen a gyakorlati élet szükségleteiből nőtt ki, bár az eszmék elméleti alapon való tisztázásának is sokat köszönhet. Angliában eleinte csakis a gyermekmunkát és ezt is főképpen a szövő-fonóiparra vonatkozólag szabályozták, ahol a visszaélések a legnagyobbak voltak. A gyermekvédelem kérdése és az egyes iparágakra szorítkozás a XIX. század első felében jellemzik más országokban is a törvényes munkásvédelmet, úgy, hogy ezt a korszakot a *gyermekvédelem korszakának* nevezzük. A XIX. század második felének nyolcvanas éveinek végéig e védelemnek egyes iparágak köréről az egész gyáriparra, sőt helyenkint már a műhelyekre való kiterjesztése is észlelhető. Ezt a kort tekinthetjük a törvényes munkásvédelem második korszakának, amelyet a *gyári törvények korának* nevezhe-

tünk. A XIX. század két utolsó évtizedében a női munka szabályozása lép előtérbe, úgy, hogy azt a *nővédelem korának* nevezhetnők. A XX. század beköszöntése jellegzetes fordulatot jelent a munkásvédelem terén. Először is messze a gyáripar terén tulterjeszkedik a munkásvédelem, körébe vonván a kézműt, az építkezéseket, a kereskedelmet és a forgalmat, sőt helyenkint már az otthonipart és a mezőgazdaságot is. *Schiff* összeállítása szerint a XX. században 5 eddig attól távol álló állam honosította meg azt a gyáriparban, 10 terjesztette ki azt a kézműre, 7 az otthoniparra, 12 az építkezésekre, 8 a bányákra, ugyancsak 8 a keresmaiparra, 10 a kereskedelemre és 6 a közlekedésre. Másik fontos jellemvonása a XX. század munkásvédelmének a nemzetközi szabályozásra való törekvés, melyről alább fogunk szólni, és amelyről a XX. századot méltán a *nemzetközi munkásvédelem korszakának* nevezhetjük.

Ezt a fejlődést a törvényes munkásvédelemnek az európai államok legnagyobb részében autonóm uton való térfoglalása készítette elő. Míg a XIX. század első felében csakis Európa nyugati részében lehetett komolyan vehető munkásvédelmi törvényhozásról szólni, addig a XIX. század második felében, főképpen pedig a XX. században a törvényes munkásvédelem olyan kiterjedést nyert földrajzilag és fokozatosan az egyes országokban egymáshoz annyira közeledett, hogy a talaj e téren nemzetközi megállapodások számára érett meg. Ebben az irányban hatott egyébként az a körülmény is, hogy egyes országok ipari munkásságuk megerősödése folytán egyre jobban voltak kényszerülve arra, hogy a törvényes munkásvédelmet kiterjesszék, mi azután ipari vállalkozásukra oly terhet rótt, amelyet a versenyviszonyok kiegyenlítése szempontjából kívánatos volt azáltal enyhíteni, hogy más országok is a szociálpolitikai haladás eme mezejére kényszerítettessenek. All ez különösen Németországra és a Svájcra, sőt részben Ausztriára is, míg Anglia és Franciaország a maguk részéről is szívesen látták az ily irányu kísérleteket, mert a maguk részéről is a szociálpolitikai haladás magas fokát érték el. Az első kezdeményező lépés a német császár részéről indult ki az 1890. évi nemzetközi munkásvédelmi értekezlet összehívásával. Bár ennek kézzelfogható eredményei még nem voltak, mégis egy évtizeddel

később, éppen a XX. század beköszöntésekor Párisban testet öltött e terv és megszületett a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete, amely a nemzetközi munkásvédelemnek hathatós előmozdítója lett. Már 1906-ban két nagy jelentőségű nemzetközi egyezményt sikerült létrehoznia. Az egyik a nők éjjeli munkájának tilalmazására vonatkozik és Ausztria, Magyarország, Németország, Belgium, Hollandia, Svédország, Dánia, Anglia, Franciaország, Spanyolország, Portugália, a Svájc, Olaszország és Luxemburg csatlakozásával jött létre. Később más államok is megvalósították e tilalmat. A másik egyezmény a fehér vagy sárga phosphornak a gyufagyártásnál való felhasználását tiltja el, hogy ezáltal a legborzasztóbbnak nevezett ipari betegségnek, a phosphor-nekrózisnak vegye elejét. Németország, Franciaország, Olaszország, a Svájc, Dánia, Hollandia, Luxenburg kötötték ez egyezményt és ahhoz később az Osztrák-Magyar Monarchia is csatlakozott. A világháború által erősített munkásmozgalmak hatása alatt a békeszerződésben további kiépítést nyert a nemzetközi munkásvédelem ügye azáltal, hogy a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének szerve, a nemzetközi munkásügyi hivatal a népek szövetségének intézménye lett. Mindennek dacára a törvényes munkásvédelem haladásának még sok akadálya van és maga a világháború a javak óriási pusztításával, a termelés megnehezítésével és a nemzetek létalapjai aláásásával nagyon megnehezítette a XX. században kezdeményezett ütem betartását, bár a szociálpolitika más terein, kivált a szakszervezetes terén a munkások törekvéseinek előnyére vált.

Más irányban is nem csekély nehézségeket kell a munkásvédelmi törekvéseknek leküzdeniök. Így p. o., az Egyesült-Államokban, ahol a munkásvédelem egységesítését igen megnehezíti az, hogy a munkásvédelem az egyes államok autonóm hatáskörébe tartozik. Ezt a nehézséget az Egyesült-Államok törvényhozása úgy kívánja elhárítani, hogy kerülő utat keresett az Egyesült-Államok területén bizonyos munkásvédelmi intézkedések egységes keresztülvitelére. Így már a phosphortilalmat a gyufagyártásra vonatkozólag forgalmi tilalommal valósította meg, minthogy a külforgalom szabályozása az Unió hatáskörébe tartozik. Eltiltotta az olyan gyufáknak a bevitelét és kivitelét, amelyek fehér (sárga)

phosphor felhasználásával gyártatnak. Ugyanezen az uton újabb fontos lépést tett a gyermekmunka szabályozása irányában is. Megtiltotta az oly áruk bevételét, kivitelét és az egyik államból a másikba való szállítását, amelyek a 16 éven aluli gyermekeket 8 óránál tovább foglalkoztató gyárakból származnak, hogy ezáltal legalább a munkásvédelmi törvényhozás tekintetében előrehaladottabb államaitól az e téren kevésbé haladott államok versenyét elhárítsa.

Mielőtt a törvényes munkásvédelemre vonatkozó fejtegetéseinket befejeznők, néhány szót kell szólnunk Magyarországra idevonatkozó állapotairól. Ezek jellemzésére elegendő arra utalni, hogy az ipar terén lényegileg még ma is az 1884. évi ipartörvényünkön alapszik munkásvédelmünk és így az már csak ezért is nagyon erősen elmaradt a nyugati államok munkásvédelmi törvényhozása mögött. Már a gyermekvédelemnél mutatkozik ez. A gyermekek ipari foglalkozásra alkalmazásának korhatára a 12. életévben van ugyan megállapítva, de az iparhatóságok jogában áll gyárakban 10 éves, a kisiparban pedig gyermekeknek minden korhatár nélkül való alkalmazását megengedni. A százféle teendővel megbízott iparhatóságok a rendelkezés kezelése körül a sociálpolitikai szellemnek kevés biztosítékot nyújthatnak. Az ipartörvény a 14 éven aluli tanoncok munkaidejét 10 órában, az ugyanily gyárimunkásokét pedig 8 órában állapítja meg, míg a 14—16 év közötti tanoncok munkaideje 12 óra az ugyanily gyárimunkásoké pedig 10 óra. Az éjjeli munkát a magyar ipartörvény feltétlenül csak a 14. évig tiltja, úgy, hogy csak a portugáliai törvélynél előnyösebb. A 14—16. év közötti tanoncok, illetőleg gyári munkások éjjeli munkáját csak korlátozza, de nem tiltja, úgy, hogy a 14 éven aluli tanoncok 5, a 14 éven felüli tanoncok pedig 6 órát, a 14 éven aluli gyári munkások 4, a 16 éven aluli gyárimunkások pedig 5 órát tölthetnek éjjeli munkában. A nőkre vonatkozólag az anyasági védelmet csak négy hétben szabja meg és egyébként csupán az éjjeli munka tilalmát ismeri e téren a berni egyezmény elfogadásával. Egyik legnagyobb szégyenfoltja a magyar sociálpolitikának az, hogy bár 1884-ben az ipartörvény feljogosította a kormányt a veszélyes iparágak szabályozására, mégis e téren csak a XX. században történt intézkedés, még pedig csupán a fehérphosphor és a szörök feldolgozása, vala-

mint a zsákkölcsönző telepek szabályozása által. A felnőtt férfimunkásokra vonatkozólag csupán az üzemi védelem, valamint a munkaközi szünetek tekintetében állanak fenn rendelkezések, de az utóbbiakat a törvény világos rendelkezése ellenére a kormány úgy értelmezte, hogy ott, ahol a déli 1 órai munkaszünet leszámításával a munkaidő 10 órát meg nem halad, a délelőtti és délutáni munkaszünet a munkaidő megkezdését megelőzőleg s annak befejezését követőleg megadottnak tekintendő. A truck tilalmat ipartörvényünk is ismeri ugyan, de az anyagi bérvédelmet illetőleg csupán közszállítási szabályzatunkban találunk némi intézkedéseket. Bányászatunk a berni egyezmény idevaló kiterjesztése kivételével törvényes munkásvédelmet alig ismer és csupán bányarendőri szabályok, illetőleg ministeri rendeletek tartalmaznak valamit e téren; a kereskedelem terén az üzleti záróróról, valamint a kereskedelmi alkalmazottak jogviszonyairól szóló törvényekben merül ki a munkásvédelem, míg a mezőgazdaság terén találkozunk ugyan némi bérvédelemmel és a cselédtörvény egyes munkásvédelmi rendelkezéseivel, melyek némileg pótolni akarják a betegsegélyezés hiányát és rendezni kívánják a lakásviszonyokat, de e téren is nagyon sok még a hiány. Ha figyelembe vesszük még azt, hogy kötelező munkásbiztosítás a mezőgazdaságban igen csekély kivétellel hiányzik és a bányatársuladák ügye is a legnagyobb mértékben rendezetlen, hogy továbbá a legújabb időkig a munkások szervezkedési jogát tisztán rendőri ügy szempontjából kezelték, akkor némi képünk van a magyar munkásvédelem elmaradott állapotáról.

18. A hatóságok munkaadói szerepe a sociálpolitikában.

Az állam nemcsak közhatósági feladatköréből kifolyólag gyakorolhat befolyást a sociálpolitikára. Az állam különböző üzemei révén magángazdasági tevékenységet is folytat. Ezek, továbbá a köz céljaira szükséges munkálatok, építkezések és szállítások nagy mennyisége ezen kívül is messzemenő befolyást biztosít az államnak sociálpolitikai téren. E befolyás két irányu. Közvetlen ott, ahol az állam maga a munkaadó és közvetett, amidőn oly állami munkálatokról van szó, amelyeket az állam magánvállalkozókkal végeztet. Arról aligha

lehet vitatkozni, hogy mindkét minőségében az állam feltétlen kötelessége a sociálpolitika terén jó példával előljárni, mert nyilvánvaló, hogy akkor, amidőn magánvállalkozástól a sociálpolitikai követelmények pontos betartását követeli, az államnak magának kell e téren jó példát mutatnia. Mégis egyes államok igen nehezen tudták magukat erre rászánni. Az állam magánüzemeiben a fiskalitás szempontja, gyakran a vezetőközegek meg nem értése, az állami munkálatok kiadásánál pedig a magánipar támogatásának hamis értelmezése sokáig utját állották annak, hogy a helyes álláspont gyakorlatilag is győzedelmeskedjék. Sőt egyes országokban az állami üzemek még máig sem felelnek a sociálpolitikai téren velük szemben méltán támasztható követelményeknek. Az állami üzemekben a munkásügyi állapotok itt-ott még a sociálpolitikailag haladott magánvállalkozás mögött is elmaradnak és nem egy állam üzemeitől távol tartja az iparfelügyelőket, holott a magániparban ezekkel örízteni ellen a munkásügy állapotát.

Európa nyugati államaiban és az északamerikai Egyesült Államokban az állami üzemek sociálpolitikája tekintetében már régebben fontos lépések történtek. Így az Egyesült-Államok kincstári üzeimeiben már 1868-ban maximális munkanapot állapítottak meg és az idevonatkozó rendelkezéseket 1912-ben még határozottabb alakba öntötték. Angliában 1893. óta vezették be a haditengerészet üzeimeiben a maximális munkanapot, Ausztráliában pedig az állami üzemekben a 8 órás munkanap uralkodik. Németországban inkább az állami üzemek munkásainak a hivatalnoki álláshoz való közelebbhozása érdekében történtek lépések. A munkaviszony állandósítása és a munkásnak csak fegyelmi uton való elbocsájtathatósága kezd keresztülhatolni, különösen egyes vasuti üzemeknél. A bérkérdés szabályozásában a hatósági üzemek törekvése inkább a reális bér emelésére, illetőleg, ezt célzó munkásjóléti intézmények létesítésére irányul. Így különösen a munkáslakások építése terén történtek fontos lépések számos állami üzem keretében és a magyar állam is tett már egy lépést ezen a téren, amidőn az államvasutak gépgyárának munkásai számára a kispesti munkástelepet (Wekerletelep) létesítette. A munkások részére a tisztviselőkéhez hasonlóan bérlevonás nélkül szabadságidő engedélyezése mind

gyakrabban fordul elő egyes állami üzemekben. Mint minden kérdésnek, úgy az állami munkások helyzete kiváltságossá tételének is megvannak az árnyoldalai. Ezek különösen abban nyilvánulnak, hogy minél inkább közeledik az állami üzemek munkásainak helyzete az állami hivatalnokok állásához, annál inkább vonják meg tőlük a strike jogát. Igen helyesen hangsúlyozzák azonban egyes sociálpolitikusok, hogy ez nem jelentheti egyuttal az állami üzemek munkásaira vonatkozólag az egyesülési szabadság korlátozását.

Az állami hatóságok részéről a magánvállalkozás utján végeztetett munkák igen nagy kiterjedésűek és így a munkások jelentékeny hányadának helyzetét érintik. Éppen ezért sociálpolitikai szempontból nagyon nagy jelentősége van a közszállításoknál alkalmazott eljárásnak és az azoknál a magánvállalkozással szemben szabott feltételeknek. Az állami hatóságok részéről végeztetett munkák vállalatba adását illetőleg amugy is általános szabályokat és szabványokat kell megállapítani és e révén kitünő alkalom nyílik arra, hogy a foglalkoztatott munkások javára bizonyos kikötések tétessenek. Az angol nyomdászok szervezete már 1884-ben felvetette azt az eszmét, hogy a közmunkák kiadásánál minimális béreket irjanak elő a vállalkozóknak. A szakszervezeti congressusok felkarolták ezt az eszmét és 1891-ben az alsóház oly határozatot hozott, mely ezt az elvet magáévá tette. Azóta több kormányhatóság, élükön a közmunkák miniszteriumával irányadó szabványjaiba ezt a feltételt felvette. Angliában a szakszervezetek magas fejlettsége ezt nagyon megkönnyítette, mert az azok által megállapított bérek vagy a collectív szerződések bérei mint *méltányos bérek* irányadóul vehetők. Innen *méltányos bérek záradékának* nevezték e feltételt (*fair wages claus*). Ahol a szakszervezeti mozgalom még nem ily fejlett, ott más utat kellett keresni. Ez történt Franciaországban, ahol a hatóság feladatává tétetett 1899-ben, az iparágban szokásos, illetőleg a szóban forgó körzetben fizetett bérek megállapítása és kikötése. A kikötött bér a munkálatnak alvállalatba adásával könnyen kijátszható. Ezért az alvállalatba adást az állami hatóságok vagy egyáltalában tiltják, vagy pedig hatósági beleegyezéshez kötik. Több országban a közszállításoknál ajánlatot tevő vállalkozók azzal igyekeztek olcsóbb ajánlatot lehetővé

tenni, hogy alacsonyabb színvonalú idegen munkásokkal végeztették a munkát. Ennek elhárítása végett, de azért is, hogy a belföldi munkások kereseti alkalmát növeljék, a munkálatok kiadásánál a hatóságok gyakran megszabják azt, hogy a kiadott munkálatoknál foglalkoztatott munkások milyen hányadának kell belföldi honosnak lennie. Erre különösen Franciaország és az Egyesült-Államok helyeznek nagy súlyt, de máshol is előfordulnak idevágó kikötések.

Maguk a vállalkozók is kénytelenek elismerni, hogy a közszállítások szabványainak a fenti irányban való kiépítése számukra is tartalmaz bizonyos előnyöket. Igen gyakran az olcsóbb ajánlattevők alacsonyabb ajánlatai a munkások részére éhbérek fizetésén és a munkásoknak egyéb irányokban való kizsákmányolásán alapszik. Tisztességtelen versenynek, valamint a munkásokkal fentartott jó viszony megbontásának forrása ez és így, a solid vállalkozásnak nem érdeke. A jelzett feltételek megállapítása kivált az építkezések és a vasút és csatornaépítés, valamint kikötőépítés munkálatainak kiadásánál lép erősen előtérbe.

Egyes államok az állami munkák kiadásánál egyéb feltételeket is szabnak. Így Hollandia 11 órás maximális munkanapot és a gyermekek foglalkoztatásának magasabb korhatárát köti ki. Máshol, mint p. o. nálunk is a közmunkáknál a szabványfüzet a vállalkozókat kötelezi a munkások biztonsága érdekében szükséges intézkedések megtételére, a bérfizetés tekintetében fennálló szabályok betartására és arra, hogy a hatóságnak a kikötések betartásának ellenőrzésére mindent rendelkezésre bocsássonak. Persze, az így általánosságban maradó rendelkezések értéke nagyon kicsiny, mert voltaképpen, a minden vállalkozásnál irányuló munkásvédelemnél nem biztosít többet a közmunkáknál alkalmazott munkásoknak.

Nagy jelentőségű az egyes államokban megnyilvánuló az a törekvés, hogy az állam a munkások szövetkezeteit előnyben részesítse a közmunkáknál nekik juttatva a vállalkozói hasznot is. Franciaországból, a termelő szövetkezetek szülőföldjéről indult ki e törekvés, és Olaszországban, a szövetkezés hazájában szép gyümölcsöket termett. A kistermelők és munkások szövetkezeteinek a közmunkákba és közszállításokba való bevonásának egyik nagy nehézsége a biztosíték

megkövetelésében áll, melyet az ily szövetkezetek nehezen fizetnek le. Ezért Franciaországban 50.000 frcs. alatti szállításoknál az ily szövetkezetek biztosíték letétele alól mentesek, Olaszországban pedig a munkálat ellenértékei részletekben való kifizetésénél 10%-ot tartanak vissza és így képezik a biztosítéki alapot. A munkásszövetkezetek támogatásában közmunkáknál legmesszebb Uj-Zeeland megy. Ugy az ut, mint a vasutépítésnél, valamint építkezéseknél 1893 óta a munkások alkalmi szövetkezeteit veszi igénybe. Ezek irányítása a vezető mérnök feladata, ki a munkákra felügyel. A munkaidő 8 órában van megállapítva. Hazánkban a munkás- és kisiparos szövetkezetek támogatása közszállításoknál nem egészen ismeretlen. A volt közös hadsereg bakancs- szállításainál a kisiparosokat, az élelem- és takarmánybeszerzésnél pedig a kisgazdák szövetkezeteit némely előnyben részesítette.

Természetesen nemcsak az állami hatóságok azok, amelyek ez uton igen áldásos befolyást gyakorolhatnak a munkásviszonyokra, mert az egyéb hatóságok: a vármegyei, városi és községi hatóságok is nagy kiterjedésben dolgoztatnak a magánvállalkozással és így munkásügyi kikötéseik útján a munkások nagyon jelentékeny hányadának helyzetét javíthatják.

A nyugati államokban a nagy városok tanácsai e részben egyenesen úttörői voltak a munkásvédelem emez irányának. Így kivált Páris és Brüsszel jártak e téren elől. Belgiumban már 1896-ban 86 nagyobb község közül 47 a közmunkák kiadásánál socialpolitikai kikötéseket vett fel a vonatkozó szerződésekbe. Minimális munkabér, maximális munkaidő, a nem egész teljesítőképeségű munkások arányának és helyzetének szabályozása, valamint az alvállalatba adás tilalmazása állanak előtérben. Zürich városi hatósága 1914-ben a közszállítási feltételekbe azt a kikötést is felvette, hogy csak oly vállalatok részesíthetők közszállításokban, melyek a munkások és alkalmazottak egyesülési szabadságát meg nem sértik. Angliában is nagy gondot fordítanak az önkormányzati szervek socialpolitikai kikötésekre. Ahol az ólomfestékek ügye még nincsen államilag szabályozva, e téren, valamint egyéb ipari mérgezések elhárításánál is sokat tehetnek az önkormányzati szervek feltétlfüzetei. Mindennek

dacára arra a lépésre, hogy az önkormányzati szervekre az ily kikötések megállapítását törvény útján kötelezővé tegye, egyik állam sem tudta magát rászáni. Amint láttuk azonban, az angol alsóház határozata külön törvény nélkül is nagy hatást ért el, ugyanúgy a francia törvény, mely facultative rendelkezik az önkormányzati szervekről.

19. A munkások önségélye.

A törvényes munkásvédelem fejlődésének fent vázolt képe könnyen azt a benyomást keltheti, hogy akkor, amidőn az állam amúgy is folyton fokozódó mértékben gondoskodik a munkásosztály helyzetének javításáról, a munkáskérdés a törvényes munkásvédelem keretében megoldást nyer és így a munkások önségélyére egyáltalában nincs semmi szükség. Ez a következtetés azonban nagyon elhamarkodott volna, miről igen könnyen meggyőződhetünk akkor, ha nem a törvényes munkásvédelem mai eredményeire, hanem a munkásvédelem fejlődésének évszámaira tekintünk. E fejlődés igen lassan ment végbe és annak éppen egyik legfontosabb mozgatója maga a munkásmozgalom volt, amely a munkások befolyását a munkaviszony fejlődésére, alakulására erősen növeli.

Hogy ezt megértsük, csak azt kell megfontolnunk, hogy az állam nem létezik függetlenül a társadalomtól, hanem minden erkölcsi lényege dacára többé-kevésbé a társadalmi osztályok erőviszonyait tükrözi intézményeiben vissza. Minél magasabb egy állam erkölcsi színvonala, annál kevésbé van szüksége az egyes társadalmi osztályok méltányos igényeinek tiszteletben tartásához az illető társadalmi osztály hatalmi nyomására. Sajnosan kell azonban megállapítanunk, hogy az államhatalom erkölcsi tartalma csak lassan növekszik és hogy az államban is áll az, hogy a néma gyermeknek anyja sem érti szavát. A munkásmozgalmak voltak azok, amelyek egyes különösen magas erkölcsi színvonalon álló a messzebb jövőbe tekintő államférfiak munkásvédelem iránt való követeléseinek súlyt kölcsönöztek és a felsőbb osztályoknak a munkásvédelemmel szemben tanúsított kemény ellenállását megtörni segítettek. Ezen nem is csodálkozhatunk akkor, ha látjuk, hogy a többi társadalmi osztá-

lyok, a mezőgazdák és nagyiparosok is társadalmi szervezkedés útján igyekeznek azokat a mozgalmakat hatályosítani, amelyek végeredményben valamilyen állami intézkedést kívánnak.

De, és a munkások önszegélye jelentőségének megértésére ezt különösen kell hangsúlyoznunk, a munkásmozgalmak nemcsak olyan kérdésekben voltak a socialpolitikai haladás emeltyűi, amelyekben állami intézkedést sikerült kieszközölniök, hanem közvetlenül a vállalkozókkal szemben is nagy eredményeket értek el. Magában véve a strike lehetősége és a munkások szervezkedése nagy befolyást gyakorolt a szociálpolitikai viszonyokra, mert a vállalkozókat sok oly esetben bírta engedékenységre és ébresztette sociális tudatra, amidőn a harc még ki nem tört. És ennek jelentősége annál nagyobb, mert a törvényes munkásvédelem mégis csak többé-kevésbbé általános intézkedéseket tehet és így a socialpolitikai haladásnak csak egyik emeltyűje lehet.

Addig, míg a socialpolitikai fejlődés magas fokot ér el, a munkások önszegélye egyébként más irányban is nagyon nagy jelentőségű. Csak a segélyezés különböző ágaira és a munkásbiztosítás kezdetére kell gondolnunk. Hosszú időn keresztül, míg a munkásbiztosítás terén az állami kényszer meg nem honosodott, a munkások önszegélye volt az, amely legalább is, a munkásosztály egy részét megóvta a betegségből, balesetből és a munkanélküliségből származó nagy hátrányoktól és elejét vette annak, hogy ilyen esetekben a munkás a szegényszegélyezés önérdetét sértő útjára legyen utalva. És még akkor is, ha az állami kényszerbiztosítás megvalósított, a segélyezésnek maradnak egyes ágai, így, amint tudjuk, a munkanélküliség esetére való segélyezés is, melyeknél a munkások önszegélye nélkülözhetetlen.

De nemcsak a munkásosztály szempontjából, hanem általános társadalmi szempontból tekintve is a munkások önszegélye fontos, mert a tömegfegyelmzésnek jelentős eszköze. A munkások önszegélye eredményeket csak akkor érhet el, ha sikerül a munkástömegeket fegyelméznie. Mindaddig, amíg ez meg nem történik, inkább csak véletlen sikeréről lehet szó. Mihelyt azonban a munkásszervezetek valóban hatályos befolyást nyernek tagjaikra, a munkások önszegélye egyúttal a munkaviszony állandó rendezésének, a

collectiv szerződésnek az útját egyengeti, mi által legalább is hosszú időre biztosíthatja az ipari békét egész iparágak számára.

A munkások önszegélyének főszköze az egységes fellépés és a munkaviszályokban való kölcsönös segélyezés. Mint harci eszköz, legtöbbször a *tömeges munkabeszüntetésben, strikeban* nyilvánul meg. Másik formája a *bojkott*, amidőn egyes vállalatokat, illetőleg egy egész iparágat bizonyos ideig a munkaközvetítés acréñ tilalom alá helyeznek a munkások, vagy a bizonyos vállalatok által előállított árúk vásárlását, illetőleg fogyasztását közös megállapodással megelőzik. Ha a bojkott a rossz munkaviszonyok mellett dolgozó vállalatok termékei ellen irányul, *labelnek* hívják. A munkások támadását a vállalkozók *munkáskizárással (lockout)* torolthatják meg, midőn a munkások bizonyos csoportjait, illetőleg a vállalat vagy szakma összes munkásait nem engedik dolgozni.

A fent előadottaknak megfelelően a munkások önszegélyének mindenekelőtt a munkaviszony szabályozását illetőleg, mint a sociálpolitikai törvényhozás mozgatójának van nagy jelentősége. Csak egyes kiragadott tényekre akarunk ez irányban utalni. A porosz szénmunkások 1889. és 1905. évi munkabeszüntetésekkel helyzetüket javító törvényhozási intézkedéseket értek el. Így p. o. a munkásválasztmányok alakításának a porosz szénbányászatban kötelezővé tétele az 1905-ki strike egyik eredménye. A német confectionis ipar 1896. évi nagy strikeja a viszonyok feltárására irányuló alapos kormányhatósági felvételeket és munkásvédelmi rendelkezéseket eredményezett. Az angol szénmunkások 1911. évi nagy strikeja a bérminimum megállapításához vezetett és hazánkban is a mezőgazdasági munkásvédelem kezdetei az 1891. évi aratóstrikerera vezethetők vissza. A közvetlen összefüggés a munkásmozgalom és a törvényhozási eredmény között nem mindig mutatható ki könnyen és nem is mindig egyes esetek, hanem gyakran a munkásmozgalom általános képe befolyásolja a törvényhozást. Az a beavatkozás, amely különösen a munkaidő rövidítése érdekében, p. o. a bányászat terén számos országban történt, kétségtelenül igen nagy részben a munkásmozgalmak javára irandó. De így van ez számos iparágban vagy üzemben is.

Az a terület, amelyen a munkások önségélye legközvetlenebbül és legnagyobb mértékben ért el sikereket, kétségtelenül a bérkérdés, amelybe, amint tudjuk, az államhatalom a legujabb időkig is csak igen kelletlenül avatkozik bele. Mindaddig, míg valamely iparág a collectiv szerződések színvonalára fel nem emelkedik, gyakran az egyes gyárakban egyenként kell a munkásoknak a bérküzdelmet megvívniok és csakis ily módon javíthatják megélhetésüket. Az a bértöbblet, amelyet a munkások önségélyük útján értek el, óriási összegekre rüg. De a munkaidő rövidítése tekintetében is igen nagy eredmények ismeretesek a strikeok történetében. Így az osztrák bányamunkások már régebben a 9 órai munkaidőt, a porosz bányamunkások 1889-i strikejukkal ugyancsak a 9 órai munkaidőt, a hamburgi kikötőmunkások 1888-ban a déli szünet meghosszabbítását érték el és az egyes üzemekben ily módon kivívott munkaidő rövidítések száma olyan jelentékeny, hogy a munkaidő csökkentésére mutató irányzatot nagy mértékben a strikeok számlájára kell írunk. All ez különösen a kisiparra vonatkozólag, amelyben a munkafeltételek igen kedvezőtlenek voltak a kiélesedett verseny hatása alatt és ahol a törvényhozás beavatkozása is nagy nehézségekbe ütközik az üzemek szétzórtsága következtében.

Hogy a munkássegélyezés terén milyen jelentősége van a munkások önségélyének, azt már fent említettük. Ki kell azonban emelnünk az önségély jelentőségét a munkaközvetítés terén. Tudjuk, hogy a munkások ezt már elég korán felkarolták és hogy végeredményben a munkaközvetítés kérdését helyesen meg nem oldhatták. Mindamelllett a munkaviszonyok javítására ez is fontos eszköz volt, sőt ott, ahol az állam nem gondoskodik a munkaközvetítés megfelelő megszervezéséről, a szakszervezetek munkaközvetítése fontos hiányt pótol. A munkások önségélyének egyik legnagyobb hátránya ott jelentkezik, hol sokszor személyes ellentétekből kifolyólag, gyakran mélyebb tárgyi háttér nélkül súlyos munkabeszüntetésekre kerül a sor. Gyakran tisztán erőpróbáról van szó. Egy bizalmiférfi elbocsájtása vagy egy művezetővel szemben táplált ellenszenv gyakran lesz széleskörű munkabeszüntetés forrása és az ily ellentétek sokszor sokkal jobban elmérgesednek, mint a tiszta bérharcok.

A strike a vállalkozóra és a munkásra, sőt az egész közgazdaságra is egyaránt hátrányos, mert az nemcsak a vállalkozói nyereséget rövidíti és a közgazdaságot károsítja, hanem a munkásszervezetektől és végeredményben maguktól a munkásoktól is óriási áldozatokat kíván. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a munkások mint fogyasztók is gyakran erősen károsodnak a strike folytán és hogy sokszor a munkaadók egyáltalában kárt sem szenvednek, hanem a nagyközönség. Így p. o. az 1899. évi német szénbányászstrike a szén árát annyira felhajtotta, hogy az áremelkedés a munkaadókat kárpótolta a termelés szüneteléséért és a strike hatása, amint helyesen megjegyzték, a szénsyndicatus hatásához volt hasonló. Minél fejlettebb azonban a munkások önsegélyre kész szervezkedése, annál inkább a végső eszköz szerepére szorúl a strike és helyét a békés egyezkedés foglalja el, mely szintén a munkások önsegélyének fontos eszköze. Persze háttérben ott marad a strike mint ultima ratio. Ez kétségtelenül nem örömdetes, de addig, míg az állami berendezések nem biztosítják a munkások részére a megfelelő culturalis színvonalat és védelmet a munkaszerződés rendezésénél, elkerülhetetlen. Minél tökéletesebben rendezkedik be egy állam sociálpolitikai szempontból, annál kevésbé lesz szüksége a munkások önsegélyére és annak ultima ratioja, a strike használatára és így mégis csak arra az eredményre juthatunk, hogy a sociálpolitikának mindenáron arra a magaslatra kell törekednie, amelyben a munkások önsegélyére sokkal kevesebb szükség van, mint eddig volt.

20. Társadalmi tevékenység és sociálpolitika.

A munkások önsegélyének egyik fő jelentőségét abban jelöltük meg, hogy a törvényhozásnak sociálpolitikai irányba terelését eredményezi. Ez, valamint egyes messzelátó államférfiak kezdeményezése volnának a sociálpolitikai haladás egyetlen mozgatói, hogyha maga a társadalom minden erkölcsi tartalom nélkül való volna. Bármint szeretik is ezt egyesek hangoztatni, ez mégsem felel meg a valóságnak, mert a társadalom kisebb-nagyobb mértékben mindig érdeklődött a nyomorultak iránt és így a társadalom erkölcsi ereje

mindig tényezője volt helyzetük javításának. Aki ezt fel nem ismeri, az a társadalmi tényezőket nagyon is egyoldalú világlátásban látja.

Régen a társadalom erkölcsi ereje főképpen a charitas irányában mozdult meg és a *szegénységélyezés* alakjában öltött testet. Ez felelt meg a vallásalapítások korszakában uralkodó fejletlenebb társadalomgazdasági állapotoknak és a vallások által hirdetett erkölcs ez irányban alkotott nagyot. Amilyen mértékben változott meg később a gazdasági élet és bontotta fel a régi társadalmi viszonylatokat, ugyanolyan arányban kezdett azután a szegénységélyezés mind nagyobb terhet képviselni a társadalom számára és vált utóbb majdnem elviselhetetlen teherré akkor, amikor a capitalismus teljesen kifejlődött és a rabszolgaság kora után addig alig ismert kiméletlenséggel, valamint csak a capitalismus által adott nagy arányokban használta ki a munkásokat.

A társadalom szerkezetének és a gazdasági szervezetnek beható tanulmányozása fedte fel ennek óriási hátrányait. A modern gazdasági élet tanulmányozása mindenképp előttré derítette fel, hogy a gazdasági élet átalakulásával a szegénységélyezés nem győzheti a szociális bajok orvoslását. Meg kellett állapítania azt is, hogy a szegénységélyezés nagyon tökéletlen orvosszere a társadalmi bajoknak, mert a visszaélések egész sorozatára ad alkalmat és a csekélyebb erkölcsi erővel bíró néprétegeket egyenesen a munkátlanságra neveli amellet, hogy a nyomort előidézö okok elhárítására semmit sem tesz. A népesség erkölcsi erejét pedig e rendszer állandóan gyengíti, mert a szegénységélyezés lealacsonyító formái az önérzetet sértik és az önbizalmat gyengítik.

A szegénységélyezés hátrányainak felismerésével a társadalom erkölcsi erejének megnyilatkozása természetesen nem szűnt meg, hanem irányt változtatott. Alkalmazkodott az átalakult gazdasági viszonyokhoz és a tisztult társadalmi felfogáshoz, amely a társadalom egységét sokkal határozottabb alakban látja, mint a régebbi individualistikus felfogások. A társadalom erkölcsi erejének új megnyilvánulása egyrészt a megelőzés, a preventió gondolatának előtérbe tolasásával, másrészt pedig a tisztán a humanismusra támaszkodás és önkéntes adakozás helyébe az ellátásra való

jogigény hangsúlyozásában áll. A charitas elve bevárta a bajt és a bajba jutottakon egyénileg igyekezett segíteni, a jómódúaknak tisztán erkölcsi kötelezettségét hangoztatva. A szociálpolitika ezzel szemben kötelességgé teszi a baj megelőzését és a megalázó könyöradományból az arra szorulóknak jogigényét formálja ki. Főtámasza a preventió, amely a társadalom tagjait meg akarja óvni attól, hogy oly helyzetbe kerüljenek, amidőn nem tudnak a saját erejükkel megélni, hanem mások segítségére szorulnak. Minthogy e segítséget olyan esetekre kívánják szorítani, amidőn az a társadalmi viszonyokban van indokolva, e segítségben nem is láthat többé mást, mint a társadalom kötelességét az erre szorulókkal szemben, minnek viszont másik oldala a segítségre szorulóknak jogigénye. A szegénységélyezés azért nem szűnik meg és a jótékonságnak a szociálpolitika nézőpontjából is megvan a maga sajátos területe. Csakhogy működési köre eltolódik. Míg az régen elsősorban a betegek és hajótöröttek mentsvára volt, addig ezután az inkább a gyermekek, félkegyelműek stb. segélyezésében és a szociálpolitikának anyagi eszközökkel ellátásában nyeri új hatáskörét. A szociálpolitika ily módon a szegénységélyezésnek és a jótékonságnak jelentékeny tereit hódította el a bajok megelőzésével és különösen a munkásbiztosítás kiépítésével.

De nemcsak irányt változtatott a társadalom erkölcsi tevékenysége a szociálpolitika kialakulásával, hanem jelentékenyen ki is bővült akkor, amidőn megértették, hogy a tervszerűtlen és nem alapos ismereteken nyugvó munka hiányos. A szociálpolitika hangos hirdetője annak az álláspontnak, hogy a tervszerűtlenség és hozzá nem értés bármilyen jóakaratból származik is, több bajt okoz társadalmi téren, mint hasznot. Ezért a társadalom különböző rétegei életmódjának tanulmányozása és a társadalom szerkezetének figyelése lett minden szociálpolitikai munka középpontja. Így a szociálpolitika térhódításával sorra keletkeznek az olyan intézmények, melyek a társadalmi állapotok tanulmányozását tűzik ki céljukul.

A szociálpolitika már alapkiindulási pontjában magasabb társadalomerkölcsi felfogás. E felfogás tudományos megalapozottsága nem teszi nélkülözhetővé erkölcsi mivoltának kidomborodását, amely két irányban jut kifejezésre. Egy-

résről a társadalom solidaritásának gondolatát tolja előtérbe, azt hangoztatva, hogy a társadalom minden tagja felelős a többiek cselekedeteiért és helyzetéért. Másrésről kiemeli, hogy a munkásosztály helyzetének minden javítása tökéletlen addig, amíg nem alakítjuk át annak egész szellemi életét, egész lelki világát. Ez a két magasröptű gondolat adott erőt *Carlylenak*, *Ruskinnek*, *Mauricenak* akkor, amidőn egyrészlől a *társadalmi lelkiismeretet* igyekeztek felébreszteni, másrészlől pedig mindent megtettek a munkások szellemi, kivált pedig erkölcsi színvonalának emelésére és teremtette meg azoknak a társadalmi intézményeknek legkülönbözőbb változatait, melyek a felsőbb és alsóbb osztályok közelebb hozására, a munkásosztály szellemi és erkölcsi színvonalának emelésére, sőt érdekei érvényesítésében a felső osztályok részéről való támogatására céloznak. Ismeretésük a következő fejezetbe tartozik.

Azok az eszmék, amelyeket *Carlyle*, *Ruskin* és több kortársuk hirdettek, ma is vezérszavak a társadalom szociálpolitikai tevékenységének és ha azokat nagyobb mértékben tudnák az egyes országok társadalmi magukévé tenni, a szociálpolitikai haladásokkal belterjesebb volna. Sajnos e tekintetben még sok hiányt észlelhetünk és a fenti szellemben folytatott szociális munka első sorban mégis csak az angol-szász népekre maradt korlátolva. Az európai continensen, kivált annak keleti részében a szociálpolitikát még sok vonatkozásában a jótékonyosság helyettesíti, legalább is, amí a szorosabb értelemben vett társadalmi actiot illeti. Legalább is arra kell e tekintetben törekedni, hogy a jótékonyági egyesületek a szociálpolitikai szervekkel is megtalálják az érintkezést és azokkal együtt munkálkodjanak, hogy a szociálpolitika szerveivé nőhessék ki magukat. E tekintetben sokat fáradsanak a tudományos körökből kiinduló mozgalmak, amelyek a szociálpolitikai kérdések megvitatására és a szociálpolitikai eszmék terjesztésére vonatkozó egyesületeket igyekeznek létrehozni. Az eszmék tisztázása és szociálpolitikai közvélemény megteremtése a munkásmozgalommal karöltve készíttik elő a szociálpolitikai haladás számára a talajt és bár számokban ki nem fejezhető, mégis mérhetetlen az a haszon, amely ily módon a társadalmi tevékenységből a szociálpolitikára háramlik.

E haszon nemcsak a törvényhozás terén jelentkezik, hanem kisebb-nagyobb mértékben egyes vállalatoknak szociálpolitikai alkotásokra hajlásában is nyilvánul. Egyes nyugati országokban már alul nem becsülhető az a tevékenység, amelyet a társadalmi tevékenység ez irányban elért, mert nemcsak a munkásmozgalmak következménye az, ha a vállalkozók mindinkább átlátják, hogy a munkásjóléti intézmények számukra is meghozzák gyümölcsüket. Ennek hatása alatt nagyobb gyári telepek elsősorban munkáslakásokat építenek, sőt néhol a lakások körül munkáskerteket létesítenek, máshol olcsóbb tüzelőanyaggal látják el a munkásokat. A munkásétkezdék és beszerzőcsoportok egyaránt annak a szociálpolitikai belátásnak eredményei, amelyet nem kis részben a fenti társadalmi actió ébresztett fel a vállalkozói körökben. A vállalkozók egy része mindinkább átérti azt, hogy az ily berendezések számukra állandó munkástörzset teremtenek, amely nélkül behatóbb ipari fejlődés nem lehetséges.

Mindent összegezve meg kell állapítanunk, hogy szélesebbkörű társadalmi tevékenység nélkül a szociálpolitika gyökerei épp oly gyengék, mint a munkások önszegélyének kimaradása esetén. Ha a társadalom eszméket tisztázó és a hatósági szociálpolitika rendelkezéseit az életbe átvinni segítő tevékenysége hiányzik, a törvényes munkásvédelem könnyen a papíron marad és igazi sikereket nehezen tud elérni, amint a szociálpolitikai téren meginduló kezdeményezések is erősen megérik a társadalmi szabad tevékenység támogatásának hiányát.

IV. FEJEZET.

A sociálpolitika szervei.

21. A sociálpolitika hatásági szervei.

A társadalom ama számtalan vonatkozás dacára, amely az emberek életviszonyait gazdasági és szellemi téren egybekapcsolja, önmagában egységes cselekvésre képtelen tömege az embereknek. Ezért a társadalom minden tevékenysége külön szervezetet igényel, melyek mintegy a társadalmi akaratnyilvánulásnak gócpontjai. A sociálpolitika is csak ilyen szerveken keresztül érheti el célját. E szervek aszerint, amint közhatóság, a munkások köréből kiinduló vagy pedig az amorph társadalomból származó tevékenységről van szó, különböznek és e szervek egyes csoportjait külön kell elemezni, ha azokat az intézményeket ismerni akarjuk, amelyek segítségével a sociálpolitikai gondolatok testet öltenek.

A sociálpolitika szerveinek első csoportját a *hatóság*i szervek alkotják, amelyek a közhatalom sociálpolitikai tevékenységének mozgatói. A hatásági sociálpolitika szerveit feladatai szerint három osztályba sorozhatjuk. Egyrésről ugyanis az anyaggyűjtésnek a feladatát végzik azok, másrésről a sociálpolitikai közigazgatást szolgálják, harmadszor pedig a sociálpolitikai kapcsolatu jogviták elintézésének eszközei. Különösen az első és második osztályba tartozó szervek között néha azonban nem könnyű a határvonalat meghuzni, mert p. o. az iparfelügyelők, mint a sociálpolitikai közigazgatás közegei, nem csekély részben szolgálnak a sociálpolitikai adatgyűjtésnek is. Mindazonáltal célszerű nagyjában a beosztáshoz alkalmazkodni, hogy bizonyos rendszerben tárgyalhassuk azokat a szervezeteket, melyek a sociálpolitika eszméinek megvalósítására vannak hivatva.

Mint minden rendszeres tevékenység, a szociálpolitika is széleskörű adatgyűjtést kíván. Sőt arra való tekintettel, hogy egyrészt a szociálpolitikai tevékenység a termelési viszonyokkal mindig a legszorosabb kapcsolatban kell, hogy álljon, másrészt pedig a munkások egész életszínvonalát kell figyelembe venni, ez adatgyűjtés nemcsak nagy jelentőségű, hanem egyúttal igen bonyolult feladat is. Igen sokáig ezt nem méltányolták kellően, minek a szociálpolitikai haladás nagy kárát látta, mert egyrészt a viszonyok kellő ismerete nélkül kiadott intézkedések a szociálpolitika hitelének sokat ártottak, másrészt pedig a viszonyok ismerete hiányában, a törvényhozás és a kormányhatóságok egyaránt sokszor túlzott óvatosságot tanúsítottak szociálpolitikai tekintetben. Ahol p. o. a törvényhozás nincsen kellően tájékozva az üzemekben szokásos munkaidőről, ott sokkal óvatosabb lesz annak szabályozásában, mint ott, ahol teljes mértékben tájékozva van arról, hogy p. o. a munkaidő rövidítésére vonatkozó intézkedések az üzemeknek már csak kis részét érintik. Nem is kell szólnunk természetesen arról, hogy a munkások életviszonyainak nemismerése mily szörnyű kerékkötője a szociálpolitikai haladásnak, mert mindaddig, amíg a társadalom saját bajait nem ismeri, amíg a munkásosztály valódi helyzete napvilágra nem kerül, a védekezés szükségét a társadalom éppoly kevésbé érezheti, mint ahogy a betegség elleni védekezésnek is első feltétele, hogy a bajról tudomással birjunk. Ezért a szociálpolitikai fejlődés első csiráját az a nagyszabású adatgyűjtés keltette ki, amely Angliában a XIX. század elején, amidőn az angol képviselőház bizottságokat küldött ki a gyári munkások helyzetének megvizsgálására. E bizottságok főképpen gyárak megismerése és a gyári munkások kihallgatása alapján, tehát az enquete módszerével gyűjtötték adataikat. Ennek segítségével mély betekintést nyertek a gyári munkások helyzetébe és megállapíthatták a bajnak főbb okait. Minél szélesebb alakra helyezkedik azonban a termelés és minél nagyobb terjedelműek a munka színhelyei, annál inkább hiányosnak mutatkozik az enquete módszere és annál nagyobb mértékben lép előtérbe a *rendszeres statisztikai adatgyűjtés* szüksége.

Ezt a kulturállamok mindinkább átértették és rendszeres statisztikai szakszolgálatot rendeztek be a szociálpolitika cél-

jaira. Ez bizonyos mértékben az általános statisztikai szolgálaton belül is lehetséges és a statisztikai hivatalok is gyűjthetnek a szociálpolitika számára anyagot. Rövidesen kitűnt azonban, hogy oly sokoldalú és különös szaktudást igénylő munkaköréről van itt szó, amelynek külön szervezet kell teremteni akkor, ha nagyobb eredményt akarunk elérni. Így azután vagy külön osztályt kellett szervezni a statisztikai szolgálaton belül a munkásstatisztika céljaira, vagy pedig, amint az legelőször az Egyesült-Államok Massachusetts államában 1869-ben történt, külön hivatalt kell emne a célra felállítani. Így keletkeztek a *munkaügyi hivatalok, vagy munkásstatisztikai hivatalok*. Maga az Unio 1888-ban önálló munkásstatisztikai hivatalt szervezett, mely a ministeriumokkal egyenrangú hivatal gyanánt létesült, 1903-ban azonban a munka- és kereskedelemügyi ministeriumába lett beolvasztva. Az Egyesült-Államok példáját Anglia, Belgium, Franciaország, Ausztria, Spanyolország és Olaszország is követték a munkásügyi statisztika önállósításában, de itt is a munkaügyi, illetőleg kereskedelemügyi ministerium kötelékébe került a munkásstatisztika, míg Németország és Hollandia központi statisztikai hivatalában állított fel külön osztályt a munkásügyi statisztika számára. A Skandináv államok szintén az általános statisztikai szolgálatban adtak önálló helyet a munkásstatisztikának. Hazánkban munkásstatisztikai hivatal még nincsen, mindamellett gyárpari és üzemi statisztikánk legalább is a gyárakra vonatkozólag szélesebb körben gyűjti a munkásügyi adatokat, míg a mezőgazdasági munkásokra nézve a földművelésügyi ministerium foglalkozik adatgyűjtéssel. Gaal a munkaügyi hivatalokról szóló tanulmányában hazánkra vonatkozólag külön munkaügyi hivatal felállítása helyett inkább egy munkaügyi statisztikai osztály felállítását mellett foglalt állást, melynek azután egy külön szervezendő munkaügyi tanácscsal kellene szoros kapcsolatban dolgoznia. Bármint nyer is e kérdés megoldást, annyi bizonyos, hogy a munkásstatisztika egységessége, pártatlansága és az étellel való szoros kapcsolata kell, hogy vezető szempontok legyenek e téren. Kétségtelen, hogy nálunk a központi statisztikai hivatalnál inkább volna helyén a munkásstatisztika összpontosítása, mint annak a ministeriumok közt való megosztása. Amióta azonban népjóléti ministeriu-

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYESÜLET

BUDAPESTI KERESK. ÉS
IPARMINISZTERIUM KÖNYVTÁRA

munk van, az azzal való kapcsolat is nagyon közelfekvő. Igen fontos az étellel való kapcsolat ápolása szempontjából a munkásügyi tanács felállítása is, valamint a munkásstatisztika szervének a munkások és munkaadók testületi szerveivel való állandó érintkezése. A külföldön, kivált Amerikában statisztikai ügynökök és levelezők is állanak a munkásügyi statisztika rendelkezésére a helyszínen való felvételek eszközlése végett. Ennek a gondolatnak, bár tökéletlen megvalósítását képviselik nálunk a földmivelésügyi ministerium gazdasági szaktudósítói, kik a mezőgazdasági statisztika segéd szervei.

Mint már a fentiekből is kitűnik, a munkásstatisztikai szerveket gyakran egybekapcsolják olyan szervekkel, amelyek hivatása nemcsak a munkásstatisztikai felvételek irányítása és az étellel szoros kapcsolatbahozatala, hanem egyúttal sociálpolitikai ügyekben véleményadás és javaslatétel is. Ezeket a szerveket hívják *munkásügyi tanácsoknak*. Összetételük országok szerint eltérő. E tanácsokban az érdekelteknek, tehát a munkaadóknak és a munkásoknak is rendesen szervezeteik közbenjöttével helyet szoktak adni, hogy így az ily tanácsok az érdekeltek képviselői bevonásával adhasák véleményeiket s tehessék meg javaslataikat. Ezáltal működésük igen áldásos lehet és már csak azért is nagyon értékes, mert oly kormányhatósági szerv gyanánt működnek, amely inkább a társadalommal tartja fenn sociálpolitikai ügyekben az érintkezést és így fontos kiegészítő része a tisztán hatósági alapon nyugvó és a közigazgatással kapcsolatos szerveknek. Ez szabadabb mozgásra képesíti és javaslataikban a hatósági nehézkességtől függetleníti is e szerveket.

Ha már a munkásügyi tanácsok is némileg tért engednek az érdekképviselőnek, mégsem látszik feleslegesnek e téren még tovább menni és a munkások érdekképviselőt is szervezetileg megalapozni. Hiszen tudjuk, hogy az érdekképviselőt a termelés minden terén milyen fontos szerepet tölt be az eszmék tisztázása és a szükséges kezdeményezések megindítása körül. Az érdekképviselőt az egészséges útja annak, hogy a társadalomban egyes kérdések rendezése körül felmerülő szükségek a hatóságok tudomására jussanak, azok tevékenységét megindítsák és a kérdéseket közmegnyugvásra megoldják. Ha áldásosnak tartjuk a mezőgazdasági kamará-

kat, a kereskedelmi és iparkamarákat, valamint a gyáros érdekképviselőket működését, akkor aligha lehet elzárkózni az elől, hogy a munkásoknak is teremtsünk érdekképviselőt. Azt lehetne gondolni, hogy e feladatot elvégzik a szakszervezetek és ezért ezt egészen a munkások önségélyére lehet bízni. E felfogás nem helytálló, mert a szakszervezetek hivatása egyes szakmák érdekeinek szolgálása és működésük természetesen erősen konkrét esetekben való közbelépésre irányul. A munkafeltételek javítása első céljuk. Egyébként is a legtöbb országban politikai jellegük a kormányhatóságokkal való érintkezésüket többé-kevésbé megnehezítette, pedig ahhoz, hogy a munkásosztály óhajtsái közvetlenül is a kormány, valamint a törvényhozás tudomására hozassanak, fontos érdekeket fűződnek. Ezért a szociálpolitika hatósági szervezetét tökéletlennek kell tartanunk akkor, ha a munkásoknak külön érdekképviselőt nem biztosít. A munkások érdekképviselőjének két módja van: az egyik a *munkakamarák* létesítése. Ezek oly szervek, amelyekben munkások és munkaadók egyformán vannak képviselve. Feladatuk a munkásügyekre vonatkozólag javaslattevés és kezdeményezés, valamint véleményezés. Annak a célnak, hogy a munkások valóságos érdekképviselőt teremtsék meg, a munkakamarák aligha felelnek meg, mert hiszen nem juttatják tisztán érvényre a munkások álláspontját, mert a munkaadók is résztvesznek e szervekben. Ahogy a kereskedelmi és iparkamarákban nem jutna a vállalkozói álláspont megfelelő érvényre, ha azok paritásos alapon a munkások és munkaadók képviselőiből alakulnának, épp úgy nem juthat a munkásérdek tisztán kifejezésre a munkakamarákban. Ha valóban a munkások érdekképviselőt akarjuk megteremteni, akkor *munkáskamarákat* kell felállítanunk. Ezek tisztán munkásokból alakulnak és így valóban a munkásosztály érdekeit szolgálhatják. Ha mégis az első utat szokták választani és munkáskamarák helyett a törvényhozások eddig csak munkáskamarákat állítottak fel, akkor ennek az okát főképpen abban kell látnunk, hogy a munkásosztály politikai állásfoglalásánál fogva a törvényhozások általában nem tartották célszerűnek tiszta munkásképviselőt törvény alapján való megteremtését. Kétségtelen az is, hogy a munkáskamarák csak ott lehetnek a gazdasági élet hasznos

szervei, ahol a munkásosztály a politikai érettség bizonyos fokát elérte, bár e fok elérésének ismét nem utolsó tényezője a törvényes kereteken belül politikai ténykedésre megfelelő alkalom nyújtása. Csupán Olaszországban alakultak a múlt század kilencvenes éveiben valóságos munkáskamarák, amelyek azonban nem nyugszanak törvényen, hanem tisztán a munkásszervezetek erejéből jöttek létre. 1898-ban munkászavargások folytán legnagyobb részüket a kormány fel is oszlatta, azok azonban rövidesen ismét feltámadtak. A munkáskamarák gondolatát tisztán ezek sem valósíthatják meg, éppen azért, mert nincsenek törvényes hatáskörrel felruházva. Ezzel szemben munkáskamarákat több államban találunk, így nevezetesen Belgiumban már 1887-ben, Hollandia pedig 1897-ben állított fel munkakamarákat és Franciaország is e ténre lépett a munkaügyi tanácsnak rendelvén alá a létesített munkakamarákat.

A munkakamarák, illetőleg munkáskamarák nagy országos kérdésekben, törvény előkészítési ügyekben és a munkásosztály széles köreit érintő ügyekben vannak hivatva a munkások álláspontját kifejezésre juttatni. Ez azonban nem tesz eleget minden irányban a munkások érdekképviselése körül felmerülő szükségnek. Érdekképviselési szervre a mindennapi élet surlódásainak elhárítására nagy szükség lehet az egyes üzemeken belül is. A munkások óhajainak megfelelő szerv utján való kifejezésre juttatása, valamint a vállalat vezetősége és a munkások közötti érintkezésnek erre alkalmas szerv utján való fentartása a vállalat belső békéjének megóvása és felesleges viszályok elhárítása körül megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet. Ezt a célt szolgálják a *munkásválasztmányok*. Németországban az első ily választmány 1861-ben keletkezett és csakhamar utánzásra talált. Maga Vilmos császár pártolta azok megvalósítását és a porosz állami bányákban 1890-ben állítottak fel ily választmányokat. 1905-ben Poroszország a bányászatban a munkásválasztmányok felállítását kötelezővé tette. Szászország 1909-ben követte ez uton. Egyes német államok vasuti igazgatóságai, valamint a francia államvasutak ezuton igyekeztek munkásajuk helyzetének javítására és azok viszonyainak megfelelő rendezésére. A munkásválasztmányok tényleg ez irányban nagyon nagy szolgálatokat tehetnek. A capitalistikus munkaerő-

szony egyik legnagyobb hibája abban van, hogy a munkaadó a munkásokban is csupán termelési eszközt lát. Ez a munkások elkeseredésének állandó forrása. Egész más jelleget nyer a munkaviszony akkor, ha az üzem megadja a munkásoknak a módot arra, hogy panaszait és kívánságaikat előadhassák és oly kérdésekben, amelyek a munkaviszonyt a legközelebről érintik, a munkások meghallgatásáról gondoskodik. Már fent említettük, hogy a szakmányberek megállapításánál, vagy a bírságok kirovásánál mily különbséget tesz az, ha a vállalat egyszerűen hatalmi szóval eszközli a döntést, vagy pedig a munkásoknak is módot ad arra, hogy ez ügyek intézésére befolyjanak. A *gyári alkotmány* kiépítésének fontos eszközei lehetnek így a munkásválasztmányok. Az ily választmányoknak jókor való felállítása számtalan esetben vehette volna elejét a viszonyok elmérgesedésének és bizonyára simább elintézésekre vezetett volna, mint a munkások *bizalmiférfi rendszere*, melynek semmiféle jogi háttere nem lévén, az mintegy a munkások részéről a vállalat akarata ellenére életbeléptetve az elnyomottak követelése gyanánt volt kénytelen a munkások kívánságait előadni és azokat a munkamegtagadás eszközével kikényszeríteni.

A sociálpolitikai haladás sokat köszönhet a technika és az orvostudomány fejlődésének egyaránt. A munkával járó ártalmak megismerése és oly technikai megoldások találása, melyek ezeket elhárítják, igen sokkal járultak hozzá a munkaviszony egészségesebb alakulásához. Annak módját kellett tehát megkeresni, hogy a tudomány eredményei az életbe is átmenjenek és ne csak elszigetelten egyes, ezekről tudomást szerzett vállalkozók által legyenek felkarolva. Ennek a célnak szolgálnak a *társadalmi muzeumok*.

Ezek úgy, mint a kereskedelmi muzeumok, kiállítások állandósításából származtak és gyakran első csirájukban a népegészségügyet általánosságban szolgálták. Így eredetileg a népegészségügy szolgálatában állott a bécsi társadalmi muzeum. Megánkezdeményezés eredménye az, éppen úgy, mint a nagyszabású párisi társadalmi muzeum, míg nálunk az állam állított fel ily intézményt. Európa államainak nagy részében megtaláljuk a társadalmi muzeumok intézményét. Így Amsterdamban, Brüsszelben, Zürichben, Moszkvában áll fenn ily muzeum és az Egyesült-Államok is létesítettek ha-

sonló intézményt. Németországban volt az első állami munkásjóléti kiállítás. E kiállítás állandósult és muzeum jelleget öltött. Mint a társadalmi muzeumok általában, úgy az említett német intézmény is nemcsak a munkásjólétet szolgáló kiállítás, hanem konkrét esetekben felvilágosításokat és utbaigazításokat nyújt és sociálpolitikai, valamint népegészségügyi ismeretek terjesztésével is foglalkozik.

Annak felismerése, hogy a közigazgatásnak is szüksége van külön sociálpolitikai szervekre, csak igen lassan tudott térhódítani. Mindamellett már az első munkásvédelmi törvények megalkotása után be kellett látni azt, hogy e törvények teljesen a papíron maradnak akkor, ha azok végrehajtásának ellenőrzését nem bizzák külön állami közegekre. Így született meg a *gyárfelügyelet*, illetőleg az *iparfelügyelői intézmény* eszméje, mely az iparfelügyelőkben külön állami közegeket teremt a munkásvédelmi törvények végrehajtására. A munkásvédelem terén előjáró Anglia volt természetesen e téren is uttörő, amidőn már 1833-ban, bár ekkor még csak szerény keretek között, meghonosította az iparfelügyelők intézményét. A többi európai állam csak sokkal később követte Angliát ezen az úton; Franciaország 1874-ben, Svájc 1877-ben, Németország 1878-ban, Ausztria 1883-ban, Oroszország 1884-ben, Olaszország 1886-ban, Belgium 1889-ben, Magyarország pedig csak 1891-ben vette át a maga egészében ezt az intézményt, bár nálunk már 1883-ban igen szerény kísérlet történt ebben az irányban.

Az iparfelügyelőknek igen sokoldalú hatáskörük van. Szűkebb értelemben vett feladatuk a munkásvédelmi törvények végrehajtása fölött való őrködés, tehát annak az ellenőrzése, hogy a vállalatokban tényleg végrehajtják-e mindazt, amit a munkásvédelmi törvények előírnak. E hatáskört azonban az iparfelügyelők csak úgy képesek sikeresen ellátni, ha úgy a munkások, mint pedig a vállalkozók bizalmát meg tudják nyerni, mert e nélkül aligha tudnak elég mélyen bepillantani az egyes üzemek viszonyaiba. Ezért nemcsak sociálpolitikai ellenőrző közegeknek, hanem mintegy tanácsadóknak is kell lenniök ezirányban, akik már a gyárak építésénél tanácsosal és szakvéleménnyel szolgálnak, mert igen gyakran a gyár célszerű felépítésével s megfelelő felszerelésével könnyen lehet a munkásvédelmi követelmények egy

egész sorozatát kielégíteni, míg később, a gyár elkészülte után a követelmények érvényesítése nagy nehézségekbe ütközik és csak tekintélyes költségek árán lehetséges akkor, ha a gyárak meg nem felelően építették fel. De ugyanez a szempont végigvonul azután az üzemek egész működésén. Az iparfelügyelő idejekorán adott tanácsa, illetőleg közbelépése az ellentétek kiéleződésének sokszor elejét veheti és így a termelés folytonossága szempontjából is sokat tehet. Így csakhamar különösen a munkások és a munkaadók közötti viszályok elhárítása tekintetében fontos szerep hárul az iparfelügyelőkre a békéltetés első kísérletei megindításában. Az iparfelügyelő sok surlódásnak és komolyabb munkaviszálynak veheti elejét, ha szolgálatait idejekorán igénybevesz, feltéve természetesen, hogy a munkaadóval és a munkásokkal szemben megfelelő állást tudott magának biztosítani. Hogy a munkásviszonyok megfigyelése tekintetében az iparfelügyelők igen nagy szolgálatokat tehetnek a kormánynak, azt is már régóta felismerték és az iparfelügyelők hatáskörét erre a területre is kiterjesztették. Dacára annak, hogy a sociálpolitikai teendők ily módon amúgy is teljesen igénybeveszik az iparfelügyelők munkaerejét, egyes országokban még más teendőkkel is tulhalmozzák őket. Így Magyarországon is rájuk bízák p. o. az iparfejlesztés feladatait is, őket bizva meg azokkal a véleményezésekkel és előterjesztésekkel, valamint puhatolódzásokkal, amelyek az iparfejlesztés körében szükségesekké válnak. Ha mindehhez figyelembe vesszük azt is, hogy az állam bürokratikus köz igazgatása amúgy is könnyen sok felesleges irodai munkával terheli az iparfelügyelőket, akkor könnyen be fogjuk látni, hogy az így túlterhelt iparfelügyelők sociálpolitikai feladatoknak csak a leghiányosabbban tehetnek eleget. Ezért a hatályos iparfelügyelet egyik főkövetelményét abban kell látunk, hogy az iparfelügyelők valóban munkásvédelmi hivatásuknak szentelhessék idejüket.

E tekintetben egyik főkövetelmény gyanánt azt szokták hangoztatni, hogy az iparfelügyelőt büntetőjogi hatáskörrel kell felruházni, hogy így a munkásvédelmi törvények és rendelkezések megszegése esetében hatályosabbban tudja a vállalkozót a szükséges magatartásra bírni. Kétségtelen az, hogy ott, ahol a közigazgatási hatóságokban az ipar-

felügyelő azok sociálpolitikai érzékének hiánya folytán nem talál kellő támaszt, és ahol feljelentésére a közigazgatási hatóságok a munkásvédelmi rendelkezések megszegése esetében nem járnak el kellő szigorral, ott ha komolyan akarjuk venni a munkásvédelmet, majdnem elkerülhetetlen az iparfelügyelőt büntető hatáskörrel felruházni. Ennek azonban nem csekély hátrányai is vannak, mert az iparfelügyelőnek, amint tudjuk, a munkás és munkaadó bizalmának egyaránt való megnyerésére kell törekednie, ezt pedig büntető hatásköre megnehezíti; ettől eltekintve kevésbé felel meg a jogállam elveinek, hogy ugyanaz a hatóság, mely a hiányok megállapítására van hivatva, maga ítélkezzék is azok megtorlásában. Ezért a megfelelő megoldást abban kell keresni, hogy a közigazgatás szerveit általában sociálpolitikai szellemmel kell áthatni, minek egyik legfontosabb feltétele az, hogy e szervek szakképzésében az idevágó ismereteknek kellő tért kell biztosítani. Ha az egész közigazgatást nem hatja át a sociálpolitika szelleme, akkor nemcsak az iparfelügyelőknek van igen nehéz helyzetük, hanem a munkásvédelem általában gyenge lábon áll, mert az annyira összefügg az egész gazdasági élettel, melynek irányításában a közigazgatásnak oly fontos szerepe van, hogy nagyobb és általánosabb siker e téren el nem érhető. Így tehát az iparfelügyeletnek sikeressé tételére is fontos biztosíték a sociálpolitikai szellemben végzett közigazgatás és a büntető hatáskörnél is fontosabb, hogy a közigazgatási hatóságokban az iparfelügyelet általában kellő támaszt találjon.

Annak, hogy a közigazgatásban a sociálpolitikai szellem kellőképpen érvényesüljön, legbiztosabb záloga külön sociálpolitikai központi szerv létesítése. Addig ugyanis, amíg az ipari munkásügy, a népegészségügy és esetleg a munkásbiztosítás is külön-külön központi szervek felügyelete alá tartozik, nemcsak a szükséges egység hiányzik a sociálpolitikai rendelkezések végrehajtásában, hanem túlságosan sok hégzag marad azok végrehajtásában. A külön munkaügyi ministeriumok felállítása már megközelíti a célt, melyet legtökéletesebben a *népjóléti ministeriumok szervezése* valósíthat meg, amint az 1917-ben Ausztriában, 1918-ban pedig Magyarországon is történt. Amíg a sociálpolitikának nin-

csen központi szerve és az más szempontok által vezetett szakminisztériumok hatáskörébe tartozik, mindig tartani kell attól, hogy a szociálpolitikai szempontok nem tudnak kellően érvényrejutni és a szükséges egység is csak nehezen érhető el a szociálpolitika keresztülvitelében. E központi szerv kebelében egyesíteni kell az egész szociálpolitikai közigazgatás ellenőrzését is, úgy, hogy az iparfelügyelők a szociálpolitikai vezető szervnek legyenek végrehajtó közegei, mivel mellék-szempontoktól függetlenül tevékenységük, mert felszabadulnak a különböző termelői érdekek nyomása alól és igazán a szociálpolitika feladatainak szentelhetik tevékenységüket.

Nem mellékes kérdés az sem, hogy milyen előképzettséget kívánunk az iparfelügyelőktől. E tekintetben a jogi és technikai előképzettséget egyenjogósítani szokták. Ez aligha célszerű, mert az iparfelügyelőnek igen jelentékeny részben technikai feladatokat kell megoldani. Viszont elengedhetetlen természetesen az, hogy alapos közgazdasági és szociálpolitikai, sőt bizonyos fokú jogi tudása is legyen. Már régebben fölhangzott az a követelés, hogy az iparfelügyelők egy része a munkások sorából kerüljön ki. Ennek kétségtelenül meg van az az előnye, hogy a munkások körében az ily iparfelügyelői közeg tarthat leginkább számot bizalomra; viszont azonban vállalkozói részről könnyen az az aggály merülhet fel, hogy az ily közeg bizonyos fokig maga is mindig félnek érzi magát és a munkásszempontot képviseli. Ezért oly irányban keresték a megoldást, hogy a munkáskörökből kikerült iparfelügyelői közegeket inkább mint segédszemélyeket használták a tulajdonképpeni iparfelügyelők mellett. Ahol főiskola végzését követelték az iparfelügyelőtől, ott ez egyébként magától adódik. Az újabbban szélesebb körben alkalmazott női iparfelügyelők különösen az olyan vállalatokban működhetnek nagy sikerrel, melyek nagyobb mértékben foglalkoztatnak női és gyermekmunkásokat. Angliában már régóta alkalmaznak az iparfelügyelet terén orvosokat is és kétségkívül kívánatos, hogy az iparfelügyelők egy része az orvosi karból kerüljön ki.

A hatósági szociálpolitikának a munkapiac viszonyainak rendezése körül is fontos teendői vannak. Ez csak újabb részesül kellő méltánylásban. Hosszú ideig a munkaközvetítés feladatát az üzletszerű tevékenységnek engedték át. Az

üzletszerű munkaközvetítésnek azonban igen nagy hiányai vannak úgy, hogy az a közgazdasági szervezetnek könnyen többet árt, mint amit használ. Az üzletszerű munkaközvetítők igen magas díjakat szednek és az alkalmazottak gyakori helyváltoztatása érdekük; emellett tapasztalat szerint a legmegbízhatatlanabb elemek fordulnak ez üzletág felé. Németországban a hajósok munkaközvetítésénél, nálunk különösen a kávésiparban mutatkoztak e téren igen nagy bajok, mely utóbbi szakmában a közvetítők által szedett díj gyakran a pincérek egy havi keresetét is elérte. Az érdekeltek maguk is érezték a munkaközvetítés szervezésének szükségét. Mindenekelőtt a szakszervezetek karolták fel azt, mert a munkanélküliek nagy száma a munkapiac feltételeit rontja. A munkások azonban csakhamar felismerték, hogy a munkaközvetítésben hatalmas fegyver is rejlik. Egy részről kitűnő eszköz az a munkások megszervezésére, mert ha kimondják, hogy csak szervezett munkásnak közvetítenek munkát, ezzel a szervezetekbe kényszerítik a munkásokat. Másrészről azonban azt is gyorsan felismerték, hogy e fegyver a munkaadók ellen is kitűnően használható, mert ha a munkások kezében van a munkaközvetítés, a meg nem felelő munkafeltételeket nyújtó munkaadót könnyen bojkotálhatják. Egyébként kitűnő védelmi eszköz is a munkaközvetítés, mert ha az a munkásszervezetek kezében van, akkor nem engedi meg a munkaadóknak a kínáló munkakerők között való válogatást, hanem a jelentkezés sorrendjében utalja azokat az egyes üzemekhez. A munkaközvetítésben rejlő nagy hatalmat a munkaadók is felismerték és maguk is igyekeztek a munkaközvetítést kezükbe venni. A maguk részéről is fegyvert kovácsoltak abból s úgynevezett fekete listák készítésére használták fel, hogy a nekik kényelmetlen magasabb követelésekkel fellépő vagy kevésbé engedelmes munkás elemeket üldözhessek. Így a strikeok letörésére is alkalmas eszközt találtak a munkaközvetítésben. A munkaközvetítésnek hatalmi eszköz gyanánt való felhasználása a munkások és munkaadók közötti ellentétet csak kielecsinálta és e szervek működésükben gyakran a munkaközvetítés igazi vágányáról kisiklottak. Ez az oka annak, hogy a szociálpolitikának tökéletesebb munkaközvetítő szervek teremtésére kell törekednie, ha a munkanélkü-

liség kérdését komolyan meg akarja oldani. A *hatósági munkaközvetítés* az az irány, amely felé e kérdés megoldása halad. Az magában véve, hogy a munkaközvetítést hatósági feladattá teszik, még távolról sem biztosítja a sikert, mert ha az érdekelt felekkel való megfelelő kapcsolatról nem gondoskodunk, a vonatkozó hatósági szervek nem kapcsolódnak bele kellően a gazdasági életbe. Kitünő példája ennek hazánkban a mezőgazdasági munkások közvetítése, amelyet az 1898. évi II. t.-c. alapján hatóságilag igyekeztek szervezni, kellő eredmény nélkül. A érdekelttel való kapcsolat szükségességét egyre tisztábban ismerik fel, éppen úgy, mint azt is, hogy annak *paritásos alapon*, tehát a munkaadóknak és munkásoknak a hatósági szerv keretében egyenlő arányban való képviseltetése alapján kell létrejönnie. Ha a hatósági munkaközvetítőktől sikert kívánunk, akkor egy részről bizonyos helyi centralisatiót, más részről pedig az egyes hatósági munkaközvetítők között állandó érintkezést kell létesíteni, hogy a helyi kereslet, illetőleg kínálat hiányait egymás között valóságos clearing mintájára ki tudják egyenlíteni. A hatósági munkaközvetítést Svájc alakította ki legegyszerűbben. Németországban 1894-ben Stuttgart és Erfurt jártak elől e téren és azóta a hatósági közvetítés szépen felvirágzott. A szakszervezeti tanács és fontos sociálpolitikai tényezők még a világháború alatt sürgették e kérdésnek az egész birodalomra kiterjedőleg egységesen való megoldását azon az alapon, hogy legalább is a 10.000 lakossal bíró községek köteleztessenek hatósági munkaközvetítő felállítására, mely mellé paritásos alapon végrehajtóbizottság szerveztessék; a községi munkaközvetítők kerületenkint és országonkint központi szervvel látandók el és ezek egységesítése érdekében birodalmi központ állításuk fel. Franciaország már 1904-ben megoldotta e kérdést, amennyiben kötelezte a 10.000 lakoson felüli községeket hatósági munkaközvetítő létesítésére és a kormánynak arra is megadta a jogot, hogy az üzletszerű munkaközvetítőket megváltás útján megszüntethesse. Anglia 1909-ben jogosította fel a Kereskedelmi Hivatalt paritásos alapon nyugvó munkaközvetítő felállítására. Magyarországon a munkaközvetítés az ipartörvény értelmében engedélyhez kötött iparág. Az üzletszerű munkaközvetítés ellen azonban nálunk is

nagy panaszok merültek fel. A szakszervezetek Magyarországon is erősen felkarolták a munkaközvetítést és 1904. évi congressus arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkaközvetítő a munkásosztály érdekeit csak akkor elégítheti ki, ha a munkások kezében van. Viszont egyes munkaadói szervezetek, különösen az építőipar és a vasipar terén, szintén igyekeztek a munkaközvetítést magukhoz ragadni. 1900-ban állították fel azután az első hatósági munkaközvetítőt, a Budapesti Állami Munkaközvetítő intézet alakjában, melyet Pozsonyban és Temesvárott követett hatósági munkaközvetítő. Az 1916. évi XVI. t.-c. azután országos alapon szabályozta a munkaközvetítés kérdését az ipar, a bányászat és a kereskedelem terén kerületi munkaközvetítő intézetek felállításával.

Nemcsak a közigazgatás sociálpolitikai feladatai kívánnak külön szervezetet, hanem a sociálpolitikával kapcsolatos igazságszolgáltatási teendők is. Már a kézműipar szervezete tartalmazott csirákat e tekintetben, amidőn a munkaviszonyból eredő jogviták elintézésével az ipartestületeket bízta meg. Bár az ipartestületek idevágó tárgyalásainál a segédek részvétele is biztosítva volt, mégis az ipartestületek lanyha tevékenysége és a kézművesosztály alacsonyabb műveltségi foka mellett az ipari jogviták elintézésére azok igen kevésbé bizonyultak megfelelőeknek. A nagyipar korszakának egészen más igényei vannak e téren. A fennálló szerződésekből keletkező jogviták mellett még nagyobb jelentőségre jutnak a szerződéskötés körül felmerülő nehézségek és az egyes munkások nagy csoportjainak gyakran egész iparágakra kiterjedőleg támasztott igényeinek elbírálása. Ami a fennálló munkaszerződésből folyó egyéni jogvitákat illeti, azok a bíróságok elé tartozó egyéb jogvitákkal azonos természetűek, de amint tudjuk, sociálpolitikai szempontok nagy mértékben kívánatossá teszik, ezek elintézésére külön szakbíróságok felállítását. Ezek az *ipari bíróságok*. Lényegükben a kereskedelmi szakbíróságokhoz hasonlóan vannak szervezve, amennyiben hivatásos bírón kívül az érdekeltek köréből választott ülnökök működnek mellettük. A munkaadók és a munkások egyenlő számban választják ezeket az ülnököket és ezzel úgy a pártatlanságot, mint a szaktudást kívánják biztosítani. Az ipari bírósá-

gok francia eredetűek. *Conseils de proud'hommes* néven már 1806-ban Lyonban állítottak fel egy ilyen bíróságot és ennek mintájára azután a hasonló bíróságok gyorsan elterjedtek Franciaország területén. Belgium is már korán átvette ezt az intézményt, mely Svájc francia területein is elterjedt. Ausztria 1869-ben honosította meg szintén francia mintára az ipari bíróságokat, míg Olaszország 1893-ban állította fel *Probi viri* címen ipari bíróságait. Mind e bíróságok feladata a munkások és munkaadók között felmerülő konkrét jogviták elintézése és a bíróságok maguk kormányhatósági rendelettel alakulnak meg. Németország is már 1889-ben állított fel ipari bíróságokat, melyek elé azonban a jogviták csak a községi hatóság által való elintézés után kerültek. 1890-ben jelentékenyen önállósították ezeket az ipari bíróságokat és 1901-ben az a fontos ujtás történt, hogy az ipari bíróságok felállítását a 20.000-nél több lakost számláló városokra vonatkozólag Németország kötelezővé tette.

Minél inkább léptek azután előtérbe az egyéni jogviták mellett a munkások szervezkedése folytán a collectiv jogviták, és minél nagyobb jelentőségre jutottak a strikeok, annál inkább igyekeztek a különböző államok ipari bíróságait a strike-elhárítás céljaira is felhasználni. Ugy Franciaországban, mint Olaszországban meg van erre a törekvés. Legtovább Németország fejlesztette ez irányban ipari bíróságait, midőn azoknak békéltető intézmény gyanánt való igénybevételét is törvényileg szabályozta. Az ipari bíróságokat ugyanis arra kötelezi, hogyha mindkét fél kívánja, alakítsanak egyeztető hivatalt, sőt ha csak az egyik fél is fordul hozzájuk, szólítsák fel a másikat is, hogy terjessze a jogvitát az egyeztető hivatal elé. A munkások és a munkaadók paritásos részvétele mellett alkotott egyeztető hivatal azután, ha egyezés nem jön létre, eldönti a vitát, szabadon hagyva azt, hogy a felek alávetik-e magukat a döntésnek vagy nem.

A kérdés ily módon való szabályozása azonban ki nem elégitő, mert tekintettel a munkabeszüntetések súlyos közgazdasági következményeire, mindenképpen arra kell törekedni, hogy az ily jogvitáknak egyeztető eljárás alá bocsátása kötelezővé tétessék. Ennek fontosságát legelőször Anglia értette át, melynek korán szervezkedő munkássága

strikejaival a termelés folytonosságát erősen veszélyeztette. Az angol békebirói intézmény fennállta a megoldást nagyon megkönnyítette. Már 1824-ben lehetővé tette egy angol törvény a békebiró igénybevételével egyeztető eljárásnak a megindítását. A múlt század hatvanas éveiben azután új alapon indult meg ez irányban a fejlődés, amennyiben azután egyrésztől *Mundella* nagyiparos honosította meg az oly *egyeztető hivatalt*, amelyben a munkások és a munkaadók tíz-tíz képviselőt küldenek és amely azután igyekszik a fenyegető munkabeszüntetést egyezség útján megoldani, másrésztől *Kettle* békebiró oly alapon tett kísérletet, hogy ugyancsak a munkások és a munkaadók paritásos részvétele mellett oly módon igyekezett békéltető hatóságot létesíteni, hogy a kiküldöttek nem saját kebelükből, hanem egy kívülálló pártatlan férfiút választanak elnökül, aki azután abban az esetben, ha az egyeztető hivatal nem tud közmegnyugvást keltő egyezséget létesíteni, eldönti a jogvitát. Nagy segítségére volt e fejlődésnek az, hogy az angol törvény szerint a békebirók döntése kényszer útján végre is hajtható. Így keletkezett az ipari jogviták elintézésének két modern typusa, egyrésztől az *egyeztetés*, másrésztől pedig a *döntő bírászkodás*. 1896-ban azután a törvény a kereskedelmi hivatalt felruházta azzal a joggal, hogy szükség szerint békéltető hivatalokat létesítsen, melyeknek elnökét, ha ebben a kiküldöttek meg tudnak egyezni, maguk választják, ellenkező esetben pedig a kereskedelmi hivatal nevezi ki. Ezek az egyeztető hivatalok nagy sikerrel működnek. Még nagyobb jelentőségre emelkedtek azok Ausztráliában. Már 1894-ben békéltető hivatalokat létesítettek Dél-Ausztráliában és Újzeelandban, melyek illetékesek a munkaügyi jogvitákban akkor is, ha a felek egyike nem óhajtja azt a hivatal elé terjeszteni. A paritásos békéltető hivatalok mellett azonban döntő bíróságok is állanak fenn, melyeknek három tagja van, egy munkás, egy munkaadó és a kormányzótól kinevezett elnök, aki a legfőbb bíróságra minősített bírák sorából kerül ki. Dél-Ausztráliában a döntést a felek csak akkor kötelesek elfogadni, ha előzetesen erre való készségüket kifejezték, Újzeelandban ellenben mindenképpen kikényszeríthető a bíróság ítéletének végrehajtása.

Már a döntő bíróságok erősen belenyulnak az ipar kö-

rébe, amidőn a béreket kötelezően állapíthatják meg. Ezt azonban csak felmerülő jogviták kapcsán tehetik meg. Tovább megy e tekintetben az az intézmény, amelyet Viktória ausztráliai állam 1898-ban honosított meg, amidőn *bérhivatalt* állított fel elsősorban az otthonmunka számára, ahol a bevándorolt kulik és más olcsó munkaerők folytán a bérek messze a megélhetési színvonal alá szállottak. E bérhivatalok is paritásos alapon épülnek fel és az iparágon kivüleső személyek sorából elnököt választanak. Feladatuk méltányos bérek megállapítása, mely tekintetben a törvény azáltal korlátozza őket, hogy a napibér 2 sh, 6 d-nél alacsonyabb nem lehet. Eleinte csak hat iparág számára állítottak fel bérhivatalokat, ezek azonban annyira beváltak, hogy 1900-ban minden iparágra kiterjesztették a törvény hatályát, sőt 1903-ban a bérhivatalok hatáskörét erősen kiszélesítették. Most már feladatkörükbe esik a munkaidő szabályozása, a túlórák külön díjainak megállapítása, sőt a tanoncok és segédek arányának megszabása is. A kiszélesített hatáskörnek megfelelően az elnököt a kormányzó nevezi ki. Newseeland 1900-ban vette át ezt az intézményt. Európában Anglia 1909-ben honosított meg bérhivatalokat az otthonipar bizonyos ágaira vonatkozólag. A bérhivatal által megállapított bér csak ideiglenesen lép életbe, míg azután 6 hónap után a kereskedelemügyi hivatal azt kötelezővé nem teszi. A bérhivatal által megállapítottnál kisebb bért csakis a munkás beleegyezésével, vagy pedig akkor szabad fizetni, ha a munkás teljesítményének csekély voltára való tekintettel a bérhivatal ezt megengedi. Jelentős lépés történt a bérhivatalok tekintetében 1912-ben, amidőn a nagy strike eredményeképpen a szénbányászatban kerületi bérhivatalokat állítottak fel. E bérhivatalok működése igen áldásosnak bizonyult. Több irányban indult tehát meg a kezdeményezés arra nézve, hogy állami szervek háriítsák el a munkabeszüntetésből származó nagy közgazdasági hátrányokat. E törekvések irányzata egyrésztől a feleknek arra való kényszerítésében áll, hogy jogvitáikat, mielőtt erőszakosabb eszközökhöz nyúlnának, azokat békéltető hivatal elé terjesszék, másrésztől pedig a hivatalok összetétele által annak biztosítása, hogy azok minél inkább közmeignyugvást keltő elintézésekre képesíttessenek. Különösen azokban a termelési

ágakban nyernek e kérdések nagy fontosságot, ahol az összességére a legnagyobb károk származnak a munkabeszüntetésből. Így van ez különösen a vasúti üzemnél, a gáz és a vízellátás terén. Ezekre nézve a strikeokat mindenképpen el kell háritani, azért e téren legfontosabb a békéltetés megfelelő kiépítése, sőt a döntőbíráskodás meghonosítása is. Érdekes kísérletet tett ez irányban 1907-ben Kanada, amidőn a vasúti, távírdai, gáz és villanyos üzemekben, valamint a bányászatban kötelezővé teszi a munkabér és munkaidő tekintetében tervezett változásoknak harminc nappal életbelépésük előtt való bejelentését. Ha egyezség létre nem jő, vizsgáló bizottság küldendő ki és a strike eszközéhez csak akkor szabad fordulni, ha minden eredménytelen maradt. Az ipari béke előmozdításának ezek az eszközei egyre fokozódó jelentőséget nyernek. Azok megvalósítása lehetőségének egyik legfontosabb feltétele azonban a munkásszakszervezetek fejlődése. Ezekről kell a következőkben szólnunk.

22. A szakszervezetek.

A fent előadottakból kitűnik, hogy a munkások szervezkedésének a sociálpolitika szempontjából igen meőszenő jelentősége van. E jelentőség csak lassan tisztázódott és hosszú idő volt ahhoz szükséges, hogy a munkások szakszervezkedésének fontosságát megértsék. Két dolog nehezítette e megértést. Az egyik a gazdasági liberalismus felfogása volt, amely a gazdasági erők szabad érvényesülésének korlátolását látta a szakszervezetekben. A második akadályt a szakszervezetek fontosságának megértése elé a sociáldemokratia működése gördítette politikai célzataival. A socialdemokratia ugyanis a szakszervezeteket használta fel a politikai hatalomnak a munkások részére való megszerzésére irányuló törekvéseiben és ezért az államhatalom, valamint a polgári közvélemény általában hosszú időn keresztül a szakszervezetek ellen foglalt állást.

Kévs kérdésben tapasztalhatjuk a nézeteknek oly gyökeres változását, mint a szakszervezetek megítélésében. Ennek egyik okát abban kell keresnünk, hogy a gazdasági liberalismus világnézete egészen más színben látta a szakszervezkedést, mint a gazdaságpolitikai felfogás akkor, amikor

a liberalismus útjáról letért. A másik okát abban fedezhetjük fel, hogy a szakszervezetek kifejlődésük után működésükben egészen más képet mutatnak, mint alakulásuk első korszakában. Anglia volt az az ország, amelyben leginkább állott előtérben a gazdasági liberalismus és következőképpen itt elsősorban a gazdaságpolitikai világnézet gördített a szakszervezetek fejlődése útjába akadályokat. A munkaadói érdekeltség igen ügyesen tudta e gazdaságpolitikai felfogást felhasználni arra, hogy a szakszervezetek tilalmazását közérdeknek tüntesse fel. 1799—1824-ig ezért az angol törvényhozás a legnagyobb szigorral tilalmazta a szakszervezeteket, büntetőjogi megtorlás alá helyezvén az azokban való közreműködést, mint a közszabadságnak és a közrendnek megsértését. Az európai continens országaiban, kivált pedig Németországban, Ausztriában és Magyarországon főképpen a szakszervezetek politikai állásfoglalása könnyítette meg a munkaadói érdekeltségnek az államhatalom segítségül hívását a szakszervezetek fejlődésével szemben. Ugy Angliában, mint az európai continensen a tapasztalatok azt mutatták, hogy a legszigorúbb tilaimak sem voltak képesek a szakszervezetek térfoglalását meggátolni. Angliában a XIX. század első évtizedeiben lefolyt üldözésükből épp úgy megerősödve kerültek ki, mint Németországban az 1879—1890. évi üldözési korszakból, amidőn a Bismarck-féle socialista törvény mindent elkövetett azok letörésére. Magyarországon legtovább folyt a szakszervezetek megalakulása elleni küzdelem az egyébként más államokban is régebben alkalmazott eszközökkel, amennyiben azokat politikai jellegű egyesületek gyanánt kezelték és a rendőrség ellenőrzése alá helyezték. A belügyministerium passiv ellenállása, mely főképpen a szakszervezeti alapszabályok jóváhagyásának halogatásában és attól való függővé tételében állott, hogy az alapszabályokban a munkabeszüntetések esetére való segélyezés kilátásba helyezését meg nem engedték, nem tudta feltartani a szakszervezetek fejlődését. Miként annak idején Angliában ártatlan ürügyek alatt keletkeztek a kölcsönös segélyegyletek (friendly societies), épp úgy Magyarországon is legényegyletek, dalárdák és segélyegyesületek alakját öltve jöttek létre e szervezetek, amelyek azonban a valóságban csakis

a strikeokat előkészítő és később politikai propagandát folytató *szabadszervezetek* leplezésére szolgáltak. Ezek, minthogy az egyesületi apparatust mozgásba nem hozhatták, a vezetőség legnagyobb absolutismusa mellett működtek és a titokban maradás szüksége erősen támogatta azt, hogy a vezetőség felelősségérzete úgy a pénzkezelés, mint pedig a munkabeszüntetések rendezése körül a legnagyobb mértékben gyöngíttessék. Így azután ezek a szabadszervezetek mindenképpen harci szervek voltak, amelyek strikeok rendezésére és osztály elleni izgatásra mintegy rá voltak utalva, mert csak ezekkel az eszközökkel tudták a munkás-ságot a szervezetek kebelében megtartani.

Ezt a tényállást először Angliában, majd pedig fokozatosan az európai continensen is felismerték és megértették azt, hogy a szakszervezetek részére működésük törvényes alapjainak lehetővé tétele messzemenőleg képes azok kinövéseit és társadalomellenes törekvéseit ellensúlyozni. Angliában már 1874-ben elismerték a szakszervezeteket és azok jogképességét. Franciaországban már 1864-ben elejtették a büntetőjogi tilalmakat velük szemben és 1884-ben megalapozták a szakszervezkedési szabadságot azzal, hogy a rendészeti közigazgatás jóváhagyása alól felmentették azokat és a törvényben állapították meg alapításuk feltételeit. Felosztatásukat és ellenőrzésüket kivonták a közigazgatási hatóságok önkényeskedése alól és a független bíróságok hatáskörébe utalták. Követte az úton Franciaországot Belgium, mely már 1868-ban megadta a *coalitioszabadságot* vagyis a szervezkedési jogot a munkásságnak, 1898-ban pedig teljes szabadelvűséggel szabályozta a szakszervezeti kérdést. Németország csak később tért erre az útra és 1890-ben ismerte el teljesen a szakszervezeteket. A szakszervezetekben való részvétel az egyesületi jog egyik ága és az egyesülési szabadság kiegészítő része. Az egyesülési szabadságot nem tekinthetjük teljesnek ott, ahol a szakszervezetek nincsenek elismerve.

A szakszervezetek elismerése a nyugati államokban jelentékenyen megváltoztatta azok működési irányát. A titokban működés helyében egyéb egyesületek mintájára a nyíltan való működés lehetővé tétele mindenekelőtt a vezetőség felelősség alá helyezését hozta magával. Már ez

magában véve megfontoltabbá kellett, hogy tegye e szakszervezetek működését, mert sikertelen munkabeszüntetés vagy más actio esetében a tagok a vezetőséget felelősségre vonhatják. A szervezetek részére a jogképesség biztosításával azok vagyongyűjtése járt karöltve. Ez ismét óvatosságra indította a szervezeteket strikeok rendezése körül, mert minden strike nagy összegeket emésztett fel és vont el végredményben a tagok egyéb segélyezési ágaitól. Emellett a szakszervezetek a munkások politikai iskolázottságának is kitünő eszközeivé lettek, mert bennök a felelősségérzetet és a parlamentáris formák között való működés megszokását erősítették. Ezért a szakszervezetek a munkásosztály fegyelmzését is nagy mértékben mozdították elő és lehetővé tették az egész szakmákra kiterjedő collectiv egyezményeket. Minél általánosabb a szakszervezet, annál nagyobb a hatalma az egyes munkás fölött és ezáltal annál jobban tudja azt fegyelmezni. Mind e hatásoknak nemcsak az államhatalom látta előnyeit, amidőn a fegyelmzett munkáság strikeok esetén is mindjobban tartózkodott a rendzavarásoktól, hanem mindinkább a munkaadók maguk is, mert a munkások jól vezetett szakszervezeteivel sokkal könnyebben tudták az ipari békét fentartani, mint a különböző alkalmi csoportosulásokkal szemben, amelyekkel nemcsak nehezebb megegyezni, hanem amelyek a megegyezés fönntartására is csak kevés biztosítékot tudnak nyújtani.

A szakszervezetek fejlődéséből tehát azt a tanulságot kell levonni, hogy a szakszervezetek elnyomása a szakszervezkedést nem képes megátolni, hanem azt a legkevesébbé kívánatos mederbe tereli. Ezzel szemben a szakszervezetek elismerése és megfelelő szabályozása a munkásság gazdasági és politikai érettségét egyaránt növeli. A szakszervezeteket tehát nem üldözni, hanem azokkal törődni és azokat helyes irányba terelni a szociálpolitika igazi feladata. Ezt persze tisztán szakszervezeti törvényhozással nem lehet elérni, mert a szakszervezetek több országban észlelt államellenes működése nemcsak üldöztetésükből, hanem a munkásosztály érdekei általános figyelembe nem vételéből származik. Minél inkább szociálpolitikai természetű egy állam törvényhozása, annál kevésbé van oka a munkásosztálynak elkeseredésre és annál kevésbé fog a

szakszervezeti mozgalom is állam és társadalomellenes irányba terelődni, amint azt főképpen Anglia és Amerika példái bizonyítják. Ha a munkásosztály a népképviselőten belül a parlamentben vívhatja politikai küzdelmét és erre esetleg a munkáskamarák is bizonyos irányban törvényes alkalmat szolgáltatnak, akkor szakszervezeteit tisztán gazdasági érdekei képviselőjének szentelheti.

A munkások szakszervezkedése különböző alapokon mehet végbe. Különösen az európai continensen nem fejlődött ki egységesen a szakszervezeti mozgalom. A gazdasági érdek mellett a politikai pártállás és a vallási meggyőződés, Ausztriában ezenkívül a nemzetiséghez tartozás voltak kristályosodási pontjai. Ez a szakszervezetek fejlődésének nem kis akadályát rejti magában. Különösen Németországban mutatkozott ez, ahol a sociáldemokrata szakszervezetek mellett kereszténysocialista, sőt külön katolikus és protestáns szakszervezetek alakultak, *Hirsch* és *Duncker* ezeken kívül az angol szakszervezetek mintájára politikai pártállás nélkül alakítottak szervezeteket, melyekhez még az u. n. sárga szervezetek csatlakoznak, melyek munkaadói kezdeményezésre alakultak. E szervezetek gyakran léptek fel egymás ellen és ez az egyes üzemekben nagy viszályokat idézhet elő, amennyiben az egyik szakszervezet tagjai vonakodnak a másikéval együtt működni. Nálunk így gyakran előfordult, hogy a sociáldemokrata szakszervezet tagjai a munkaadókat arra akarták kényszeríteni, hogy kereszténysocialista munkást ne alkalmazzanak. A szakszervezetek között felmerülő ily ellentétek oka igen közelfekvő. A szakszervezetek sikeres működésének feltétele ugyanis, hogy az egy szakmabelieket egységes vezetés alá hozzák. Ezt a szakszervezetek azzal akarják elérni, hogy a szakmabeli munkások érvényesülése elé mindenféle akadályt gördítsenek, addig, amíg az a szakszervezetbe be nem lépett.

Ez egyik vezető elvé az egész szakszervezeti mozgalomnak. Hogy sikeres működést fejthessen ki a szakszervezetnek kebelében az olyan munkások minél nagyobb körét kell egyesítenie, akik egymást helyettesíthetik, vagy pedig, akiknek munkája egymással összefügg. Csakis így lehet ugyanis végső sorban a munkabeszüntetés fegyverét sikeresen alkalmazni. A jelzett célra való egyesülés két alapon lehetséges.

Lehet az egy szakmába tartozó munkásokat tömöríteni és lehetséges egész iparágakra vonatkozólag a munkásokat egyesíteni. A szakmák szerint való szervezkedés az egy foglalkozású munkások szakmabeli érdekeit juttatja jobban érvényre, míg az iparágak szerint való szervezkedés inkább az üzemek egységét karolja fel és ezáltal lehetővé teszi a bizonyos fajta üzemek egész munkásságának egyszerre való megmozdítását. A munkabeszüntetések szempontjából az utóbbi látszik fontosabbnak, úgy, hogy az ezen az alapon való szervezkedés inkább foglalt teret. Egyébként Angliában nem ritkán surlódások származnak a két elv alapján való szervezkedésből.

Mindenképpen fontos természetesen az, hogy a szakszervezetek működése központosítottassék. Ennek, amint azt először az angol gépmunkások szakszervezetének példája bebizonyította, nemcsak az a nagy előnye, hogy egy egész szakmának vagy iparágának a munkásait egyszerre lehet megmozdítani, hanem az az előnye is megvan, hogy a központi szervezet jól képzett és felelősségének teljes tudatában álló vezetőséget tarthat, amely az egész szakma, illetőleg iparág munkáviszonyainak áttekintésével intézheti az ügyeit. Minél inkább következett be a helyi szervezeteknek központokba való tömörülése, annál jobban épült ki a szakszervezetek hivatalnoki apparatusa is, mi azután azok ügykezelésének komolyságát nagy mértékben emelte. A szakszervezetek helyi összetartásának előmozdítására szakszervezeti kartelleket szoktak kötni, amelyek az egy városban működő szakszervezeteket foglalják magukban közös aktiók céljára. A szakszervezeti kartellek fontos eredményével találkozunk 1894-ben Nürnbergben, amidőn a munkások jogsegélye érdekében *munkástitkárságot* állítottak fel. E munkástitkárságok feladata a szakszervezeti tagokat jogsegély keresésében és egyéb ügyes bajos dolgaikban tanácsosal ellátni, bíróságok előtt képviseltetésükről gondoskodni stb. Csakhamar Németországon kívül is elterjedtek így különösen Svájcban.

A fiatal szakszervezeteknek különösen akkor, ha törvényesen nincsenek elismerve, minden igyekezete a strike-okra és a politikai agitációra van irányítva, mert csak ezzel tudják tagjaikat megtartani. A fejlett szakszervezetek ezzel

szemben sokkal kedvezőbb helyzetben vannak, mert tagjaiknak állandó előnyöket nyújtanak. Nemcsak az általuk fenntartott munkástitkárságok, hanem főképpen az általuk nyújtott különböző segélyezési ágak azok, amelyek a szervezet és tagjai között a köteleket szorosra fűzik. E segélyezési ágak sokoldalúak. Kiterjednek az utazási segélyre, a munkanélküli segélyre, a strike segélyre, gyakran a temetkezési segélyre és a munkásküzdelmek egy fontos segélyezési ágára, t. i. abban az esetben tagjaik segélyezésére, ha valamely szakszervezeti ügyből kifolyólag a munkaadó őket büntetéssel sújtja vagy elbocsátja. Ott, ahol a munkásbiztosítás kérdése nincsen kötelező alapon szervezve, vagy annak egyes ágai hiányoznak, a szakszervezetek gyakran erre is kiterjeszkednek. E számos előny az, amivel a szakszervezetek még szorosabbra igyekeznek fűzni azt a kapcsolatot, amely tagjaikat hozzájuk fűzi és minden igyekezetük arra irányul, hogy a szakmabeli munkás igazán csak a szakszervezeti kötelekben találja meg azt a biztos érzést, amely egyébként a munkás-sors bizonytalanságával szemben oly erősen kidomborodik.

23. *A szociálpolitika társadalmi szervei.*

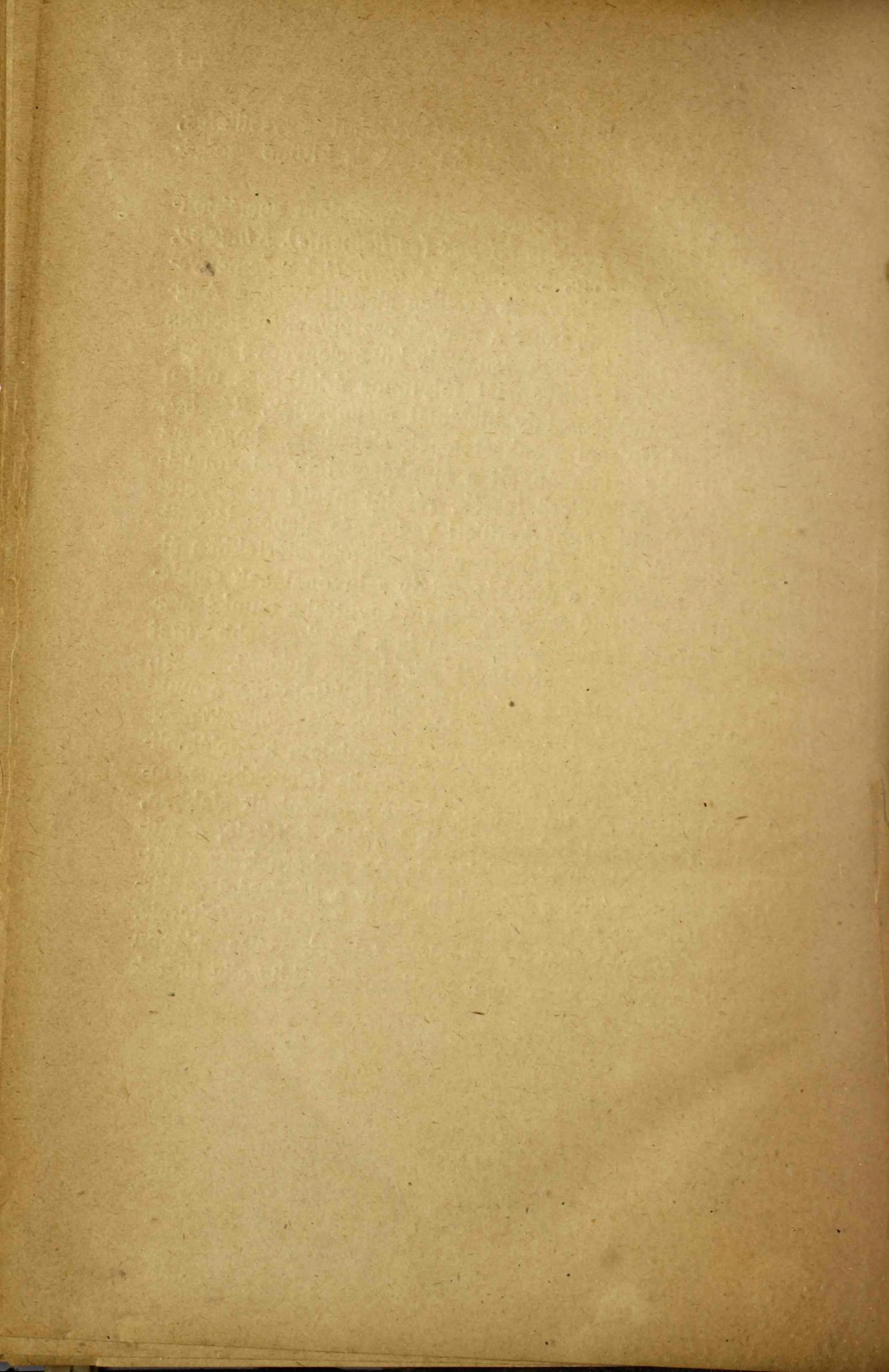
Az állam és a munkásosztály szociálpolitikai szervei mellett gyakran találkozunk a társadalom szociálpolitikai szerveinek bizonyos elhanyagolásával. Nagy sokoldalúságuk és gyakran nagyon általános vagy pedig túlságosan egyes gyakorlati kérdésekre irányuló jellegüknél fogva könnyen elkerüljük azok a tudomány figyelmét. Ha azonban figyelemmel vagyunk azokra, amiket a társadalom szabad erőinek szociálpolitikai feladatairól mondtunk, akkor nagy figyelmet kell e szabad erők érvényesülésének tért biztosító szociálpolitikai szervekre is fordítanunk.

A szervek elsősorban a szabad egyesülés terén jönnek létre és egyesületi jellegűek. Legcélyszerűbben aszerint csoportosíthatjuk, amint egyik részük a tudományos munkás-ság, a szociálpolitika eszméinek tisztázására és terjesztésére szolgál, amíg a másik részük a szociálpolitika gyakorlati kérdéseinek konkrét megoldását tűzi célul. E két típus között azonban igen sokszor átmeneti alakzatokkal is találkozunk, mert ha valahol, ugy a szociálpolitika terén kell a tudományos

kutatásnak a gyakorlati étellel és a konkrét viszonyokkal a legszorosabb kapcsolatot fentartani.

A tudományos egyesületek között első helyen egy német egyesületet, az 1872-ben alapított Verein für Socialpolitikot kell felemlíteni. Ez egyesület legfényesebb bizonyítéka annak, hogy a tudományos meggyőződés milyen mélyre menő eredményeket tud gyakorlati téren is elérni. Alapításának kiindulási pontja a német közgazdasági tudomány akkori vezérférfiainak az a meggyőződése volt, hogy a gazdasági liberalizmus, mely a múlt század hetvenes éveiben Középeurópában az uralkodó gazdaságpolitikai felfogás volt, nem felel meg az élet követelményeinek. Ebből kiindulva oly szervezet akartak alapítani, amely a tudomány és a vállalkozói élet között állandó kapcsolatot teremti, hogy így a tudományos meggyőződés áthatni tudja a gazdasági élet vezető férfiainak egész gondolkodását és befolyásolhassa azok cselekvési irányát. Ezért ez az egyesület a tudomány képviselői és az ipar vezérférfiai találkozó helye gyanánt létesült, hogy összejövetelén a gazdasági politika legfontosabb kérdéseit megvitassa. Ez alaposan előkészített előadmányok alapján történik, melyeket részben a tudomány férfiai, részben pedig az ipari élet kimagasló alakjai készítenek. Működésében az egyesület látszólag a sociálpolitika határait megsze tüllépi, mert a szorosabb értelemben vett munkáskérdésen kívül a mezőgazdasági és az ipari szervezettel, a kereskedelmi politikával, a kartellekkel, a közlekedésüggyel a gazdasági válságokkal és adópolitikai kérdésekkel is igen behatóan foglalkozott. Tényleg azonban mind e kérdések megoldásával is a sociálpolitikai eszmék tisztulásának tett szolgálatot, mert a gazdasági szervezet egészének felderítésével lehetséges csupán a sociálpolitikai felfogást igazán megalapozni. Ehhez a szóbanforgó egyesület vitái éppen úgy, mint nagymértékű kiadványsorozata a legnagyobb mértékben hozzájárultak.

Későbbi eredetű és már alapításától fogva nem tisztán tudományos jellegű az az egyesülés, amely nemzetközi alapon, de ugyancsak német kezdeményezésre indult meg, és amely a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületének neve alatt a XX. század beköszöntésekor született meg. Alapításának csirája 1890-re nyúlik vissza, amidőn a

TARTALOMJEGYZÉK.

I. FEJEZET.

A szociálpolitika lényege és céljai.

	Oldal
1. A társadalmi politika elméleti kiindulási pontjai	5
2. A társadalmi fejlődés, mint a szociálpolitikai célkitűzés forrása	8
3. A szociálpolitika fogalma	11
4. A szociálpolitika határai és viszonya a gazdasági bölcsülethez	14
5. A szociálpolitika irányai	16
6. A szociálpolitika működési tere	18
7. A szociálpolitika és a felső osztályok	21
8. A szociálpolitika és a közgazdaság	24

II. FEJEZET.

A szociálpolitika alapkérdései.

9. A munkanélküliség	26
10. A munkaviszony szabályozása	33
11. A munkások életszínvonalának biztosítása	42
12. A munkások önszegélye	52
13. A munkások jogsegélye	56
14. Különleges elbánást igénylő munkáscsoportok	59

III. FEJEZET.

A szociálpolitika eszközei.

15. A törvényes munkásvédelem és a védett csoportok	64
16. Felnőtt férfiak védelme	71
17. A törvényes munkásvédelem fejlődése és kiterjedése	79
18. A hatóságok munkaadói szerepe a szociálpolitikában	83
19. A munkások önszegélye	88
20. Társadalmi tevékenység és szociálpolitika	92

IV. FEJEZET.

A szociálpolitika szervei.

21. A szociálpolitika hatósági szervei	97
22. A szakszervezetek	114
23. A szociálpolitika társadalmi szervei	120
